

**NARRATIIVINEN KERRONTATAPA JA HAASTATTELUT
EI KURJUUTTA KUMMEMPAA TV-OHJELMASSA**

**Puheviestinnän pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopisto/ Viestintätie-
teiden laitos**

**Kevät 2002
Eila Tiainen**

Tiedekunta HUMANISTINEN	Laitos VIESTINTÄTIETEIDEN
Tekijä Eila Tiainen	
Työn nimi Narratiivinen kerrontatapa ja haastattelut Ei kurjuutta kummempaa tv-ohjelmassa	
Oppiaine Puheviestintä	Työn laji Pro gradu
Aika Kevät 2002	Sivumäärä 123 ja Ei kurjuutta kummempaa -ohjelmavideo 28'55"
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Tutkielmassa on tarkasteltu narratiivisen kerrontatavan sopivuutta tv-dokumentin tekoon. TV2:n Pohjantähden alla –sarjaan kuuluvasta Ei kurjuutta kummempaa –ohjelmasta on analysoitu sen dramaturgista rakennetta, etsitty tarinaa eteenpäin vieviä tekijöitä niin puheesta, muusta äänestä kuin kuvastakin ja pohdittu niiden suhteita. Sarjan ohjelmissa tarinaa, narratiivia ei kuljeta toimittaja omalla puheellaan, vaan yksi tai useampia päähenkilöitä. Tästä reunaehdosta määrittäyty ohjelmien puheen laatu. Tarinan pääasialliset ainekset on koottava haastatteluin. Kuinka sitten valmistella ohjelman haastattelut niin, että niistä syntyy selkeä juonellinen tarina, narratiivi? Tutkielmassa on selvitetty Ei kurjuutta kummempaa –ohjelman erilaisten haastattelujen tekotapoja ja haastattelutilanteita narratiivin ja ohjelman dramaturgian kannalta. Erityisen hankalaa tutkittavana olleen dokumentin tyypillisissä ohjelmissa on fakta-aineksen saaminen mukaan ohjelmaan tuhoamatta haastatteluista katsojan tunteisiin vetoavia aineksia. Tutkielmassa analysoiduista haastatteluista on tarkasteltu juuri ennakkovalmistelun ja ohjauksen osuutta lopputulokseen samoin interpersonaalisen viestinnän piirteitä itse haastattelutilanteessa sen eri vaiheissa. Haastatteluaineistoa on lähestytty myös erilaisten journalististen haastatteluluokitusten kautta.</p> <p>Kun tarkasteltavana olevassa tv:n narratiivisessa asiadokumentissa ei ole toimittajan puhetta, on tutkielmassa pohdittu myös toimittajan oman näkökulman ilmenemistä ohjelmassa. Näyttää olevan niin, että koskettavaa tarinaa ei synny ellei toimittajalla ole selvää näkemystä siitä, minkälaista ilmiötä hän ohjelmassaan kuvaa. Saadakseen tarinansa dramaturgian toimimaan toimittajan on myös määriteltävä oma suhteensa kuvattavana olevaan ilmiöön sekä tiedettävä, minkälaisessa tilassa hän haluaa katsojan olevan ohjelman nähtyään. Pohjantähden alla –sarjan ohjelmissa tarkastellaan useimmiten yhteiskunnallisia ilmiöitä. Ei kurjuutta kummempaa –ohjelmasta tehdyssä tutkielmassa selvitetään myös yhteiskunnallisten aiheiden sopivuutta narratiiviseksi dokumentiksi. Ohjelmasta saadun palautteen perusteella on arvioitu draamallisen muodon osuutta ohjelman vastaanottoon, siis määrääkö muoto vai narratiivinen kerrontatapa katsojien reaktioita.</p>	
Asiasanat Narratiivisuus, tv-dokumentin dramaturgia, tv-haastattelu	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto / Tourulan kirjasto	
<p>Muita tietoja</p> <p>Tutkielma koostuu kirjallisesta osuudesta (123 s.) ja Ei kurjuutta kummempaa –ohjelmavideosta (28'55").</p>	

SISÄLTÖ

1 NARRATIIVISUUDEN KÄSITTEESTÄ JA TEORIOISTA	1
2 TUTKIELMAN LÄHTÖKOHTIA	6
2.1 Pohjantähden alla -sarjan lajityypilliset piirteet ja tutkielman tavoitteet	6
2.2 Ei kurjuutta kummempaa -ohjelma, sen taustat ja sen synnyttämä lehdistökeskustelu	9
2.3 Tv-dokumentti tutkimuskohteena	13
3 TARINALLINEN MUOTO JA DRAAMALLINEN RAKENNE EI KURJUUTTA KUMMEMPAA -OHJELMASSA	18
3.1 Kertomuksen narratiiviset tapahtumasarjat	18
3.2 Kertomuksen tyyli dramaturgisesta ja välineellisestä näkökulmasta	25
3.3 Kertomuksen tavoite	41
4 HAASTATTELU EI KURJUUTTA KUMMEMPAA -OHJELMASSA	46
4.1 Haastattelu narratiivisessa dokumentissa	46
4.2 Päähenkilön, kertomuksen kuljettajan haastattelu	49
4.3 Ohjelman faktojen kertojan, kaupunkirakennejohtajan haastattelu	60
4.4 Muut haastattelut kertomuksen täydentäjinä	67
4.5 Haastattelujen narratiivisten aineiden valinta	77
5 OHJELMASTA KÄYTY LEHDISTÖKESKUSTELU JA MUU PALAUTE	81
5.1 Ohjelman ennakkokatselu ja tiedottaminen	81
5.2 Lehdistökeskustelu etuajassa	82
5.3 Kansa sanoo	84
6 JOHTOPÄÄTÖKSIÄ NARRATIIVISESTA DOKUMENTISTA JA SEN HAASTATTELUISTA	89
6.1 Dramaturgian merkitys	89
6.2 Haastattelut narratiivisen dokumentin aineksena	92
6.3 Narratiivinen dokumentti yhteiskunnallisten asioiden kuvaajana	95
6.4 Loppupäätelmiä	97
LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	99
LIITTEET	
Liite I. Ohjelmaehdotuksia tuottaja Timo Järvelle	105
Liite II. Materiaalihaastattelujen litterointeja	106
Liite III. Tuotantoaikataulu	115
Liite IV. Kohtausluettelo	117
Liite V. Aikakoodiluettelo	118
Liite VI. Ohjelman minuuttiyleisö	122
Liite VII. Katsojamäärät ikäryhmittäin	123

1 NARRATIIVISUUDEN KÄSITTEESTÄ JA TEORIOISTA

”Kon kuussattaa markkaa viinavelekoja, niin net on paras maksaa pois, että et pääse hengestäs, ja syyä täytyy silti.” Näillä sanoilla alkaa TV2:n Pohjantähden alla -sarjan ohjelma Kemistä laman seurausten kourissa kamppailevista syrjäytyneistä ihmisistä.

Ohjelma edustaa sarjan tehtäväksi määriteltyä narratiivista kerrontatapaa, jonka tulee pohjautua vankkaan journalismiin. Yksiselitteistä sisällön ja muodon perusteella annettavaa tyypittelyä ei kuitenkaan ole. On puhuttu journalistisesta dokumentista, narratiivisesta dokumentista jopa reportaasista (Pohjantähden alla -toimituskokoukset syksyllä 1997). Erityisen voimakkaasti ohjelmissa on haluttu pitää esillä kerronnallisuutta niin kuvan kuin äänenkin suhteen. Jokainen Pohjantähden osa on oma itsenäinen tarinansa, joka perustuu vankasti todellisuuteen. Henkilökuvasta ja henkilödokumentista Pohjantähden erottaa aiheen valinta ja rajaaminen, usein esimerkiksi päähenkilöitä on enemmän kuin yksi. Reportaasiin selkeän eron tekevä elementti on toimittajan oman kerronnan, spiikin puuttuminen sekä haastattelujen käyttäminen uutis- ja ajankohtaisjournalismista poikkeavalla tavalla (Bruun, Koskimies, Tervonen 1986, 152-154).

Viime vuosikymmenen tarina on ollut kateissa tv-ohjelmista elokuvia ja dokumentteja lukuunottamatta. Tv-kanavat ovat kiristyvässä kilpailussa lisänneet viihdettä sekä uutis- ja ajankohtaislähettyksiä, joissa lyhyt ja tiivis asia-argumentointi on mennyt kerronnan edelle (Fairclough 1991, 21), vaikka mikään ei estäisi vaikkapa lyhyessä ajankohtaisjutussa käyttämästä yksinkertaista tarinamuotoa. Tarinalliset jutut ja reportaasit puuttuvat lähestulkoon kokonaan myös lehdistöstä (Sipola 1998, 113).

Aivan viime aikoina on voimakas elämysjournalismi alkanut lisääntyä (Sipola 1998, 92).

Tarinallisen muodon etsiminen ja käyttäminen näyttää synnyttävän lehtiin laajoja reportaaseja (Sipola 1998, 88) ja tv-kanaville uusia sarjoja kuten Pohjantähden alla TV2:ssa ja Tositarina TV1:ssä. Fiktio puolelta samaa kerronnallista tyyppiä edustavat esimerkiksi TV1:n Kotikatu ja MTV3:n Salatut elämät.

Mutta mikä on tarina, kertomus, narraatio? Miksi sen perään kannattaa taas joukkoviestimissä haikailla? Ruotsalainen Sören Larsson (1998) väittää, että tarina ja sen kertomisen sekä kuuntelemisen tarve ovat ihmiseen sisäänrakennettuja. Kertominen on keskeistä ihmisten välisessä kommunikoinnissa jopa niin, että ihmisen katsotaan perimmäiseltä olemukseltaan edustavan homo narrans -lajia. Primitiivisissä yhteiskunnissa hyviä kertojia ihailtiin. Tieto ja kokemukset siirtyivät kertoen ihmiseltä toiselle. Tarinan kertominen on yhä edelleen efektiivinen tapa kommunikoida. Erään tutkimussuunnan mukaan myös kommunikaatiotutkimuksella on oma tarinallinen perustansa, joka pohjautuu uskomukseen todesta ja valheesta, tosiasioista ja mielikuvituksesta sekä järjen luonteesta (Larsson 1998, 9; Watson & Hill 2000, 203).

Humaania rationaalisuutta määrittää ihmisen laatu juuri kertovana olentona. Heillä on luonnostaan kykyä tuottaa yhtenäistä tarinaa ja samalla arvioida kerronnan uskottavuutta, toisin sanoen sitä että, tuntuvatko heille kerrotut tarinat aidoilta heidän oman elämäkokemuksensa valossa. Maailma on täynnä tarinoita, joista valita parhaat aina uudelleen ja uudelleen kerrottaviksi. Kertomus on arkipäivän primaaria taidetta (Watson & Hill 2000, 203). Kertomuksiin sisältyneet kokemukset ovat kulkeneet puhuttuna ihmiseltä toiselle. Eikä tarinan kertomisen tarve ole minnekään hävinnyt, ei myöskään tarinan iskemisen kyky. Tarinasta on tullut jälleen journalistinen kilpailuvalti, joka erityisen hyvin sopii televisioon, nykyajan iltanuotiolle (Hietala 1996, 60; Larsson 1998, 9-10).

Narratiivi on tarina, joka kertoo asioita, jotka tapahtuvat tai ovat tapahtuneet ihmisille, eläimille, ulkoavaruuden olioille, hyönteisille - mille tahansa kohteelle. Tarina sisältää tapahtumien sekvenssejä, osasia, jotka järjestyvät toisiinsa nähden jonkinlaiseen aikasuhteeseen. Tämä aika voi olla hyvin lyhyt kuin lasten iltasatu tai hyvin pitkä kuin novelli tai romaani. Elämämme on syntymästä kuolemaan täynnä tarinoita (Watson & Hill 2000, 201). Tämän vuoksi kommunikaatiotutkimus sisältää paljon kerronnan tutkimista esimerkiksi, miten tarinat syntyvät, miten liittyvät toisiinsa, mikä niiden tarkoitus on ja mihin niitä käyttävät ihmiset, jotka lukevat, kuuntelevat tai katsovat tarinoita. Narratiivit todistavat ihmisten olemassaolosta, määrittelevät hänen ominaislaatuun sosiaalisena ja ajattelevana olentona.

Kerronnallisuuden käsitteelle siis löytyy ihmiskunnan pituinen historia. Antiikin kirjallisuus ja näyttämötaide ovat mitä suurimmassa määrin tarinan kerrontaa niin eepistä kuin

draamallistakin. Kertomus, tarina tai paremminkin narraatio tai narratiivi perustuu latinan verbiin narro ”kertoa, ilmoittaa, mainita, puhua, sanoa” ja siitä johdettuihin substantiiveihin narrator ”kertoja” ja narratus ”kertomus, selustus”(Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte 1984, 431; Streng 1975, 480).

Kirjallisuudessa erityisesti monet kansalliseepokset edustavat tarinan kerrontaa sen perinteisessä antiikista lähtöisin olevassa mielessä. Kertomus käsitteenä kuvaa laajasti erilaisia tarinoita, jotka voivat olla peräisin todellisesta elämästä (faktaa) tai sitten täysin mielikuvituksen tuotetta (fiktiota). Kertomusta pidetään yhtenä epiikan alalajina. Kaikelle eepiselle kerronnalle on kuitenkin yhteistä lähtökohta. Se edellyttää kertojaa ja kuulijakuntaa sekä itse asiaa eli tarinaa siitä, mitä on tapahtunut. Kertojalla täytyy olla jotakin kerrottavaa juuri tälle yleisölle.

Kertomus on eeposta tai romaania lyhyempi. Päähenkilöitä on vähemmän eivätkä tapahtumatkaan ole niin monimutkaisia kuin pidemmässä proosassa. Kertomus eroaa myös novellista ja esseestä juuri yksinkertaisemman sisältönsä ja väljemmän muotonsa puolesta. Kertomuksessa tavataan harvemmin humoristisia aihevalintoja. Kirjallisissa tarinoissa ei juuri esiinny mielikuvituksellisia, keksittyjä aiheita niin kuin myös suullista kertomisperinnettä edustavissa saduissa ja legendoissa. Kertova aines on kirjallisuudessa pääasiassa proosan ominta alaa, muussa epiikassa esimerkiksi balladeissa tai runomuotoisissa kertomuksissa on lisäksi runsaasti vaikutteita lyriikasta (Harenbergs Lexikon 1989, 883-884).

Kirjallisuudessa kertomusta on tutkittu myös kertojan suhteena yleisöön, toisin sanoen sitä tapaa, jolla tarinan sisältö välitetään yleisölle. Oleellista on mistä näkökulmasta ja minkälainen kertoja (esim. minä-muoto) tarinaa kuljettaa (Harenbergs Lexikon 1989, 882; Ueding & Steinbrink 1986, 242-245). Samoin tarinoissa käytetty aikamuoto määrittää kertomisen luonnetta. Kirjallisuuden tutkimuksesta on löydettävissä myös sellaisia suuntauksia, jotka selvittelevät tarinallisuuden edellytyksiä, tilanteita ja muuttumista psykologisesta ja sosiologisesta näkökulmasta.

Myös näyttämötäiteessä, draamassa tarvitaan narratiivista ainesta. Jo Aristoteles pohti Runousopissaan, ”millaisen juonen sommittelun tulee olla, sillä sehän on ensimmäinen ja tärkein osa Tragediassa” (Aristoteles 1977, 27). Kirjailijan kyvystä käyttää tarinan aineksia

riippuu draaman vaikuttavuus. Juonella ilmennetään näytelmän henkilöiden keskinäisiä suhteita. Juonen avulla yleisö saadaan mukaan. Näytelmän ominaisin piirre on antiikin ajoista lähtien ollut toiminta, ei pelkästään puhuminen.

Kerronta on myös elokuvallisen ilmaisun perustekijä. Sen tarkoituksena on houkutella katsoja seuraamaan juonta ja eläytymään tapahtumiin. Juoni on siis se järjestys, jossa elokuvan tapahtumat paljastuvat katsojalle. Usein elokuvassa pääjuonen ohella kulkee yksi tai useampia sivujuonia. Useimmiten tarinallisen elokuvan kerronta etenee lineaarisesti. Siinä on monesti kronologisen tarinan rakenne.

Kun elokuva 1800-luvun lopulla syntyi, ensimmäiset filmit tallensivat samoja asioita, mitä silmät näkivät. Lumière-veljesten lyhyet elokuvat dokumentoivat arkea. Uutuuden viehätyksen mentyä alkoi elokuvan taiteellisten mahdollisuuksien etsiminen. Varsin pian katsojat nimittäin alkoivat vaatia uudelta välineeltä samaa kuin vanhoiltakin - tarinoita. Myös filmikertomuksissa tuli olla alku, keskikohta, käänne, loppuratkaisu ja loppu (esim. Webster 1998, 151). Syntyi fiktiivinen elokuva.

Myös dokumentaristit oppivat 1920-luvulla jäsentämään aineistoaan tarinan muotoon, syntyi dokumenttielokuva. Näiden kahden, fiktiivisen kertomuselokuvan ja tosiasiapohjaisen dokumenttielokuvan lisäksi elokuvateoreetikot puhuvat vielä kolmannesta luokasta kokeiluelokuvasta, jota suosittiin varsinkin Ranskassa. Kokeiluelokuvaa nimitetään myös vastaelokuvaksi siksi, että se asettaa valtaelokuvan kyseenalaiseksi. Se on ensisijaisesti elokuvaa elokuvasta. Se saattaa olla jopa elokuva elokuvan omasta muotoutumisesta. Sen pohjana oleva ranskalainen uusi aalto oli syntynyt jo 1950-luvulla lisääntyneestä tarpeesta kuvata paikan päällä. Se mahdollistui, kun välineistö kehittyi. Saatiin mm. käsivaralta käytettävät kamerat ja ääninauhurit. Tunnetuimmat uuden aallon edustajat ovat Jean-Luc Godard, Francois Truffaut ja Claude Chabrol (Huhtamo 1985, 33; Juntunen 1997, 129; Miettunen 1967, 142).

Niin fiktiivisen kuin dokumenttielokuvankin sisältä voidaan löytää useita lajityyppejä, ominaisuuksia, jotka ovat niille yhteisiä ja tunnusomaisia. Kertovan elokuvan genreiksi ovat vakiintuneet esimerkiksi lännenelokuva, musikaali ja kauhuelokuva. Omat genrensä ovat

kehittyneet myös televisiolle, esimerkiksi erilaiset tilannekomediat ja viime aikoina suosituksi tulleet ”tosiv-tarinat” (Juntunen 1997, 59).

Median kerronnaksi on yksinkertaisimmillaan vakiintunut varsinkin tv-dokumentissa kertoja tai pelkkä ääni (voice-over), joka kertoen auttaa yleisöä hahmottamaan sekä ohjelman rakennetta että siinä esiintyviä kysymyksenasetteluja. Kerronta toimii kaiken kerätyn raakamateriaalin ja siitä valittujen katkelmien avulla tehdyn lopullisen ohjelman tekstin välittäjänä. Joidenkin tutkijoiden mukaan kerronnan keskeinen tarkoitus on lisätä ohjelman todistusvoimaa ja vähentää ristiriitaisuuksia (Watson & Hill 2000, 201). Sen lisäksi kerronta tarjoaa samastumiskohteen ja auttaa löytämään oikean näkökulman (Zelizer 1993, 204-205).

Kerronta toimii ohjelman toimittamisen hyvänä helpottajana vähintään yhtä paljon kuin näkökulman antajana. Kerronta säästää aikaa, sen avulla voi tehdä esimerkiksi tehokkaita siirtymiä ja yhteenvetoja. Näistä syistä ja mm. ajan rajallisuudesta, ”kalleudesta”, tietoiset mediat ovat suosineet kerrontaa.

Mutta välttämättä ohjelma ei tarvitse kertojaa kerronnan kuljettamiseen. Juonen voi jättää myös välineen, kameran ja mikrofonin poimiman aineiston varaan periaatteella ”tapahtumat ja tilanteet puhuvat puolestaan”, jolloin toimintatapa on hyvin lähellä dokumenttifilmin syntyäikoja. Tällaisessa toimintatavassa pitää muistaa kerronnan reunaehdot. Kameralla ja mikrofonilla ei voi kertoa kaikkea, jokaiseen paikkaan ei ole pääsyä eivätkä kaikki tapahtumat ja ajatukset käänny kerronnaksi. Tässä kerronnan tavassa korostuu ohjaajan panos. On päätettävä kameran paikoista, kuvakulmista ja -koosta ja lopulta tehtävä valintoja eli editoitava aineistosta tarina. Dokumentin kerronnassa ollaan siis riippuvaisia välineen teknisistä rajoituksista. Aiheen totuus ei ole pelkästään kuvatussa materiaalissa vaan myös laajemmassa kontekstissa. Oleellista dokumentin kerronnan kuljettamisessa on todellisen aineiston dramatisointi (Webster 1998, 151).

Kertomus, kerronnallisuus, narratiivisuus on kiinnostanut aina humanisteja ja erityisesti kirjallisuuden tutkijoita. Yhteiskuntatieteilijät ovat olleet kiinnostuneita kertomuksesta kaikkea inhimillistä kokemusta jäsentävänä periaatteena. Narratiivin käyttö sosiaali- ja terveysalan metodina näyttää viime aikoina yleistyneen. Mm. hoitoalan henkilöstön koulutuksessa opiskellaan kertomuksen käyttöä potilastyössä.

2 TUTKIELMAN LÄHTÖKOHTIA

2.1 Pohjantähden alla -sarjan lajityypilliset piirteet ja tutkielman tavoitteet

Johdannossa on kuvattu narratiivisuutta lähinnä kirjallisuudessa ja jonkin verran mediassa yleensä käyttäen lähtökohtana elokuvaa. Tässä työssä tarkasteltavana on TV2:n asiaohjelmien Pohjantähden alla -sarjan yksi puolituntinen osa Ei kurjuutta kummempaa siinä mukana olevien luvalla. Ohjelman on ohjannut ja toimittanut tämän tutkielman tekijä Eila Tiainen.

Jokainen Pohjantähden osa, myös Ei kurjuutta kummempaa, on täysin itsenäinen ohjelma, mutta sillä on myös yhteisiä piirteitä muiden sarjan osien kanssa. Katsojan on voitava niiden perusteella tunnistaa ohjelma Pohjantähden sarjaan kuuluvaksi. Ohjelma on myös yksi segmentti koko sarjaluonteiseen esittämiseen perustuvasta television ohjelmavirrasta. 1970-luvulta on pyritty määrittelemään tv-ilmaisun luonnetta puhumalla segmenteistä, virrasta ja sarjasta. Pohjantähden alla -sarja kuuluu mukaan series-tyyppiin, jolla tarkoitetaan päättymätöntä sarjaa, jonka osat ovat itsenäisiä. Serial-tyyppisessä sarjassa taas juoni jatkuu osasta toiseen. Monet television suosimat fiktiiviset sarjat ovat juuri serial-tyyppiä. Tällä jaolla ei ole mitään tekemistä sarjojen sisällön luokitteluun kanssa. Molemmissa sarjatyypeissä voi olla sekä fiktiivisiä että faktaan perustuvia ohjelmia (Hietala 1996, 122-123). Pohjantähden alla on siis faktapohjainen sarjaohjelma. Ei kurjuutta kummempaa dokumentoi kemiläistä todellisuutta.

Mutta mistä katsojat voivat tunnistaa katsomansa ohjelman juuri Pohjantähden alla -sarjan jutuksi? Tässä tutkielmassa selvitetään niitä päämääriä ja tavoitteita, joiden perusteella ohjelmia sarjaan toimitetaan sekä niitä tekemisen tapoja, mm. tarinan kertomista juuri tälle sarjalle tyypillisellä tavalla.

Kun elokuvissa katsojat heti alusta lähtien osaavat tyyppitellä ja tunnistaa katsottavana olevan elokuvan genren, lajityypin, ei televisiossa välttämättä näin selkeää tyyppittelyä löydy. Varsinkin todellisten henkilöiden tai todellisten tapahtumien sijoittaminen muutoin fiktiiviseen, keksittyyn ainekseen saattaa hämmentää katsojaa ja aiheuttaa ongelmia faktan ja fiktion erottelussa.

Hyvänä esimerkkinä tästä on MTV3:ssa esitetty Hyvät herrat -sarja.

Narratologit ovat 1970-luvulta lähtien luoneet tarinasta lähinnä semiotiikkaan perustuvia monimutkaisia teorioita ja kaavoja, joita sitten on pyritty soveltamaan esimerkiksi elokuva- ja televisiotutkimukseen. Kun länsimaissa visuaalisen viestinnän alueella kilpailu katsojista on ollut pitkälle liikkeelle paneva voima, tutkimus on suosinut tarkastelunäkökulmaa, jossa viestintä nähdään prosessina lähettäjältä vastaanottajalle (Fiske 2000, 14). Viestintä on sanomien siirtoa, viestintäkanavien ja -välineiden käyttämistä. Erilaisin reseptiotutkimuksin on saatu selville yleisön ohjelmamieltymyksiä sekä myös ohjelmien kerronnan ongelmia, jotka äskenmainitun prosessikoulukunnan mukaan johtuvat tiedotusvälineiden virheellisestä käytöstä. Kun prosessikoulukunta selvittelee viestintätekoja, semiootikot tutkivat viestintäteoksia. Sanoma on merkkirakennelma, joka toimii vasta vuorovaikutuksessa vastaanottajan kanssa. Tv- ja elokuvatutkimuksessa semiootikot tarkastelevat kuvia ja tekstejä merkkeinä, joiden lukutapa vastaanottajan kulttuurista johtuen voi olla hyvinkin erilainen (Fiske 2000, 16; Fairclough 1997, 38-39). Käytetystä semioottisesta teoriasta riippuen kulloinkin tarkasteltavana oleva ohjelma tai elokuva on voitu jakaa millintarkasti pienen pieniin osiin (Jaskari 00, 27-28; Tammi 1992, 167).

Teorioiden soveltaminen valmiisiin ohjelmiin näyttää toimivan, mielenkiintoista sen sijaan olisi tietää, kuinka tietoisesti tv-ohjelman tekijät tai elokuvaohjaajat teoksiaan teorioiden viitekehystä käsin rakentavat.

Tätä nyt tarkasteltavana olevaa tv-ohjelmaa ei pyritä tutkimaan eikä luokittelemaan minkään yhden tarkkaan rajatun narratologisen mallin tai teorian pohjalta. Ennemmin tutkimisen kohteena on dramaturgia ja sen merkitys Pohjantähden alla -sarjan osille. Ei kurjuutta kummempaa -ohjelmasta tarkastellaan sen dramaturgisia, tarinaa eteenpäin kuljettavia tekijöitä. Narratologisiin teorioihin viitataan vain silloin, kun ne liittyvät selkeästi tässä ohjelmassa dramaturgisten aineiden yhteensovittamiseen, esimerkiksi vaikkapa selvitettäessä kertojien ja kerrottavan tai asian suhdetta, kuinka läheisistä tai kaukaisista asioista kertojat puhuvat.

Kun Pohjantähden alla -sarjan yhdeksi reunaehdoksi on määritelty se, että päähenkilöitä on yksi tai useampia ja että toimittaja ei esiinny kertojana ohjelmassa, on selvää, että ohjelman rakentamisessa erityisesti päähenkilön tai päähenkilöiden puhe, oli se sitten millä keinoin tahansa hankittu, nousee tärkeään asemaan.

Ehkäpä tärkein tehtävä tässä työssä on tutkia, miten haastattelut ja muu puhe voidaan valmistella niin, että kelpaavat kerronnan osiksi. Miten ohjata ja pohjustaa haastattelut niin, että ohjelman ymmärtämisen kannalta tarpeelliset faktat tulevat mukaan sellaisessa muodossa, että ne ovat käyttökelpoisia? Miten saada haastateltavalta hyvin argumentoitua asiaa unohtamatta tunteita? Tärkeätä on myös osata arvioida haastattelun kuluessa sen painoarvoa ja kielellistä asua toisin sanoen käyttökelpoisuutta ohjelmassa. Haastatteluaineiston analysoinnissa on tarkasteltavissa erilaiset interpersonaalisen viestinnän piirteet. Miten haastattelutilanne ja haastattelun valmistelu näkyvät verrattaessa huolellisesti pohjustetun ja ex tempore -haastattelun tuloksia? Vaikka tv-ruudun tehokkaimpana viestijänä pidetään puolilähikuvassa nähtävää katsojalle suoraan puhuvaa ihmistä, ”puhuvaa päätä”, ei tarinaa voi rakentaa pelkästään sen varaan. Television pitää myös näyttää. Pohjantähden alla -sarjan ohjelmissa on siis piirteitä jopa haastattelusta omana ohjelmamuotonaan, mutta myös runsaasti muita narratiivisia ja elokuvallisia elementtejä. Näitä osasia ja sitä, miten ne on narratiiviseksi dokumentiksi Ei kurjuutta kummempaa järjestetty, tutkitaan tässä työssä.

Erityisen ongelmallista tämän kaltaisessa kerronnallisen dokumentin työstämisessä on juuri asian ymmärtämisen kannalta oleellisten asiatietojen tuominen tarinaan. Tavanomainen uutisjournalismista tuttu tapahan on panna asiat tiiviiseen muotoon toimittajan suuhun tai käyttää lopullisessa ohjelmassa myös toimittajan kysymyksiä. Pohjantähdissä nämä elementit jäävät käyttämättä. Vaikka tarkasteltavana olevassa ohjelmassa ei toimittajaa kuulla eikä nähdä, on silti tärkeää pohtia, missä määrin toimittajan ”ääni” kuuluu ohjelmassa? Minkälaista näkökulmaa palvelemaan ohjelman ainekset on valittu?

Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman toteuttamisessa olivat mukana myös kuvaaja ja äänittäjä. Heidän työpanoksensa, samoin kuin leikkaajankin merkitystä arvioidaan niin ikään tässä työssä. Jonkin verran huomiota saavat myös Pohjantähdille asetetut reunaehdot: kohtalaisen nopea tuotantoaikataulu ja niukka budjetti.

Tämä pro gradu -tutkielma koostuu kahdesta osasta: TV2:n Pohjantähden alla -sarjassa esitetystä ohjelmasta Ei kurjuutta kummempaa ja siihen liittyvästä kirjallisesta osuudesta. Siinä tarkastellaan ensinnäkin, miten tarinallista muotoa ja draamallista rakennetta voi käyttää tv:n asiadokumentin tekoon. Työssä arvioidaan kirjallisuutta ja muita lähteitä käyttäen narraation ja dramaturgian yhteensovittamista nimenomaan kyseisessä sarjassa.

Kun Pohjantähden alla -sarjan asiadokumenteissa käytetään paljon haastatteluja, tässä tutkielmassa analysoidaan erilaisia haastattelutapoja ja selvitetään, millainen haastattelu tuottaa parhaan aineiston tähän ohjelmatyyppiin ja miten se tehdään. Haastatteluaineuksen vertailussa tarkastellaan erityisesti interpersonaalisen viestinnän osuutta.

Kolmanneksi pohditaan saadun palautteen perusteella television narratiivisen asiadokumentin sopivuutta yhteiskunnallisiin aiheisiin. Palautteen perusteella pyritään myös arvioimaan sitä, mikä osuus draamallisella muodolla on ohjelman vastaanottoon, siis määrääkö muoto vai narratiivinen kerrontatapa, sisältö vastaanottajien reaktioita.

2.2 Ei kurjuutta kummempaa -ohjelma, sen taustat ja sen synnyttämä lehdistökeskustelu

Päälähteenä tässä tutkimuksessa on TV2:n Pohjantähden alla -sarjaan kuuluva Ei kurjuutta kummempaa -ohjelma, joka esitettiin ensimmäisen kerran sunnuntaina 13.2.2000 klo 18.30 ja uusintana torstaina 17.2.2000.

Pohjantähden alla -sarjan ohjelmat, asiadokumentit ovat pyrkineet kuvaamaan asioita ja elämää Suomessa sellaisena kuin se on. Aiheet ovat löytyneet maan eri puolilta, päähenkilöiksi on valikoitunut ihmisiä Hornet-lentäjistä maanviljelijöihin, syrjäytyneistä it-työläisiin ja päättäjiin. Päähenkilöt ovat kuitenkin aina olleet jollakin tavoin laajemman joukon edustajia ja asia, josta he ovat kertoneet on pyritty valitsemaan niin, että sillä olisi yleisempääkin merkitystä.

Ohjelmasarjan alkamisen aikoihin syksyllä 1998 laman jäljet näkyivät mm. muuttoliikkeen kiihtymisenä kasvukeskuksiin. Maaseutu alkoi tyhjentyä ja uutisiin tulla yhä enemmän tietoa siitä, minkälaiset ihmiset jäävät kotikonnuilleen ja ketkä lähtevät. Kehä III:n ulkopuolelle tuntui kuuluvan kurjistuva, vanheneva, työttömäksi jäävä ja syrjäytyvä Suomi.

Syrjäytymiskehitystä pidettiin TV2:n asiaohjelmissa niin merkittävänä yhteiskunnallisena ilmiönä, että siitä päätettiin työstää peräti kaksi ohjelmaa. Toisen piti kertoa niistä ongelmista, joita vastaanottava kunta joutuu ratkaisemaan massiivisen muuton edessä ja tietenkin päähenkilöinä olisivat olleet esimerkiksi Pohjois-Karjalasta Helsingin seudulle muuttavat ihmiset. Ajatuksena oli tarkastella heidän muuttonsa syitä ja elämää entisellä kotiseudullaan ja tietenkin asettumista uusille asuinsijoille ja sopeutumista työhön, asumaan ja elämään uusiin

oloihin. Toisen ohjelman tehtävänä oli pohtia taas muuttotappiokunnan ongelmia sen asukkaiden näkökulmasta. Miltä tuntuu, kun nuori, koulutettu väki muuttaa pois? Miten ihmisarvo säilyy työttömänä ja syrjäytyneenä? Minkälainen ahdistus iskee, kun naapurit kaikkoavat ja talo tyhjenee? Molempia ohjelmia ryhdyttiin valmistelemaan. Niistä vain toinen Ei kurjuutta kummempaa, kuvaus Kemin syrjäytyneistä näki päivänvalon.

Kemi oli profiloitunut 1990-luvun lopun vuosina lähinnä lumilinnakaupungiksi. Uutiset olivat kertoneet ällistytävistä hankkeista, sen toteuttamisesta 1996 ja rakennelman sen jälkeen jatkuneesta suosiosta. Kuitenkin positiivisten uutisten ohella kaupungin suuret talousongelmat tulivat julkisuuteen ja se, että myös uudella keulakuvalla lumilinnalla oli vastustajansa.

Vuoden 1999 aikana Kemissä käynnistyi laaja kaupunkilaisten terveyttä ja hyvinvointia selvittelevä tutkimus. Sen alku ylitti uutiskynnyksen. Kemiläiset todettiin keskimääräistä sairaammiksi ainakin osittain karujen elinolosuhteitten vuoksi (Helsingin Sanomat 22.8.1999). Poikkeuksellisen suurille kuolleisuusluvuille alettiin hakea syitä useammallakin selvityksellä. Taustaoletuksena pahoinvointiin ja sairastavuuteen nähtiin raskas vuorotyö ja vaaralliset työympäristöt. Suuria itsemurhalukuja ja kuolleisuutta oletettiin voitavan selittää mm. kaupungin hyvinvoinnin aikoinaan luoneiden kahden puunjalostuslaitoksen irtisanomisilla ja työttömyyden kasvulla. Kun uusia työpaikkoja ei ollut näköpiirissä, seurauksena oli helposti elämäntapaongelmia mm. suurta alkoholin käyttöä.

Lehtijutuista ja muutamasta taustoittavasta tiedonhankintapuhelusta muotoutui mielenkiintoinen asetelma uuteen Pohjantähteen. Mitä tapahtuu kaupungissa, jolla on ”loistava punainen menneisyys”, mutta kaikkien mittareiden valossa kurjistuva tulevaisuus? Aihe hyväksyttiin tuotantoon 5.10.1999 sillä toivomuksella, että lähtökohtana on tarina autioituvasta kaupunginosasta ja sen ihmisistä (Liite I).

Ohjelman lopulliseksi nimeksi tuli Ei kurjuutta kummempaa, ja tarinaa alettiin hakea Kemin historiasta. Aiheen mahdollisimman monipuolinen ja tarkka taustoittaminen auttaa löytämään kerrottavan aineksen. Hyvällä ja laajalla taustatyöllä haetaan asian ydin ja määritellään sen reunaehdot (Jarmo Jääskeläisen luennot 1999). Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman aiheen aineksia löytyi Helsingin Sanomista, Lapin Kansasta, Pohjolan Sanomista ja Kalevasta, joista tarkasteltiin Kemin elinkeinopolitiikkaa, työttömyyttä, muuttoliikettä ja yleistä hyvinvointia.

Yleisradion tv-arkistosta etsittiin koko 1990-luvun uutis- ja ajankohtaisjutut Kemistä sekä vanhemmasta aineistosta Kemin kehitystä kuvaavia ohjelmia. Kaikkiaan katsottiin kolmisenkymmentä eripituista ohjelmaa muutaman minuutin uutisvälähdyksestä tunnin viihdeohjelmiin. Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman osiksi päätyi fragmentteja vain kolmesta ohjelmasta: Kemin lakon kuvaus 25.8.1949 (Filmisepon katsaus 24), juttu Kemin puunjalostuksen huomattavasti laajenevista markkinoista (Raportti teollistuvasta Lapista, Uutiset ja valokeilassa 26.7.1962) sekä uutinen maailman suurimmasta lumilinnasta (TV1, uutiset 17.2.1996).

Radio Perämeren ja Lapin Radion uutiset käytiin läpi koko vuoden 1999 ajalta. Niistä valittiin pohjateksteiksi työllisyyteen, syrjäytymiseen ja terveyteen liittyvät uutiset. Niiden pohjalta muodostettiin tutkittavana olevaan Ei kurjuutta kummempaa -ohjelmaan yksi tarina, juttujana eli radioääni kertomaan uutisia Kemistä.

Ohjelman lähteenä on käytetty myös Suomen Kuntaliiton ja Kemin kaupungin toimittamaa aineistoa mm. väkiluvun kehityksestä, huoltosuhteista, työpaikkakehityksestä, koulutuksesta sekä Kemin kaupungin ja Kemi-Tornio-Haaparanta -alueen taloudellisista näkymistä.

Ohjelmaa varten käytiin myös lukuisia puhelinkeskusteluja ylläolevan aineiston tarkentamiseksi ja aiheen ytimen etsimiseksi. Puhekumppaneiksi löytyi kaupungin virka- ja luottamusmiesten lisäksi monia tavallisia kaupunkilaisia, joiden kertomukset myös vaikuttivat Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman muotoutumiseen. Löytyi kaupunginosia, joissa työttömyys oli kaksinkertainen verrattuna koko Kemin kaupungin työttömyyslukuun 21 % ja joissa syrjäytymisen ulkoiset merkit olivat näkyvissä mm. tyhjinä asuntoina ja köyhyytenä. Kemi-Tornion sosiaalitalousyhdistyksen kautta ohjelmaan tarjoutui näkökulma ns. kolmannen sektorin työhön syrjäytyneiden ihmisten asumilla alueilla. Hepolan-Rytikarin asukastalossa oli reipas toiminnanohjaaja ja aktiivista toimeliaisuutta.

Ennakkotutkimus Kemiin tehtiin 19.-24.10.1999. Läsnä kaupungintalolla olivat sosiaalityöntekijä , joka samalla edusti Kemi-Tornion sosiaalitalousyhdistystä, hallintoylilääkäri, joka vastasi kemiläisten puolesta laajasta terveystutkimuksesta sekä kaupungin rakennejohtaja, jonka tehtävänä oli löytää uutta teollisuutta ja uusia työpaikkoja Kemiin menetettyjen sijaan. Myös Hepolan asukastalon toimintaan perehdyttiin, samoin kuin kaupunginosan elämään

tarkkaillen sen menoa viikonlopun ajan ja keskustelemalla asukkaiden kanssa. Hepolan asukastalon ”sielua” toiminnanohjaajaa ei ollut mahdollisuus tavata kuin puhelimitse hänen perhepiirissään tapahtuneen kuolemantapauksen vuoksi.

Näiden taustatekijöiden jälkeen Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman päähenkilöksi valittiin Hepolan asukastalon toiminnanohjaaja. Hänen tarinansa kautta oli mahdollisuus nähdä laajemminkin syrjäytymiskehitys ja näköalattomuus sekä toivottomuus. Tässä työssä selvitetään, miten hänen haastattelunsa syntyivät ja miten ne taipuivat kuljettamaan tarinaa. Hänen puhettaan verrataan kaupunkirakennejohtajan niin ikään haastatteleamalla hankittuun aineistoon sekä asukastalosta ex tempore erilaisissa tilanteissa tehtyihin haastatteluihin. Näytteitä näistä haastatteluista on litteroituna tämän tutkielman liitteenä (Liite II).

Tämänkaltaisen asiadokumentin käsikirjoittaminen ennakkoon ei ole mahdollista, mutta huolellisen suunnitelman tekeminen on. Ja mitä tarkempi suunnitelma on, sen paremmin tarinan kertomisen kannalta oleelliset asiat löytyvät. Tapahtumien pikkutarkasta inventoinnista on arvaamaton hyöty itse kuvaustilanteessa (Jarmo Jääskeläisen luennot 1999). Tämän ohjelman kuvausaikataulu ja lyhyt selostus tapahtumista (synopsis) on niin ikään liitteenä (Liite III) samoin kuvausten ja materiaalin purkamisen jälkeen syntynyt kohtausluettelo (Liite IV).

Ohjelmassa on käytetty myös musiikkia. Radion uutisjuttujanän täydentäjänä kuullaan päivän kotimaisia hittejä syksyiltä 1999 sekä Kemin lakon (1949) tunnelmaan että kaupungin kuvausten aikaiseen syksyiseen ankeuteen sopivaa kappaletta.

Ohjelman lopullista kerronnan muotoa mietittäessä yhtenä vaihtoehtona pohdittiin hetken aikaa reportaasia, jossa toimittaja, tämän tutkimuksen tekijä olisi palannut synnyinkaupunkiinsa kertoamaan Kemin tarinaa ennen ja nyt. Siitä kuitenkin luovuttiin, koska se olisi poikennut valitusta toimituksellisesta linjasta. Se ei olisi edustanut lajityypiltään Pohjantähden alla -sarjan ideaa.

Ei kurjuutta kummempaa -ohjelma oli vuoden 1999 keskustelluin Pohjantähti lehdistökirjoittelun ja muun palautteen määrällä mitattuna. Kemissä järjestettiin 4.2.2000 tiedotustilaisuus ja ennakkokatselu sekä lehdistölle että ohjelmassa esiintyville. Mukaan oli kutsuttu myös kaupungin virka- ja luottamusmiehiä. Ohjelman katselun jälkeen syntyi vilkas

keskustelu. Katseluun osallistuneet kaupungin luottamusmiehet arvioivat, että ohjelma tahraa kaupungin mainetta ja imagoa ikävästi. Myös Hepolassa asuva Pohjolan Sanomien toimittaja oli huolissaan alueen menetetyistä maineesta ja jopa asuntojen hintojen laskusta. Tilaisuudessa pyrittiin myös kiistämään ohjelmaan sisältyneitä faktoja mm. työttömien määrästä. Tämä huoli ja epäily näkyi sittemmin Pohjolan Sanomien pääkirjoitussivulla. Jo ennen Ei kurjuutta kummempaa -jutun esittämistä 13.2.00 Oulussa ilmestynvä Pohjolan Työ julkaisi jutun, jossa Pohjantähden työttömyyslukuja pidettiin harhaanjohtavina. Ja ohjelman esittämisen jälkeen keskustelu lehtien palstoilla kiihtyi. Pohjolan Sanomien ja Pohjolan Työn juttuihin Pohjantähden alla -sarjan tuottaja ja toimittaja, tämä tutkimuksen tekijä toimittivat vastineet. Lehdistökeskustelu kuvastelee suhtautumista negatiivisiksi koettujen asioiden julkiseen käsittelyyn. Seuraavana syksynä tulevat kunnallisvaalit saattoivat vaikuttaa kritiikkiin.

2.3 Tv-dokumentti tutkimuskohteena

Elokuva- ja televisiotutkimusta käsittelevä kirjallisuus on 1990-luvulla ilahduttavasti lisääntynyt ja monipuolistunut. Kun aiempina vuosikymmeninä alan johtava tutkimus tuli suurelta osin anglosaksisesta maailmasta, eritoten USA:sta, on nyt alkanut jälleen näkyä myös saksankielistä vartenotettavaa mediatutkimusta. Se lähestulkoon tuhoutui kansallissosialismiin ja toiseen maailmansotaan, mutta on nyt jälleen ottamassa paikkansa.

Myös tutkimusten aihepiirit ovat erikoistuneet ja monipuolistuneet niin, että esimerkiksi useita erilaisia genrejä edustavista elokuvista ja ohjelmatyypeistä on löydettävissä vain niihin paneutunutta tutkimusta. Varsin paljon etenkin Yhdysvalloissa on julkaistu mediaan liittyvää käyttötutkimusta. Kanavien ja tv-asemien kilpailussa mutta myös talouselämän ja politiikan alueilla on haluttu tietää, miten media vaikuttaa, mikä ”myy”. Myös meillä Suomessa edellisenkaltainen tv:n käyttötutkimus on lisääntynyt.

Myös alan uusia käyttökelpoisia hakuteoksia on ilmestynyt, jopa suomeksi. Ne ovat oivallinen tapa perehtyä nopeasti alan käsitteisiin. Max Juntusen (2000) Elävän kuvan sanasto sisältää pelkän tietosanakirjatyypin osan lisäksi pieniä katsauksia elokuvan ja television historiaan ja käsitteisiin. Erityisesti kannattaa panna merkkeille reportaasia ja asiadokumenttia koskeva kirjallisuus. Kirjallisuuden valossa näyttää siltä, että kauan niin lehdistössä kuin sähköisissäkin välineissä kateissa ollut reportaasi tekee paluutaan. Ruotsalaisen Sören Larssonin (1998)

Berättande journalistik antaa oivallista apua ko. lajityypin opiskelemiseen ja tarkastelemiseen. Larssonin teos käsittelee pääosin lehtireportaasia, mutta juttutyypin tekemisen periaatteet ovat sovellettavissa myös sähköisissä välineissä.

Useat ahkerana tv-kolumnistinakin tunnetun Veijo Hietalan televisiota ja elokuvaa koskevat tutkimukset ovat tämänkin työn keskeistä tauskirjallisuutta. Hietala on myös ansiokkaalla tavalla populaaristanut tutkimustuloksiaan kaikkien tv-katsojien iloksi ja monen alan opiskelijoiden hyödyksi. Teeveen merkit -teoksessa (1990) hän antaa kirjan käyttäjille television lukutaidon aakkoset ja puhuu televisiosta uutena iltanuotiona, paikkana, jossa nykyajan kertomukset kerrotaan. Hän johdattaa lukijansa Teeveen merkeissä ja Ruudun hurmassa (1996) laajemminkin ymmärtämään televisiosta nähtyjä ohjelmia lajityyppiensä edustajina. Kuvien todellisuus antaa aineksia analysoida syvemmälle kuvallisen kulttuurin tuotoksia, mahdollisuuksia arvioida tv-ilmaisua esimerkiksi sellaisten käsitteiden kuin segmentti, virta ja sarja avulla. Näkemäänsä voi tulkita television kerronnan kautta. Hietala on lisäksi useissa tutkimuksissaan selvittänyt myös mediakuvien ymmärtämisen ja tulkitsemisen edellytyksiä. Hän on kyennyt analysoimaan erityyppisten ohjelmien suosion syitä tieteellisestä näkökulmasta. Hänen saamansa tutkimustulokset ovat olleet erinomaisen käyttökelpoisia ohjelmantekijöiden apuvälineinä.

Veijo Hietala on paneutunut myös tv-ohjelmien narratologiaan hänen ja Anu Koivusen (1997) toimittamassa teoksessa Kanavat auki. Televisiotutkimuksen lukemisto. Artikkelissaan Narratologia ja sen semioottinen perusta hän esittelee muutamia teorioita ja toteaa, että elokuvan tutkimuksessa narratologiaa on sovellettu suhteellisen vähän verrattuna kirjallisuuteen, vaikka hänen mukaansa sieltä löytyisi uudenlaisia tarkastelukulmia. Samaan teokseen sisältyy Veikko Pietilän artikkeli tv-uutisten narratologisesta dynamiikasta. Tv-uutisia on tutkittu runsaasti ja monenlaisilla menetelmillä ja näkökulmilla (mm. Tiedotustutkimuslehdessä). Osa tuloksista on hyödynnettävissä myös muuntyyppisten ohjelmien tarkasteluun.

Televisiotutkimus narratologisesta näkökulmasta on 1990-luvulla siirtänyt ohjelmien tarkastelun painopistettä niiden sisällöstä vastaanottoon. Juha Kytömäen (1991) toimittama Nykyajan sadut sisältää useita reseptiteorian kannalta mielenkiintoisia artikkeleita. Katariina Eskola (1991) esimerkiksi pohtii ja vertailee kirjallisuuden ja audiovisuaalisen kulttuurin kommunikaatiota ja kysyy, miksi Suomessa tavataan totinen lukija ja ahdistunut

televisionkatsoja. Hän arvioi useihin aiempiin reseptiotutkimuksiin nojaten, että syynä on katsojien television sääntelyyn liittyneen kansanvalistusta painottaneen ohjelmapolitiikan antamat arvot. Pertti Alasuutarin (1991) artikkelista puolestaan selviää, minkälaisia arvohierarkioita tv-katselun perusteella syntyy, mitä on sopivaa katsoa ja mistä ei ole niin väliä. Television katsominen on suomalaisille moraalinen kysymys. Tv-kanavilla on vain vähän sellaisia ohjelmia, joiden pidetään ilman muuta selvyutenä tai joiden katselua ei tarvitse selitellä, perustella tai puolustella, esimerkkinä hyväksytystä tv:n iltauutiset. Itsestään selvää ja kunnioitettavaa on, että seuraa ”yhteiskunnallisia asioita”. Hännänhuippuna suomalaisten ohjelma-arvostuksissa ovat amerikkalaiset perhesarjat. Pekka Tammen (1992) Kertova teksti esittelee kirjallisuustieteestä kansainvälisessä narratologisessa tutkimuksessa kehitetyt kertomusanalyttiset mallit sekä kritiikkiä koko narratologista teoriarakennelmaa kohtaan. Dokumenttielokuvan narraatiosta on ilmestynyt Jyväskylän yliopistossa Kai Jaskarin (2000) Edward Braniganin narratiivista skeemaa tv-elokuvaan soveltava ansiokas pro gradu - tutkielma.

Hyvän johdatuksen narratologian ytimeen saa muutamasta tietosanakirjan artikkelista. Niistä mainittakoon tässä James Watsonin (2000) toimittama Dictionary of Media and Communication Studies, Harenbergs Lexikon der Weltliteratur (1989) sekä Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte (1984).

Elokuvasta kirjoitettua tutkimusta tässä työssä on käytetty lähinnä elokuvan ja televisio-ohjelman dramaturgian tarkastelemiseen. Suomessa syksyllä 2000 suurelle asiantuntijajoukolle luennoinut amerikkalainen Robert McKee (1997) kuvaa Storyssaan mielenkiintoisella tavalla Hollywood-elokuvan käsikirjoittamiseen liittyviä seikkoja. Fiktiivisen elokuvan tekemisen periaatteista on löydettävissä aineksia myös dokumentin valmistamiseen. Pohjantähden alla -sarjassa on hyödynnetty ruotsalaisen Ola Olssonin (1982) oppeja, niin myös tässä tutkimuksessa. Suomessa mainetta saaneista dokumentin tekijöistä John Webster on kirjoittanut näkemyksensä artikkeliksi. Se sisältyy Anu Kantolan ja Tuomo Mörän (1998) teokseen Journalismia! Journalismia? Tampereen yliopistossa valmistunut Timo Järven (1997) pro gradu -tutkielma Kuvia Suomesta kohtaa historiansa sisältää asiadokumentin tekemisen kannalta huomionarvoisia seikkoja. McKeen (2000) luentojen lisäksi on kirjallisuutta täydennetty useilla muillakin alan asiantuntijaluennoilla.

Elokuva- ja tv-tutkimuksen tämän työn kannalta tärkeitä teoksia ovat myös James Monacon (1997) *How to read a film* ja John Ellisin (1984) *Visible fictions*. Jostein Gripsrudin (1999) toimittama *Television and common knowledge* -teos esittelee monesta näkökulmasta tuoretta tietoa television asemasta tiedon välittäjänä, sivistäjänä ja huvittajana sekä tv:n erilaisia ohjelmamuotoja ja kerrontatapoja. Ruotsalaisten Mats Ekströmin ja Larsåke Larssonin (2000) *Metoder i kommunikationsvetenskap* antaa ansiokkaita analyysiesimerkkejä kuvan ja äänen pohtimiseen ohjelman kannalta.

Kun tämän tutkimuksen yhtenä tärkeänä päämääränä on tarkastella myös haastattelujen avulla saatavaa narratiivista aineistoa, on sen selvittämiseen haettu aineistoa erilaisista journalistisia haastattelumenetelmiä selvittävästä teoksista. Näistä esimerkkeinä voi mainita Michael Hallerin (1997) *Das Interview* ja Jürgen Friedrichsin ja Ulrich Schwingesin (1999) *Das journalistische Interview*. Interpersonaalisesta viestinnästä yleisemmin on käytetty Mark L. Knappin ja Gerard R. Millerin (1994) toimittamaa *Handbook of interpersonal Communicationia*. Jyväskylän yliopistossa on tehty pari mielenkiitnoista haastattelua käsittelevää pro gradua: Sari Huovinen (1997), *Haastattelu interpersonaalisenä kohtaamisena* ja Petra Haavisto sekä Tanja Hannus (1996) *Toimittaja haastattelija*.

Yhtä pientäkään tv-ohjelmaa ei voi tarkastella asettamatta sitä laajempiin joukkotiedotuksellisiin taustoihin. Näitä teorioita löytyy mm. Robert McQuailin (1989) *Mass communication theory*stä ja Norman Faircloughin (1997) *Miten media puhuu* -teoksesta.

Suurin osa tämän tutkimuksen kirjallisuudesta on englanninkielistä. USA:ssa on pitkät perinteet niin elokuva- kuin tv-tutkimuksellekin. Mukaan on otettu jonkin verran 1990-luvulla ilmestynyttä saksalaista ja ruotsalaista tutkimusta. Haastattelusta sen sijaan ei kovin paljoa tutkimusta ole. Kirjoja, joissa opastetaan haastattelun tekoon, on sentään muutamia.

Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman, narratiivisen asiadokumentin tarkastelemiseen on käytetty kirjallisuutta monelta eri tutkimuksen alalta. Ja kun kirjallisuutta on tarjolla varsin runsaasti, ei minkäänlaiseen täydellisyyteen ole edes voitu pyrkiä. Ohjelmaa ei ole yritetty saada sopimaan mihinkään tarkasti rajattuun tutkimukselliseen viitekehykseen, vaan lähtökohta on ennemminkin ohjelmasta ja sen aineistosta käsin teoreettisia viitekehyksiä etsivä.

Vaikka Pohjantähden alla -sarjan lajityyppi, genre on määritelty, jää kuitenkin kulloisenkin sarjan osan toimittajalle erittäin laaja liikkumatila. Toimittaja ei rakenna juttuaan tarkasti teoriasta käsin, kuten vaikkapa koko illan fiktiivisen elokuvan ohjaaja, vaikka suunnitelmaa tehdessään tarkkaankin mieltii niin narratiivista kerrontatapaa kuin ohjelman dramaturgiaakin. Näin ollen valmiin Pohjantähden osan analysoinnissa on käytetty monenlaista tutkimustietoa ja tarkasteltu, miltä osin esimerkiksi ohjelman dramaturgia vastaa juuri koko illan kuvitteellisen elokuvan dramaturgiaa tai voiko interpersonaalisen viestinnän tutkimuksesta löytää yhteistä nimittäjää asiadokumentin sekä uutis- ja ajankohtaisohjelmien haastatteluille. Entä minkälaisia semanttisia merkityksiä Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman kuvien, äänen (ei puhe) ja editoinnin voi katsoa sisältävän? Sellaista tutkimusta, joka suoraan antaisi analyysimenetelmän Pohjantähden kaltaisen asiadokumentin tarkasteluun, ei ole. Osaset on koottava etupäässä juuri elokuvatutkimuksesta ja tv:n puolella erittäin suositusta uutis- ja ajankohtaisohjelmia koskevasta tutkimuksesta ja katsottava, minkälaisia tuloksia niiden soveltaminen tuottaa.

3 TARINALLINEN MUOTO JA DRAAMALLINEN RAKENNE EI KURJUUTTA KUMMEMPAA -OHJELMASSA

3.1 Kertomuksen narratiiviset tapahtumasarjat

”Jutussa täytyy olla alku, keskikohta ja loppu”, opetettiin jo vuosikymmenet sitten tuoreita toimittajia tv-jutun tekoon Yleisradion ammattioppilaitoksessa. Mutta miten järjestää jutun ainekset tarinaksi ja miten kertoa asia kiinnostavasti? Siinä kysymyksiä, joihin joka kerta uutta juttua aloittaessaan on vastattava.

Loogisin ja helpoin tapa järjestää ohjelman ainekset on käyttää jo antiikin ajoista periytyvää tapaa panna tapahtumat aikajanelle (Watson & Hill 2000, 201). Ei kurjuutta kummempaa -ohjelmaan tarjoutui ennakkotutkimuksen jälkeen kuin itsestään selvä kronologinen tapahtumien virta ”päivä asukastalon elämässä”. Päivän kierto aamusta iltaan valittiin ohjelman tärkeimmäksi aikajanaksi (Liite III). Äkkiä ajatellen lineaarisesti etenevät tapahtumat saattavat tuntua katsojasta ennalta aavistettavilta ja tylsiltä.

Ennakkotutkimuksen perusteella kuitenkin Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman luontevin tapahtumien jaksottaja oli vuorokausirytmä. Aikajanan valitseminen tarkoittaa käytännössä sitä, että pääaikajanan, tässä tapauksessa siis vuorokausirytmillä perusteella aikaa on mahdollista käsitellä. Ohjelmassa voi olla takautumia, yleisölle voidaan antaa tulevien tapahtumien ennakoita ja aikaa voi tihentää. Hyvin rakennettu pääaikajana antaa ohjelman tekijälle mahdollisuuden hyvän dramaturgian rakentamiseen. Dramaturgiset rakenteet näkyvät ohjelman kohtausluettelosta (Liite IV).

Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman lyhyestä kuvausaikataulusta (Liite III) johtuen asukastalon elämää manipuloitiin lopullisessa ohjelmassa niin, että yhden päivän aikajanan sisälle saatiin tarinan sanoman kannalta oleellisia tapahtumia, joiden kuvaamiseen oli käytetty kolme päivää. Kohtausluettelosta voi nähdä, että asukastaloon tuli esimerkiksi vierailijoita (kaupunkirakennejohtaja, entinen valtuutettu, osallisuusprojektin vastaava, poliisit), ihmisiä, jotka kyllä asioivat asukastalossa, mutta eivät juuri välttämättä samana päivänä.

Asiadokumentin tai journalistisen dokumentin luonteeseen ja lajityyppiin sopii hyvin kerronnan tekeminen kiinnostavaksi aikaa järjestämällä. Ohjelmaan on mahdollista sijoittaa elementtejä, jotka toistuvat ja lupaavat katsojalle jotakin. Katsojan mielenkiinnon ylläpitäminen kaipaa asiatietojen lisäksi myös tunteisiin vetoavaa elämyksellistä ainesta (Larsson 1998, 90-100).

Päivä Hepolan asukastalon elämästä on myös päivä päähenkilöksi valitun asukastalon toiminnanohjaajan elämästä. Ei kurjuutta kummempaa -ohjelma käsittelee hänen elämäänsä vain niiltä osin kuin se on tarpeellista asukastalon toiminnan kannalta. Päähenkilön elämän ja kokemusten kautta todennetaan ohjelmassa esille tulevia väittämiä. Hän kokee ja näkee kemiläisen arjen ja antaa ilmiöille nimet.

Asiadokumentin yksi keskeinen edellytys on löytää ohjelman, tarinan ja sanoman kannalta parhaat ihmiset. Heistä on löydettävä katsojalle samaistumismahdollisuus, heidän oltava uskottavia ja aktiivisia toimijoita. Heidän puheellaan on oltava relevanssia (Webster 1998, 168). Päähenkilön persoona, tapa olla, toimia ja puhua ei saa olla ristiriidassa ohjelman sanoman kanssa. Tutkittavana olevassa ohjelmassa päähenkilöllä on aktiivinen rooli kerrottavana olevassa kemiläistarinassa. Hän on omassakin elämässään joutunut tekemään monia epätavallisia ratkaisuja ja valintoja ja kokenut vastoinkäymisiä, joiden seurauksena useat saman kohtalon osakseen saaneet ovat menettäneet elämänsä hallinnan. Tämän ohjelman päähenkilö sen sijaan on sisuuntunut vaikeuksista ja ryhtynyt aktiiviseksi toimijaksi ensin omassa elämässään ja sosiaalisen omantuntonsa pakottamana myös Kemin osallisuusprojektissa Hepolan asukastalon toiminnanohjaajana. 43-vuotiaan Railin elämä on siinä määrin värikäs ja poikkeava, että hänestä olisi hyvinkin voinut rakentaa myös henkilökuvan.

Monilapsisen kemiläisperheen tyttö muutti 14-vuotiaana koulun vielä ollessa kesken sisarensa hoteisiin Ruotsiin. Hän avioitui nuorena ja sai kaksi lasta. 12 vuoden Ruotsin siirtolaisuuden jälkeen perhe tuli Suomeen. Seurasi monta muuttoa paikkakunnalta toiselle ja avioero. Sittemmin hän sai vielä yksinhuoltajana ollessaan yhden lapsen, nyt ohjelmassakin esiintyvän 9-vuotiaan tyttären. Railin ammattikirjo on runsas: tehdastyöläinen, siivooja, sijaisperheen äiti, maatalouslomittaja, kouluavustaja, kirjaston aputyöntekijä, asukastalon toiminnanohjaaja ja sen ohessa nyt lähihoitajaopinnot. Itse hän luonnehtii kutsumustaan sosiaaliseen työhön oman rankan elämänsä ja läheltä nähtyjen väkivaltaisten kuolemien havahduttamaksi.

Railin esiintyminen ja haastattelut kuitenkin haluttiin panna palvelemaan laajempaa kokonaisuutta ja siksi päähenkilön elämästä ohjelmassa kerrotaan vain tarpeellinen, sellainen aines, joka motivoi hänen toimintaansa ja antaa ymmärrettävyyttä hänen ratkaisuilleen. Päähenkilön elämän kronologia on siis tyypistetty palvelemaan asukastalon päivänkiertoa kaikkine tapahtumineen.

Hepolan asukastalossa pyörii päivän mittaan suuri joukko ihmisiä. Kemin osallisuusprojektin tehtävänä Hepolassa on työllistää pitkäaikaistyöttömiä, huolehtia lähiseudun vanhusten siivous- ja kauppapalveluista, pyörittää koululaisten iltapäiväkerhoa toisessa Stora Ensolta käyttöön saadussa huoneistossa, huolehtia EU:n ruoka-avun jakamisesta, pitää huoneisto auki paikallisten ihmisten tulla keskustelemaan, olemaan, syömään ja tapaamaan toisiaan. Asukastalosta on muodostunut alueen sosiaalisen toiminnan keskus, missä suurin osa työstä tehdään talkoilla. Palkattuja ihmisiä Railin lisäksi on vain pari. Tehtävien moninaisuudesta johtuen asukastalossa ei juuri ole kahta samanlaista päivää ja ihmiset vaihtuvat (Juha Eskolan taustahaastattelu 7.10.1999).

Ei kurjuutta kummempaa -ohjelmassa nähdään kolmen päivän tapahtumat ja ne ihmiset, jotka noina kuvauspäivinä olivat paikalla. Ohjelman rakentamisen kannalta heidän läsnäolonsa on välttämätön. He näyttävät käytännössä, mitä osallisuusprojekti on. Tarkkailemalla ja kuvaamalla päivän tapahtumista löytyy kohtauksia, jotka kuljettavat tarinaa eteenpäin. Joukosta erottuvat yksilöt, jotka tekevät asukastalon kannalta oleellisia asioita. Ihmisten tekemisen kautta löytyy kiinnostavia, tunteita herättäviä yksityiskohtia kuten ruuan vieminen vuoteenomaksi joutuneelle syrjäytyneelle tai koululaisten iltapäiväkerhon vetäminen ja tekemisen keksiminen (Ei kurjuutta kummempaa ja Liite IV).

Suurin osa asukastalon ”henkilökunnasta” on naisia ja monet päivän mittaan tehtävät asiat liittyvät nälän loitolla pitämiseen, ruuan ja kahvin keittämiseen ja tarjoilemiseen sekä ruoka-avustusten keräämiseen, paketointiin ja jakoon.

Näiden asukastalon töiden ja toimien kautta tämän dokumentin katsoja voi saada käsityksen toisiaan samanlaisina seuraavista päivistä ja mukana olevien ihmisten elämänsisällöstä. Tapahtumat eivät ole monimutkaisia eikä töiden ohessa käytävä keskustelu älyllistä pinnistelyä

vaativaa, mutta sellaisina ne vetoavat katsojan tunteeseen ja panevat pohtimaan syrjäytyneen tilannetta. Asukastalon henkilöt ja tapahtumat antavat katsojalle tilaa kokea ja tuntea (Kristian Smedsin luennot 2000).

Kuvausten aikana asukastalon ihmisillä oli niin paljon tekemistä, että kuvausryhmä ”unohtui”, ja se sai kaikessa rauhassa havainnoida tapahtumia, mennä lähelle erilaisiin tilanteisiin ihmisten siitä häiriintymättä. Asukastalon asiakkaiden suhtautuminen kuvausryhmään oli myös suora ja arkinen. Yhtään yli-innokasta esiintyjää ei ollut tarjolla. Suurin osa asukastalon ihmisistä oli niin turtunut omaan olemiseensa, että heitä lähinnä ihmetytti se, että heidän elämästään löytyi jotakin tv-ohjelmaksi asti kiinnostavaa (Ei kurjuutta kummempaa ja Jarmo Jääskeläisen luennot 1999). Esiintyjien hämmentymätön asenne saattaa johtua myös ihmisten kokemista pettymyksistä. Monen itsetunnosta ei ole kuin rippeet jäljellä. Jos siis kuvaaminen jota kuta muuta auttaa, niin tehtäköön ohjelma, ajateltiin asukastalossa. Asukastaloon kuvaamaan pääseminen oli oleellista siksikin, että uutisten vakioaineistoon kuuluvat työttömyys ja syrjäytyneisyys ovat käsitteinä neutraaleja. Niillä on mahdollisuus koskettaa parempiosaisia vasta sitten, kun ne saavat ihmisen kasvot. Hyvän dokumentin ei tarvitse selitellä aineksiaan tai ihmisiään, niiden kautta on katsoja pantava tuntemaan asia (Robert McKeen luennot 2000).

Hepolan asukastalon toiminta on siis osa Kemin kaupungin osallisuusprojektia. Vaikka toimintaa oli kuvaushetkeen mennessä Hepolassa pyöritetty jo muutamia kuukausia, ei Kemin kaupungin virka- tai luottamusmiehistä kukaan ollut ehtinyt käymään talossa lukuunottamatta osallisuusprojektin työntekijää (taustahaastattelu 7.10.1999).

Kun ohjelman kantavaksi ajatukseksi oli valittu päivän kierto asukastalossa, oli luontevaa pyrkiä tekemään kaikki virkamiestenkin haastattelut siellä. Suunnitelma onnistui vain kaupunkirakennejohtajan osalta. Hän tuli Hepolaan vierailulle. Hänen ja talon henkilöstön välillä oli selvästi jännitteitä, joiden hyödyntäminen näkyy ohjelmasta. Samoin on käytetty hyödyksi kontrasti virkamies-syrjäytynyt, köyhä-hyvintoimeentuleva (Liite IV). Hänen vastuullaan oli kaupunkiorganisaation toimiminen mm. asuntotoimi sekä kaupungin oman rakennustoiminnan pyörittäminen. Kemiläissyntyisellä kaupunkirakennejohtajalla oli pitkä perspektiivi kaupungin kehitykseen. Hän korosti, että 1970- ja 1980-luvulla kaupunki takasi kaikille kemiläisille tasa-arvoon perustuvat palvelut. 1990-luku murensi palvelujen tuottamisen, rahaa ei enää riittänyt kaikkeen. ”Tekemätöntä työtä olisi vaikka kuinka paljon, mutta ei ole

kuulemma rahaa!” (taustahaastattelut 19.10.1999 ja 22.10.1999). Kaupunkirakennejohtajaa on haastateltu myös hänen oman työpöytänsä äärellä, omassa ympäristössään samoin kuin hallintoylilääkäreitä ja pääluottamusmiestä sekä kaupungin sosiaalitoimen projektityöntekijää.

Kemin sosiaalitoimen alainen projektityöntekijä oli ollut mukana alusta lähtien Kemi-Tornion sosiaalitalousyhdistyksessä, joka oli toiminut jo 1,5 vuotta. Häneltä löytyi näkemyksiä laman seurauksien korjaamiseen käytetystä ns. kolmannen sektorin työllistämisestä aivan käytännössä (taustahaastattelu 7.10.1999).

Hallintoylilääkäri oli työssään nähnyt laman seuraukset ja syrjäytymisen arkipäivän ja huolestunut niistä. Hänen aktiivisuutensa ansiosta Kemissä oli käynnistetty tai juuri käynnistymässä syksyllä 1999 neljä erilaista terveyteen ja sosiaaliseen hyvinvointiin liittyvää tutkimusta, joiden pohjalta kemiläisten pahoinvointia oli tarkoitus helpottaa. Hallintoylilääkäri itse toimi Ei kurjuutta kummempaa -ohjelmassa myös elävänä esimerkkinä paremmasta ja terveemmästä elämästä (taustahaastattelut 11.10.1999 ja 22.10.1999).

Valittuun asukastalon päivään ja puheisiin oli hankalimmin liitettävissä KTV:n pääluottamusmiestä. Hänen puheensa työpaikoista oli kuitenkin niin painava, että se on ohjelmassa mukana, vaikka hyvän tunteisiin vetoavan dokumentin ei mitään selitellä pitäisikään (Webster 1998, 163-164).

Nämä Kemin kaupungin virkamiehet haluttiin mukaan ohjelmaan siksi, että heillä tavalla tai toisella oli tekemistä joko työllisyyden tai suoraan syrjäytymisen ja sen aiheuttamien lieveilmiöiden kanssa. He seuloituivat ohjelmaa varten tehtyjen monien tausta- ja aineistohaastattelujen jälkeen.

Mielenkiintoisin asukastalon vieras ohjelmassa on, nainen joka oli ollut vaikuttamassa ”punaisen” Kemin päätöksentekoon SKDL/Vasemmistoliiton valtuutettuna 1973-92. Hänen kauttaan ohjelmaan oli mahdollista rakentaa myös useiden kymmenien vuosien aikajana ja kehityskertomus.

Poliisien vierailu asukastalossa edustaa selkeää konventiota: poliisi on poliisi, joka virkansa puolesta on huolestunut, mutta käymällä asukastalossa vierailulla viestii, että myös inhimillisiä

arvoja voi heiltä löytyä (Ei kurjuutta kummempaa). Asukastalon asiakkaiden lyhyet kommentit värittävät tarinaa päivästä. Tämän tutkimuksen haastattelujen tarkastelussa vertaillaan näiden ns. ex tempore -haastattelujen aineista ja merkitystä ohjelman päähenkilön talon toiminnanohjaajan ja asukastalon ylimmän vastuullisen virkamiehen kaupunkirakennejohtajan puheeseen.

Asukastalossa on koko päivän menoa ja huisketta. Arjen vakiintuneen taustan muodostavat auki oleva mutta äänetön televisio sekä radio, joka on auki aamusta iltaan ja jota kuunnellaan keskittyneesti vain silloin, kun korvaan osuu jotakin kiinnostavaa esimerkiksi uutisista. Paikallisradioiden, myös Lapin Radion ja Radio Perämeren tuotantotapa perustuu ns. lähetysvirtaan, jossa yhdeksi ohjelmaksi voidaan lukea esimerkiksi yksi vuorokausi (Matti Nukari & Erja Ruohomaa 1992, 54, 61-65). Sen aikana juontajalähtöisessä ohjelmavirrassa asiat saattavat kehittyä ja muuttua. Kemin asiat hahmottuvat näiden radion kanavien kautta.

Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman yhdeksi kerronnan elementiksi valittiin radio juuri siksi, että se on niin tavanomainen ja että sen kautta ohjelmaan saattoi istuttaa Kemistä sellaista faktatietoa, joka jutun ymmärtämisen kannalta oli oleellista.

Faktojen ja selkiyttävän taustatiedon formaatiksi valittiin musiikin lomassa lähetettävät sähkeutiset. Lapin Radion ja siihen hallinnollisesti ja osittain yhteisiä lähetyksiä tekevän Radio Perämeren uutisia ei sellaisenaan ollut mahdollista ”lainata” ohjelmaan. Ne olivat liian pitkiä ja hankalasti lyhennettäviä. Oli mietittävä tutulle radioformaatile uusi sisältö ja lyhyempi muoto.

Ei kurjuutta kummempaa -ohjelmaa varten käytiin läpi vuoden 1999 ajalta kaikki työllisyyttä, muuttoliikettä, kaupungin taloutta ja terveyttä koskevat uutiset. Syyskuun ja marraskuun 1999 välisen ajan uutiset kaikkine aiheineen tutkittiin. Sen seurauksena aihevalikoima hieman kasvoi ylläolevasta. Ohjelman lopullisiksi uutisaiheiksi valikoituivat työllisyyskehitys, Alma Median irtisanomiset, osallisuusprojektin laajeneminen Hepolaan, Kemin väkiluvun kehitys, kaupungin talouskehitys, kaupunkilaisten sairastavuus, terveystarkastus, uimahallin palkitseminen, sosiaaliluotot ja uuden kaupunginjohtajan valitseminen. Nämä kymmenen aihetta kirjoitettiin Radio Perämeren ja Lapin Radion uutisten pohjalta tiiviimpään muotoon ja jaksoteltiin neljään uutislähetykseen. Ne sijoitettiin Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman tarinan kehittämisen kannalta loogiseen järjestykseen. Radion lähetysvirta-ajattelua mukaillen kaikki neljä

uutislähetystä pohjustettiin heti ohjelman alussa lyhyellä aihe-esittelyllä tulevan päivän uutistapahtumista sekä päivän iskelmillä. Näin saatiin tärkeä kertomus alkuun. Radio lähetysvirran juontajana ja uutisten lukijana toimi toimittaja Markku Saarinen. Kaikkien uutisjaksojen ympärillä käytettiin syksyn 1999 hittejä, esimerkiksi Marita Taavitsaista ja Jari Sillanpäästä (Ei kurjuutta kummempaa, Liite V).

Asiadokumentin totuus on aina tekijänsä totuus. Kemin tapauksessa ohjelmassa haluttiin antaa kuva pidemmästä ajanjaksosta kuin aivan muutamasta viime vuodesta. Kemin joutuminen ahdinkoon tuntuu tätä taustaa vasten vieläkin traagisemmalta. Kaupungin asujaimistoa ovat voimakkaasti muokanneet vahva uitto, puunjalostusteollisuus ja satama. Kaupunki on ollut työläisten kaupunki, ”punainen” Kemi. Siksi historiallisen jatkumon ottaminen ohjelman yhdeksi kehityskaareksi oli erittäin perusteltua. Mutta historialliset tapahtumat eivät ”puhu”, herätä tunteita, ellei niitä voi sijoittaa kertomukseen vahvan tunnesiteen kautta (Robert McKeen luennot 2000). Tosiasiat ovat neutraaleja faktoja niin kauan kunnes niille annetaan merkitykset. Jutun tekijän, oli sitten kyseessä fiktio tai fakta kuten nyt tutkittavana oleva asiadokumentti, on löydettävä tapahtumien tunteita koskettavat merkitykset. Asioiden tulee tapahtua jollekin, jonkun jutun henkilön on ne koettava (Fransberg 1994, 76-77).

Ei kurjuutta kummempaa -ohjelmaa varten löytyi taustan selvittelyyn erinomainen henkilö, eläkkeellä oleva kaupungin työntekijä, nainen, joka itse oli ollut osallisena Kemin lakon dramaattisissa tapahtumissa 1949. Hänen kauttaan runsaan viidenkymmenen vuoden takainen menneisyys nivoutui Kemin kehitykseen aina ohjelmantekohetkeen saakka. Hänellä oli myös henkilökohtainen suhde lumilinnnaan, joten yksi pitkä, hidas kronologinen tapahtumien kulku oli hyvin ankkuroitavissa yhdeksi kehyskertomukseksi. Hänen haastattelunsa yhdistettynä Kemin lakon arkistoaineisiin toi ohjelmaan dramatiikkaa, antoi taustaa kehitykselle ja ehkä perusteli osan ohjelmassa esitettyjä nykyisiä faktoja tai väittämiä.

Jarmo Jääskeläisen mukaan kertomuksen voi tehdä asiasta tai tapahtumasta mutta myös rekonstruoida jo ammin tapahtuneen merkittävän asian. Eläkkeellä olevan kaupungin työntekijän haastattelu yhdistettynä Kemin lakon arkistokuvaan ja musiikkiin ovat tällaista rekonstruktioita, jossa vanhan kuva-aineiston ja tuoreen puheen avulla syntyy uusi kokonaisuus. Lakko sai alkunsa kun ”punaisen Kemin” työläiset eivät olleet suostuneet palkanalennuksiin. Lakkoa murtamaan oli kutsuttu ”rikkureita”. Heitä vastaan suunnattu mielenosoituskokous ja -

marssi muuttui elokuussa 1949 veriseksi yhteenotoksi. Tapahtumaa on pidetty tärkeänä jopa koko Suomen poliittiselle kehitykselle (Hedman 1975, 852-859; Salminen 1995, 198-202).

Kemin lakosta ja siihen osallistuneen naisen puheesta muodostettua kokonaisuutta käytettiin rinnasteisena tapahtumana Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman kuvaukselle nykypäivän syrjäytyneestä. Kun 1949 vääryyttä kokeneiksi itsensä tunteneet ihmiset päättivät lakolla ja mielenosoituksella hankkia oikeutta ja parempia elämisen ehtoja, syrjäytynyt työtön kemiläinen tulee nyt nöyrästi kerran viikossa noutamaan muovikassillisen EU:n ruoka-apua ja SPR:n lahjoittamia vaatteita. Näistä aineksista syntyy Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman tärkein kohta.

3.2 Kertomuksen tyyli dramaturgisesta ja välineellisestä näkökulmasta

Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman tavoitteena on kertoa koskettava tarina Kemin syrjäytyneistä narratiivisen asiadokumentin tai journalistisen asiadokumentin muodossa. Kemin tausta-aineistoon perehtymisen, paikan päällä tapahtuneen ennakkotutkinnan sekä taustahaastattelujen avulla tarinan ainekset ja päähenkilö löytyivät ja hahmottuivat. Silti tekijän käsissä olivat vasta lähtökohdat, ei tarina. Draamasta syntyy draamaa vasta kun on löydetty toimintaa sanojen takaa (Esslin 1980, 16).

Tosiasiat ja tapahtumat, olkoonkin itsessään kuinka dramaattisia tahansa, ovat neutraaleja niin kauan kunnes niille annetaan merkitykset tarinassa. Tämä tarkoittaa sitä, että faktat ja tarinaan aiotut tapahtumat sekä muu aines on järjestettävä sellaiseen muotoon, että tekijän tarkoittamat tapahtumien merkitykset aukeavat katsojalle ja koskettavat häntä. Tarina on siis rakennettava sen genren edellyttämään dramaturgiseen muotoon. (Reitala & Heinonen 2001, 11-12; Robert McKeen luennot 2000).

Ei kurjuutta kummempaa -ohjelmaa varten ei ollut mahdollista ennen kuvauksia tehdä tarkkaa käsikirjoitusta niin kuin ei mihinkään muuhunkaan tämäläiseen haastatteluja käyttävään ohjelmaan. Kuvauksiin on lähdettävä hyvän työsuunnitelman kanssa. Tekijäjoukon on tiedettävä, minkälaista ohjelmaa ollaan tekemässä. Työsuunnitelmaa on hyödynnettävä kuvausolosuhteitten mukaisesti. Kuvausvaiheessa jo on osattava tehdä valintoja ja ymmärrettävä, minkälaista aineistoa ohjelman kannalta syntyy (Webster 1998, 158). Paikkaus-

ja lisäkuvauksiin ei ollut mahdollisuuksia, joten kaikki aineisto oli saatava kokoon laaditun kuvausaikataulun mukaisesti (Liite III). Ohjelman toimittaja joutuu tekemään koko kuvausten ajan valintoja ja myöhemmin lisää valintoja editoidessaan aineistoa jo valmiin käsikirjoituksen pohjalta. Tätä ohjelmaa varten syntyi viiden kuvauspäivän aikana kymmenen puolen tunnin kasetillista materiaalia.

Kun Jarmo Jääskeläinen luennoissaan todistaa, että mistä tahansa asiasta tai tapahtumasta voi kertoa tarinan, amerikkalainen arvostettu käsikirjoittaja Robert McKee korostaa puolestaan tarinan kertomisen vaikeutta. Hänen mielestään se on aivoleikkausta ja kuuraketin rakentamistakin vaativampi tehtävä (Jääskeläisen luennot 1999; Robert McKeen luennot 2000) siksi, että lyhyessä ajassa on pystyttävä kiinnostavasti ja jännittävästi sanomaan jotakin oleellista ihmisten elämän monimutkaisistakin asioista.

Kun tutkittavana olevaa ohjelmaa varten syntyi tehdyn kuvausaikataulun ja työsuunnitelman mukaisesti aineistoa kymmenen kasetillista, on selvää, että tarinaa varten niistä on löydettävä ja valittava kiinnostava aines. Yhtenä hyvänä periaatteena valinnoille on se, että mukaan otettava materiaali kertoo jotakin oleellista päähenkilön elämästä ja että siinä on mukana katsojaa koskettavia tunteita. Kohtausten on oltava vaihtelevia ja perusteltuja. Ne eivät voi tapahtua tai tulla ohjelmaan vain sattumalta. Narraation kannalta oleellista on saada kohtauksiin tuttua, kerrattavaa tai toistettavaa/toistuvaa aineistoa sekä uusia käännteitä. Näiden tulee olla hämmentäviä ja jotenkin epätäydellisiä niin, että kertomus saa merkitykset ja täydentyy katsojan päässä. Kertomus käyttää edetessään tuttujakin elementtejä uudella tavalla, jolloin ohjelmaan syntyy mielenkiintoinen ja uudenlainen ”totuus” käsiteltävänä olevasta aiheesta (Monaco 1977, 72). Mutta miten järjestää tämä kiinnostava, kiehtova ja perusteltu aines tv-kertomukseksi Pohjantähden alla -sarjaan, sellaiseksi, jota katsojan on helppo seurata?

Dramaturgian tärkein tehtävä on luoda ohjelmalle muoto eli rakenne ja kiinnostava kerrontatapa. Kun Aristoteleen Runousoppi järjesti draaman ainekset kolmijaon alku, keskikohta ja loppu periaatteella (Aristoteles 1977, 27), tarvitaan uutisjuttua pidemmän tv-tarinan kertomiseksi hienojakoisempaa rakennetta. Elokuvan ja sitä kautta tv-ohjelman dramaturgian eli kokonaishahmon rakentamisen periaatteet on pitkälle lainattu teatterista.

Perinteinen näytelmä sisältää kolme tai viisi näytöstä. Saksalaisen teatteritutkijan Gustav Freytagin mallissa, joka on tuttu monista elokuvistakin, draama jakaantuu viiteen eri vaiheeseen: ekspositioon eli esittelyjaksoon, konflikti- eli ristiriidan ilmaantumisjaksoon, komplikaatioon eli kehittelyyn, kriisiin eli kliimaksiin ja loppuratkaisuun (Juntunen 1997, 24). Aristoteleen ja Freytagin mallit ovat saaneet teatteri-, elokuva- ja tv-maailmassa useita erilaisia sovelluksia. Ruotsalainen elokuva- ja tv-dramaturgi Ola Olsson on jalostanut lähinnä Freytagin mallista oman useiden vuosien käsikirjoitustyölle perustuvan mallinsa, joka Pohjantähden alla -sarjaa aloitettaessa sovittiin sen jaksojen dramaturgiseksi malliksi (Juntunen 1997, 24 ja 159; Järvi 1997, 59). Tutkittavana olevan ohjelman suunnittelussa ja toteuttamisessa oli lähtökohtana väljästi juuri tämä Olssonin dramaturginen malli.

Dramaturginen rakenne käsittää sekä sisällön että muodon. Se ei ole vain ohjelmaan sisältyvien osien ja muiden elementtien summa, vaan myös se järjestys, joka näistä elementeistä on saatu aikaan. Tämä järjestys koostuu tekijän valinnoista ja siitä tavasta, millä yksittäiset elementit on asetettu ohjelmaan ja keskinäiseen suhteeseen sekä niistä painotuksista, jotka eri elementeille on annettu (Nyytäjä 1980, 9).

Dramaturgisen rakenteen tärkein tehtävä on pitää katsojan mielenkiintoa yllä ohjelman alusta sen loppuun saakka. Katsojassa on synnyttävä odotuksia, jotka täyttyvät vasta ohjelman viime hetkillä.

Olipa valittu dramaturginen rakenne mikä hyvänsä, se jättää kuitenkin ohjelman tekijöille runsaasti liikkumavaraa. Kun dramaturgisia rakenteita tarkastellaan, voivat kohtausten ja jaksosten vaihtumiset, ”saumat”, olla hieman eri paikoilla tarkastelijasta riippuen. Tämä johtuu jutun narratiivisesta luonteesta, tarina jatkuu joustavasti kohtauksesta ja jaksosta toiseen. Juoni on tapahtumajakso, jossa jokainen kerronnan kulkua muuttava yksikkö, seuraa sitä edeltävää yksikköä kausaaliketjun mukaan. Jokainen kohtaus on perusteltu ja johtaa elimellisesti seuraavaan ja lopulta koko tarinan loppuratkaisuun (Nyytäjä 1980, 10).

Olssonilaisen alkusysäyksen tehtävänä on saada katsoja kiinnostumaan ohjelmasta, saada hänet ”koukkuun”. Tarina on avattava selkeästi esimerkiksi antamalla viite ohjelman perusristiriidasta. Alkusysäyksen tulisi herättää katsojassa ohjelmassa eteenpäin viittaava

kysymys ”Miten tässä käy?” Alkusysäyksen perusteella katsojan olisi kyettävä tekemään havaintoja tarinan lajityypistä, sen kerrontatavasta (Juntunen 1997, 159; Järvi 1997, 59). Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman alkusysäys muodostuu vajaan minuutin mittaisesta kuva- ja musiikkijaksosta, johon on istutettu päähenkilön voice over -äänenä (selostusäänenä) kuultava repliikki ”Kon kuussattaa markkaa viinavelekoja, ne on parasta maksaa pois, ettet pääse hengestäs ja syyä täytyy silti.” Lyhyt repliikki paljastaa kolme keskeistä asiaa käsiteltävänä olevan ohjelman syrjäytyneistä: alkoholiongelman, väkivallan ja toimeentulovaikeudet. Katsoja orientoituu myös päähenkilöön, sanottu repliikki ei paheksu vaan toteaa.

Miltä nämä asiat näyttävät alkusysäyksen kuvissa? Kuvajakso nousee Pohjantähden alla -tunnuksen jälkeen mustasta aukivedolla auringonlaskusta mereen kaupunginosassa, jonne tarinan painopiste ja tapahtumat sittemmin sijoittuvat. Tarinan visuaaliset puitteet meri, autio katu ränsistyneine rantabaareineen, tyhjäksi jääneet asunnot ja muuntajan seinään protestiksi kirjoitettu graffiti (vittu) surumielisen musiikin kera tuovat heti alkuun lohduttomuuden tuntua ja vievät katsojan ohjelman otsikon kera asioiden tapahtumapaikalle Hepolan asukastaloon (Liite V, Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman aikakoodi 000217-000259). Alkusysäyksen visuaalisia aineksia varioidaan myöhemmin ohjelmassa, mm. graffiti toistuu muutaman kerran. Tätä graffitiä voi kuvata dramaturgiasta tutulla termillä gag (tihentymä), joka voi esiintyä missä tahansa tarinan osassa niin ihmisissä, rekvisiitassa kuin itse tarinassakin. Outi Nyytjä käyttää gagista luonnehdintaa iskelmän kertosaie, johon kaikki kaipuu on tihentynyt (Nyytäjä 1980, 9).

Alkusysäystä seuraa symbolisesti punaiseksi värjätyn Ei kurjuutta kummempaa -otsikon jälkeen ohjelman esittelyjakso, ekspositio. Esittelyjakson tarkoituksena on antaa katsojalle perustiedot ohjelman toiminnan ja draamallisen konfliktin ymmärtämiseksi (Juntunen 1997, 159; Järvi 1997, 60). Niinpä tämän tutkittavana olevan ohjelman viisiminuuttisessa esittelyjaksossa kerrotaan päähenkilöstä hänen elämäntarinaansa siltä osin kuin se pohjustaa ohjelman juonta Kemin syrjäytyneistä. Päähenkilö nähdään kotioloissa, hänen aiempi elämänsä ja nykyiset perhesuhteensa käyvät ilmi hänen omasta kertomuksestaan ja hänen aamulla kouluun lähtevän tyttärensä kautta (Liite V, 000300-000355).

Päähenkilön lisäksi esittelyjakso antaa perustiedot ohjelman ajasta ja paikasta (Juntunen 1997, 159; Järvi 1997, 60). Päähenkilö nähdään aamulla matkalla kotoaan työpaikalle Hepolan

asukastaloon, missä päivän työ alkaa SPR:n vaatteita sisältävien avustuslaatikoiden purkamisella. Tarina jatkuu päähenkilön puheessa. Hän perustelee omaa valintaansa tulla auttamaan syrjäytyneitä. Asukastalossa nähdään tässä esittelyjaksossa myös muita siellä työskenteleviä ihmisiä, joita tavataan uudelleen ohjelmassa tuonempana (Liite V, 000421-000656).

Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman esittelyjaksossa annetaan radiolle jo jakson alussa merkitys, joka korostuu ohjelman loppua kohden mentäessä. Päähenkilön aamutoimien aikana kotona kuullaan päivän iskelmiä taustahälynä, kunnes miehinen radioääni otsikonomaisesti lupaa päivän aikana kemiläisille uutisia kaupungin talousarviosta, työllisyyden kehityksestä, terveystutkimuksesta ja osallisuusprojektista (Liite V, 000355-000420). Esittelyjakson voi katsoa päättyvän radion sähkeutisiin, joissa kerrotaan työllisyyden paranevan, Alma Median sanovan irti väkeä Pohjolan Sanomista ja osallisuusprojektin lähteneen hyvin liikkeelle ja laajenneen Hepolaan (Liite V, 000708-000747).

Esittelyvaiheen on synnyttävä katsojassa odotuksia ja viimeistään tässä vaiheessa katsojan on oltava perillä ohjelman tyyli- ja lajistista. Hänen on tiedettävä, onko hän seuraamassa dokumenttia vai fiktiivistä elokuvaa (Järvi 1997, 60). Käsikirjoittaja Robert McKee on kirjaansa löytänyt peräti 25 erilaista elokuvan lajityyppiä, genreä omine alalajeineen ja hän uskoo, että yleisö tunnistaa ne helposti, jos elokuva on käsikirjoitettu ”oikein” (McKee 1998, 80-86). Toisaalta hänen mielestään lajityyppien aineksia voi lainailla ja sekoittaa, jos sen tekee tietoisesti tarinansa kertomisen edistämiseksi (Robert McKeen luennot 2000).

Kuten liitteistä IV ja V voi nähdä, ei kohtausluettelon järjestys lopullisessa ohjelmassa toteutunut sellaisenaan. Radion ensimmäiset uutiset siirtyivät leikkauspöydässä esittelyjakson viimeiseksi kohtaukseksi siksi, että asukastalon toiminta piti saada käyntiin pohjustamaan tulevia tapahtumia. Olennaista on muistaa, että tarinan muoto, rakenne riippuu yksityisten osatekijöiden tarkasta jäsenyyksestä ja niiden yhteenliittämisestä (Esslin 1980, 55).

Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman alkusysäyksen ja esittelyn aikana, niin kuin edellä on kerrottu, tarinaa kuljettaa äänessä päähenkilön haastatteleamalla hankittu puhe. Tältä osin ohjelman voi luokitella myös lajityypiltään haastattelukeskeiseksi dokumentiksi, jossa haastattelijaa ei näy eikä tässä ohjelmassa kuulukaan. Ohjelmassa ei myöskään käytetä

selostajaa tai kertojaa, tosin tarkasteltavana olevassa ohjelmassa radiopuhe voidaan osittain tulkita selostavaksi tekstiksi. Ohjelman puhetta analysoidaan myöhemmin tässä tutkimuksessa tarkemmin.

Olssonilaisen dramaturgian esittelyjaksoa seuraa syventämisvaihe. Sen tarkoituksena on paljastaa katsojalle lisää yksityiskohtia tarinasta. Syventämisvaiheessa katsojalle on luotava läheltä elämisen tuntu niin, että katsoja voi eläytyä ja samaistua tarinan henkilöihin ja tapahtumiin (Juntunen 1998, 159).

Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman syventämisvaiheen voi siis katsoa alkavan ensimmäisten uutisten jälkeen, joita on kuuntelemassa myös sosiaalitoimen projektityöntekijä. Tässä kohtaa esitellään yleensä päähenkilön lisäksi myös ohjelman muut henkilöt ja mielellään niin, että katsojat voivat liittää heihin selkeitä luonteenpiirteitä (Järvi 1997, 61; Olsson 1982, 32). Jaksossa, joka alkaa uutisten jälkeen projektityöntekijän repliikillä (Liite V, 000758) ja päättyy päähenkilön ihmettelyyn ihmisten myötätunnon häviämisestä (Liite V, 001202) nähdään asukastalossa poliisit ystävän roolissa, myöhemmin ohjelmassa sen huippukohtassa virkavalta toimii kansalaisia vastaan. Päähenkilön ”vastapeluri”, kaupunkirakennejohtaja saapuu myös paikalle asukastaloon. Tässä jaksossa nähdään niin ikään yksi asukastalon liikuttavimmista asiakkaista (Liite V, 000956), joka ohjelman lopun kannalta on avainasemassa. Jakso päättyy päähenkilön vahvan ja kantaa ottavan repliikin jälkeen musiikkiin ja toiseen kuvajaksoon autoituvasta kaupunginosasta.

Tässä toisessa kuvajaksossa (Liite V, 001212) kuvia Rytikari-Hepolan kaupunginosasta on enemmän. Yhä edelleen liikutaan samassa katumiljöössä autoiden tyhjen kauppojen liepeillä, aurinko on vieläkin menossa mailleen ja värjää tyhjän koulun ikkunat tulipalon tai verenkarvaisiksi. Tyhjäksi jäänyt päiväkotikin esittelee tässä jaksossa autoitumista, ei ole enää tarpeeksi lapsia eikä nuoria.

Toisen kuvajakson sitoo ensimmäiseen sama musiikki. Kohtausluetteloa ja aikakoodiluetteloa vertaamalla voi nähdä, että toista uutisjaksoa hieman myöhäistettiin ja sen edelle sijoitettiin kuva- ja musiikkijakso syrjäytyvästä ja tyhjentyvästä kaupunginosasta. Perusteluna muutokselle oli, että päähenkilön pohdinta ihmisten julmuudesta, väkivallasta ja myötätunnon puutteesta sai näin enemmän tilaa tulla vastaanottajan päässä ymmärretyksi.

Kuvallisesti tarinan etenemisen kannalta oli hyvä näyttää eu-kassien paketoinnin edistyvän. Samalla päähenkilö ja hänen vastavoimansa kaupunkirakennejohtaja saatiin nivotuksi tarinan kulkuun asukastalossa. Saman kuvajakson aikana kuullaan myös toiset uutiset. Ne syventävät katsojan faktatietoa Kemistä: kaupunki on lyönyt Suomen kuntien muuttotappioennätyksen 1998, nytkin tulee muuttotappiota muttei enää niin paljoa. Toinen uutinen tarkentaa tietoja kaupungin taloudesta ja sen laitosten, mm. energialaitoksen yhtiöittämisestä ja lumilinnan tuomasta hyödystä. Uutistekstin ja kuvan, päähenkilö ja kaupunkirakennejohtaja asukastalossa sekä Hepolan ulkokuvat yhdistämisestä synnyttiin kysymys asioiden syy-seuraussuhteesta (Ei kurjuutta kummempaa, Liite V, 001304).

Olssonilaisessa dramaturgiassa syventämisjakson tehtävä on tyypitellä elokuvan henkilöt, orkestroida. Tapahtumien ja tarinan keskipisteessä olevan päähenkilön lisäksi elokuvasta pitäisi löytyä myös ”riivaaja” ja ”sankari”. ”Riivaaja” on Olssonin mukaan juonta eteenpäin vievä henkilö, päähenkilön vastavoima, joka ei kehity elokuvan aikana. ”Sankari” taas on ”riivaajan” vastustaja, joka vetää päähenkilön mukaan taisteluun ”riivaajaa” vastaan.

Myös sivuhenkilöillä on tässä dramaturgiassa roolinsa. ”Varjo” säestää päähenkilön kehittymistä muuttamalla samaan suuntaan. ”Vastakohta” on kontrasti päähenkilölle, ”normi” on tavallinen yleisön kaltainen ajattelija, ”lähin” päähenkilön uskottu ja ”viiden minuutin vierailija” antaa katsojalle hetken hengähdystauon (Olsson 1982, 39-77).

Vaikka Ei kurjuutta kummempaa -ohjelmaa suunniteltaessa ja esimerkiksi haastateltavia valittaessa ei suoranaisesti pidetykään silmällä hyvin tarkkaa henkilöiden dramaturgista tyypittelyä ja tehtäväjakoja, voi silti tutkittavana olevasta ohjelmasta väljästi tulkittuna löytää ”roolisuoritukset” monille ylläoleville määritelmille. Päähenkilön vastavoimana voidaan esimerkiksi pitää kaupunkirakennejohtajaa. Sankarina ohjelmassa näyttäytyy parikin henkilöä, aivan selvästi Kemin lakkoon osallistunut nentinen valtuutettu, jolla on merkittävä osa ohjelman huippukohdassa ja asukastalon asiakas, vanhahko mies. Varjoksi voi nähdä asukastalon työntekijän, vastakohtaksi hallintoylilääkärin, päähenkilön uskotuksi, lähimmäksi voi käsittää projektityöntekijän. Normin kaltaisina tulevat esille esimerkiksi naiset ohjelman ratkaisun alkuhetkillä (Ei kurjuutta kummempaa, Liite V, 002327).

Olssonin dramaturgian näin tarkka orkestrointi sopii erinomaisen hyvin fiktiivisen tarinan kertomiseen. Usein journalistisen dokumentin teossa on mahdotonta löytää tällaista henkilövalikoimaa. Silti on hyvä muistaa, että dokumentinkin kerronnallisuus, tarinan jännittävyys vaatii myös sen henkilögalleriaan tarpeeksi erilaisuutta. Dokumentaristi Veikko Aaltonen esimerkiksi on luopunut fiktiivisten elokuvien tekemisestä siksi, että niiden dramaturgia henkilöineen on niin tiukasti ennalta määrätty. Dokumentissa hän sen sijaan voi draamallisesta muodosta välittämättä kertoa itse mielenkiintoisina pitämistään asioista sellaisessa muodossa kuin se hänen mielestään on järkevintä (Veikko Aaltonen, Merkkituote/Ylen ykkönen 1.3.2001).

Juuri esitelty syventämiskappale saatiin toimimaan narratiivin kannalta paremmin siirryttäessä ohjelman seuraavaan dramaturgiseen vaiheeseen, ristiriitojen kärjistymiseen muuttamalla kohtausten järjestystä uutisten ympärillä.

Tutkittavana olevan ohjelman neljännessä dramaturgisessa vaiheessa ristiriitojen kärjistymisen kuvaamisella on tarkoitus paljastaa kaikki ohjelmaan sisältyvät konfliktit. Kerronnan kehittelyn tulee olla sen kaltaista, että se johtaa vääjäämättä ristiriitojen kärjistymistä seuraavaan tarinan tärkeimpään kohtaukseen, ratkaisuun eli kliimaksiin.

Ei kurjuutta kummempaa -ohjelmassa tämän jakson voi katsoa alkavan toisen uutisjakson jälkeen, kohtauksesta, jossa kaupunkirakennegohtaja konkretisoi kurjuuden syöksykierteen ”neljä tuhatta menetettyä työpaikkaa” (Liite V, 001352) ja vastavetona tälle pääluottamusmies tuo esille kiristyneen työtahdin ja burnoutit (Liite V, 001429). Samaan aikaan tarinan kuvallinen juoni kertoo, että ruoka-apu on tarpeen. Eu-kassien nouto alkaa.

Ohjelman kannalta sen merkittävimpiin sivuhenkilöihin kuuluu kohtaloonsa alistunut talon asiakas, vanhahko mies, jonka sopan syönnissä tv:n Kauniiden ja rohkeiden kanssa samassa kuvassa kulminoituu koko elämän lohduttomuus (Liite V, 000956). Asukastalon työntekijä ”varjo” sijoitettiin kohtausluettelosta poiketen huomattavasti aikaisemmaksi todistamaan olosuhteista, joille kukaan ei näytä voivan mitään, kaikkein vähiten ihminen itse (Liite V, 001352-001557).

Seuraavassa ristiriitojen kärjistymisjakson kohtauksessa ollaan hyvinvoivien ja työssäkäyvien miljöössä keskikaupungilla pankissa. Tarinallisuus kontrastoituu miljöön ja päähenkilön puheen erilaisuuteen. Pankki kulissina päähenkilö pohtii auttajien moraalialia ja kysyy, miksi köyhää pitää nöyryyttää. Tämän kohtauksen jälkeen ohjelmassa laajennetaan näkökulmaa koko Kemiin. Seuraa kolmas, nyt aiemmista poikkeava musiikki- ja kuvajakso (Liite V, 001626). Kohtauksessa kuljetaan Kemin tavallisessa arkipäivässä kohtalaisen reippaan ja neutraalin musiikin tahdissa.

Tämän kohtauksen jälkeen aletaan pohjustaa selkeämmin kliimaksia. Ennen sitä nähdään vielä muutamia ristiriitojen kärjistymiskohtauksia uusine argumentteineen osapuolten asetelmien ja kehityksen esille tuomiseksi. Yksi niistä tehtiin ohjelmaan takautumaa ja arkistomateriaalia hyödyntämällä (Liite V, 001735).

Kohtauksessa palataan Kemin 2000-luvun kaupunkikuvista arkistokuvaan vuodelta 1965, jolloin Lapin ja erityisesti Kemin puunjalostusteollisuus eli suuren kasvun aikoja. Tuotanto lisääntyi samoin työpaikat. Ohjelmaa varten käytiin läpi myös muuta arkistoaineistoa, mutta lopulliseen ohjelmaan otettiin vain Lapin teollistamisohjelman julkistamisen aikaan tehdyn ajankohtaisjutun ote. Näin siksi, että tuon läpikäydyn arkistoaineiston perusteella Kemissä näytetään luotetun aina 1980-luvun loppupuolelle saakka suurteollisuuden voimaan, eikä arkistoiduissa uutis- ja ajankohtaisjutuissa ollut mitään, mikä olisi viitannut ajattelun muutokseen tai aavistukseen kehityksen suunnan kääntymisestä. Vasta laman aikaan 1990-luvulla alkaa ilmestyä juttuja, joissa todetaan kaupungin pudonneen syvään ahdinkoon: Kemin työllisyyden vankka perusta, puunjalostusteollisuus on kyllä kasvattanut tuotantoaan ja vientiään, mutta teknisen uudistamisen ja tehostamisen ansiosta entistä vähemmällä työntekijöillä. Uutta teollisuutta ei ole juuri syntynyt korvaamaan menetettyjä työpaikkoja eikä kaupungillakaan ole enää mahdollisuuksia työllistää ja turvata palveluverkkonsa säilymistä lamaa edeltäneessä laajuudessa (esimerkiksi TV1:n uutiset 4.11.1991 ja A-Plus 24.8.1995, Ylen tv-arkisto). Syrjäytymiskehitys on 1990-luvun arkistoaineiston perusteella päässyt hyvään vauhtiin.

Arkistotakautuma (Liite V; 001735) toimii kontrastina nykypäivälle. Kaupunkirakennejohtaja konkretisoi puheessaan kehityksen menetetyiksi työpaikoiksi ja maalaa samalla synkän kuvan tulevaisuudesta. Kaupunki ei hänen mukaansa pysty yksin ratkaisemaan ongelmaa, vaikka uutta

tuotantoa syntyikin, tosin hitaasti mm. kaivatulle it-sektorille (Liite V, 001851-002021 ja Jarmo Jääskeläisen luennot 1999).

Seuraava ristiriitojen kärjistymiskohtaus (Liite V, kuvassa 001956, äänessä uutisten alusta 002018) pohjustaa syrjäytymisen yhtä vaikeaa seurausta, sairastavuutta. Ollaan hammaslääkärin vastaanotolla päähenkilön ja potilaaksi tulevan Hepolan asukastalon asiakkaan kanssa sekä kuullaan kolmannet uutiset (Liite V, 002018). Niiden kolme aihetta käsittelevät kemiläisten sairastavuutta, aloitettua terveystarkkailua ja uimahallin saamaa palkintoa vastakohtana kahdelle negatiiviselle uutiselle. Uimahalliuutinen toimii myös siirtymänä konkreettisesti toisenlaiseen elämäntilanteeseen eli paremmin toimeentulevien ihmisten maailmaan ja terveempään elintapaan. Kohtausluettelosta (Liite IV) ilmenee, että tässäkin uutisten paikkaa hieman siirrettiin, jotta uimahallikohtaus saatiin paremmin sopimaan tarinaan ja valmistelemaan seuraavaa eteenpäin vievää käännettä.

Projektityöntekijän repliikki 25 000 masentuneesta (Liite V, 002207) alkaa jo pohjustaa ohjelmaan valitun dramaturgian kulminaatiota, ratkaisua. Lyhyt tehosteäänin rakennettu kuvakertomus palauttaa katsojan uimahallilta ”ihmisten ilmoilta” takaisin asukastaloon pääjuonen pariin, eu-kassien ja lahjoitusvaatteiden jakoon.

Koko ristiriitojen kärjistyminenjakso koostuu useista osista, jotka etenevät vuorotahtiin väite-vastaväite -periaatteella. Jokainen väitepari lisää tietoa itse asiasta ja kasvattaa tarinan juonta kohti kliimaksia (Olsson 1982, 19). Tällaisen rakenteen ansiosta katsojan päässä pitäisi syntyä eteenpäin suuntautuva liike, jännittynyt odotus, halu tietää, mitä tarinassa tapahtuu (Ellis 1984, 69; Esslin 1982, 48-49). Dramaturgi Outi Nyytjäjä pitää ristiriitaa enemmän filosofisena kuin dramaturgisena luokitteluna tai käsitteenä. Hänen mielestään ristiriita on aina piilevä ja se aiheutuu siitä, että lähtökohtatilanteessa eri henkilöillä ja henkilöryhmillä on toisistaan poikkeava päämäärä. Kun nämä ryhtyvät pyrkimään päämääräänsä, ristiriita puhkeaa ja syntyy toimintaa (Nyytjäjä 1980, 10).

Tämä ajatus sopii hyvin Ei kurjuutta kummempaa -ohjelmaan siksi, että vaikka olssonilaisen dramaturgian mukaiset henkilöt on siitä löydettävissä ja tarinan kulku siihen sijoitettavissa, tarinan perusristiriita on Hepolan syrjäytyneiden ja vaikeasti konkretisoitavan ns. ”yleisen

kehityksen” välillä. Sen henkilöitymiksi tutkittavana olevassa ohjelmassa joutuvat virkamiehet, jotka omien sanojensa mukaan eivät voi asialle yhtään mitään (Liite V, 001851).

Mutta päinvastoin kuin teatteridramaturgiassa, johon Nyytäjän ajatus sopii erinomaisesti, televisiossa ei pelkkä puheen tasolle jäävä ristiriita riitä. Televisiossa ristiriidasta on synnyttävä kuviksi ja tekemiseksi kääntyvää, näytettävää toimintaa. Siksi Ei kurjuutta kummempaa - ohjelmaan on rakennettu ristiriidan näkyväksi tekemiseksi toimintaa mm. avustusten jakoa ja hammaslääkärillä käyntiä.

Tarinan pääkohtauksessa, ratkaisussa tapahtuu sitten perusristiriidan lopullinen voimainkoitos, jossa jompi kumpi osapuoli voittaa. Tutkittavana olevassa ohjelmassa tarinan ratkaisu on rakennettu konstruoimalla se vanhasta arkistomateriaalista ja ohjelmaa varten tehdyistä haastatteluista (Jarmo Jääskeläisen luennot 1999). Koko ohjelman ajan Hepolan asukastalon asiakkaat on nähty toisten avun varassa elävinä toivottomina ja kohtaloonsa alistuneina ihmisinä. Sorron ja alistetun aseman selväksi tekeminen on yksi kerronnan tehokas keino (Larsson 1998, 95). Ristiriitojen kärjistymisestä on Robert McKeen mukaan päästävä tehokkaasti ratkaisuun, tarinan huippukohtaan, kliimaksiin. Näitä kahta jaksoa, ristiriitojen syventämistä ja ratkaisua ei saa enää erottaa tuomalla uutta, jotakin toisarvoista tarinaan. Jutun on edettävä ja katsoja palkittava kertomalla ratkaisu viivytyksittä (McKee 1998, 309).

Tässä ohjelmassa ratkaisukohtaus rakennetaan käyttämällä asukkaiden alistettua asemaa historiallista taustaa vasten, jolloin kohtaukseen syntyvät aivan uudenlaiset jännitteet ja kysymykset. Ratkaisukohtausten jakson voi katsoa alkavan Kemin lakkoon osallistuneen entisen valtuutetun puheesta (Liite V, 002258), jossa hän viittaa ajatuksellisesti menneeseen, parempaan aikaan ja toteaa, että asukastalon harjoittama avustustyö on hyvää ja tarpeellista, kun kaupungin sosiaalitoimi ei hoida tehtäviään. Radio soi päivän iskelmä jälleen taustalla, pari asiakkaaksi osunut naista kommentoi tilannetta (Liite V, 002327, puhetta analysoidaan myöhemmin tässä tutkimuksessa tarkemmin) ja radio lähettää neljännen kerran uutiset (Liite V, 002412): sosiaalisten luottojen tarve kasvaa, kaupunkiin on nimitetty uusi kaupunginjohtaja. Uutisten aikana nähdään kohtaus ruuan viennistä liikuntakyvyttömälle ja paikallistetaan tarina kaupunginosan kuvilla jälleen Hepolan asukastaloon. Tarina jatkuu entisen valtuutetun ohjelman kannalta erittäin tärkeällä repliikillä, missä hän toteaa, ettei ihmisarvoa enää ole (Liite V, 002528). Päähenkilö jatkaa kuvauksella syrjäytyneen vaihtoehdottomasta arjesta (Liite V,

002544). Naisten dialogi huipentuu jo aiemmin ohjelmassa tavatun asukastalon asiakkaan, vanhahkon miehen poistumiseen asukastalosta.

Kaikki asukastalossa vierailleet ovat hiljaisina ja kohtaloonsa alistuneina ottaneet ja kuitanneet ruokakassinsa ja tarvitsemansa vaatteet, tyytyneet työttömän kohtaloonsa toisten avustettavina. Miksi? Ohjelmassa etsitään vastausta käyttämällä paralleelina tapahtumana asukastalon toimille ja hiljaisille syrjäytetyille Kemin lakon (1949) aikaisia arkistokuvia osoittavan musiikin kanssa. Kohtaus kestää vain runsaat kaksi minuuttia ja sen aineksina ovat kuten liite V (002619) kertoo arkistosta löytynyt elokuvamateriaali, lehtivalokuvat, Kemin lakkoon osallistuneen entisen valtuutetun ja päähenkilön puhe sekä eu-kassien jako ja aiemmin ohjelmaan istutettu graffiti (vittu). Vertaamalla kohtausluetteloa (Liite IV) ja jutun tarkkaa aikakoodiluetteloa (Liite V), voi nähdä, että käytetyt otokset aikakoodista 002258 lähtien lyhenevät ja että entisen valtuutetun puhe Kemin lakosta ja sen rinnastumisesta nykytilaan on jaettu neljään osaan. Nopealla leikkaamisella ja lyhyillä kuvilla on kasvatettu kohtauksen jännitettä. Käyttämällä arkistokuvia ja entisen valtuutetun puhetta haluttiin ohjelmaan rakentaa yksi sivujuoni (Jarmo Jääskeläisen luennot 1999), jonka dramaturgisella sijoittamisella tarinan ratkaisukohtaan pitäisi herättää katsojassa ohjelman tärkein kysymys: miksi nyt toimitaan toisin? Mikä on muuttunut?

Ei kurjuutta kummempaa -ohjelma alkaa jo edellä esitettyihin kysymyksiin saaduilla vastauksilla kallistua loppuaan kohden. Päähenkilö toteaa, että ihmiset pidetään ruualla poissa barrikadeilta (Liite V, 002807) ja entinen valtuutettu on puolestaan sitä mieltä, että elämä ei ole vielä tarpeeksi kurjaa (Liite V, 002838). Kuvallisesti siirtymäksi haluttiin erittäin selkeä leikkaus nykypäivään periaatteella: kun ei barrikadeja, niin sitten sitä samaa elämää asukastalossa. Kemin traagisen lopun saaneen lakon sanomalehtileikkeistä siirrytään suoralla leikkauksella asukastalon ruokapöytään puhumaan vielä pienestä uudesta sivujuonteesta, Kemin lumilinnasta (Liite V, 002901; McKee 1998, 312-313).

Keskustelu ruokapöydässä lumilinnasta ja TV1:n uutinen vuodelta 1996 (Liite V, 002914) kuuluvat Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman häivytykseen, olssonilaisen dramaturgian viimeiseen jaksoon, jossa katsojalle tarjoutuu mahdollisuus tasoitella ohjelman synnyttämää tunnekuohua, koota omat ajatuksensa ja käydä vielä kerran läpi tarinan tapahtumia (Juntunen 1997, 159; Olsson 1982, 78-83). Lumilinna-keskustelu liittyy entisen valtuutetun ja päähenkilön kautta laajemmin koko ohjelman teemaan eli kysymykseen, mihin Kemin

kaupungin rahat käytetään, työllistämiseen ja ihmisistä huolehtimiseen vai matkailuattraktion rakentamiseen.

Kysymyksen konkretisoi vielä kerran asukastalon asiakas, vanhahko mies, joka on poistumassa eu-kasseineen ja vaatteineen polkupyörällä ja kertoo odottavansa eläkepääöstä ”...sairaspäivärahoilla oon, kaks tonnia kuussa, ei oo paljo, ei, se on pakko yrittää jottain.” (Liite V, 002942-003027). Asukastalon asiakkaan, vanhahkon miehen puheelle annetaan yleisempää merkitystä kahdella Kemin kaupungin laajalla kuvalla ja musiikilla, jotka ovat aiemmista kuva- ja musiikkijaksoista tuttuja.

Häilytys ja koko tarina päättyy, kun päähenkilön päivä täyttyy. On aika lähteä asukastalosta kotiin pimenevään iltaan. Samalla täyttyy tarinan ajallinen kaari.

Verrattaessa kohtausluetteloa ja aikakoodilistaa, voi havaita, että varsinkin tarinan ratkaisun ja häilytyksen toteuttamisessa on poikettu materiaalien katsomisen ja valitsemisen jälkeen tehdystä kohtausluettelosta (Liitteet IV ja V). Muutokset dramaturgiassa johtuvat siitä, että paperille ohjelman rytmin rakentaminen oli hankalaa ja niinpä esimerkiksi juuri ratkaisun kerronnan rytmi syntyi suureksi osaksi vasta editointipöydässä. Ratkaisuun valittuja otoksia pilkottiin lyhyemmiksi ja tehokkaammiksi veto-vastaveto -periaatteella. Samoin, jotta jutussa asukastalon asiakkaan, vanhahkon miehen osuus korostuisi tarpeeksi ja hänen kauttaan ongelma konkretisoituisi, siirrettiin kohtausluettelon kohta 30 asukastalon työntekijän haastattelu aiemmaksi (Liite V, 001510). Uuden henkilön tuominen ohjelman lopussa vastoin ohjelman dramaturgiaa ei olisi toiminut (Kristian Smedsin luennot 2000). Dokumentin rakentaminen paperille eli tarkka käsikirjoittaminen ei aina onnistu. Tarinallisuuden jatkuvuutta pitää editointivaiheessa huolellisesti seurata ja vaikka aihe on ennakkoon hyvin tutkittu ja suunniteltu, saattaa käsikirjoituksessa silti olla osia, jotka eivät vie juonta eteenpäin eivätkä ”istu” siihen. Ne on silloin syytä jättää pois elokuvamaailmassa lentäväksi lauseeksi muodostuneen ”Kill your darlings” -periaatteen mukaisesti. (Jarmo Jääskeläisen luennot 1999).

Merkittävä osa tv-ohjelman dramaturgiaa syntyy sen teknisestä toteuttamisesta kuvaamisesta, äänittämisestä ja editoinnista. Näiden avulla tv-draaman vahvinta puolta, läheisyyden tuntua voi ja pitää hyödyntää tehokkaasti (Esslin 1982, 89). Siihen mitä ja miten näemme, vaikutetaan kuvauksella. Kameran linssin läpi ohjelman katsojille esittäytyvät ohjelman henkilöt, tausta ja

miljööt, kaikki esineet ja tapahtumien ajankohta. Siihen, miten näemme, vaikutetaan kuvasommittelulla, kuvakoon vaihteluilla, kameran liikkeillä ja valaisulla. Korville tarjotaan kuultavaksi puhetta, musiikkia ja tehosteita. Kaikki tämä järjestetään edellä esitetyn dramaturgisen mallin mukaisesti leikkaamalla puhuttelevaksi ohjelmaksi.

Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman kuvausaikataulu kolme kokonaista ja kaksi puolta päivää oli hyvin lyhyt ja ennakkoon paikan päällä oli toteutusryhmästä käynyt vain ohjelman toimittaja-ohjaaja. Kuvaukset pyrittiin järjestämään niin, että haastattelut tehtäisiin vasta siinä vaiheessa, kun kuvausryhmä oli jo tullut tutuksi asukastalossa toimiville ihmisille ja ohjelman haastateltaville (Liite III). Kuvaajan (Juhani Voutilainen) ja äänittäjän (Pentti Koistinen) kanssa sovittiin, että aineistoa tehdään mahdollisimman paljon. Kaikki ryhmän jäsenet olivat hyvin perillä aiheesta ja siitä, minkälaista kerronnan tyyliä ja sävyä toimittaja ohjelmaansa haki.

Kun Pohjantähden alla -sarjan dramaturgiseksi rakenteeksi on sovittu narratiivinen dokumentti, se perustuu paljolti lajityyppinsä vuoksi haastatteluihin. Tätä kautta useimmat sarjan ohjelmat niin myös Kemistä tehty Ei kurjuutta kummempaa voidaan lukea ns. suoran osoituksen dokumentteihin, joissa ääni on erinomaisen tärkeä. Tutkittavana olevassa ohjelmassa kertojan äänenä käytettiin puhetta radion uutisista sekä päähenkilön ja muiden haastateltavien vastauksista. Varsinaista toimittaja-kertojaa ei ohjelmassa ole. Tämä asettaa haastatteluille erityisiä vaatimuksia, joista tarkemmin tuonempana. Tässä ohjelmassa jokainen haastateltava esiintyy kertojan roolissa itse aina asianomaisena, jokainen on oman asiansa asiantuntija.

Ohjelman kuuden päivän mittaisessa editointivaiheessa (leikkaaja Juha Rinnekari) lähdettiin rakentamaan niin visuaalista kertomusta kuin mahdollista huolimatta siitä, että puhe ja tarinan kuljetus tapahtuu haastattelujen avulla. Tämän vuoksi kuvan ja äänen synkroniaa on syytä tarkastella tässä yhteydessä hieman tarkemmin.

Ellis väittää tutkimuksessaan, että televisiossa ääni on kuvaa tärkeämpi päinvastoin kuin elokuvassa (Ellis 1992, 127-132). Ääneen on kuitenkin tv-tuotannossa videon yleistyttyä kiinnitetty hyvin vähän huomiota. Vasta aivan viime aikoina on ryhdytty puhumaan kunnollisen äänen merkityksestä (Colin Luken luennot 2000; Robert McKeen luennot 2000). Robert McKee rohkeni luennollaan jopa antaa kuvan ja äänen suhdelukuja. Hänen mielestään

elokuvassa kuvan ja äänen suhde on 80:20, teatterissa se on täysin päinvastoin ja televisiossa se on 50:50.

Osittain äänen jääminen toissijaiseen asemaan on saattanut johtua siitä, että aiemmin videoon siirtyminen ja nyt digitaalitekniikka on monipuolistanut kuvan käsittelyä ja kuvakerrontaa, eikä äänen merkitystä ole siinä pidetty niin tärkeänä. Toisaalta juuri visuaalisuuden lisääminen on voinut olla vastareaktio ”puhuville päille” eli sille dokumentaarisuuden tyyliille, joka syntyi 1960- ja 1970-luvulla cinema veritén jälkeen. Kun huomattiin, että ”tapahtumat eivät puhu puolestaan”, ryhdyttiin tekemään haastattelukeskeisiä dokumentteja periaatteella ”asianosaiset todistavat parhaiten” (Nichols 1988, 55). Näin toteutetun dokumenttielokuvan ongelmana on pidetty liikaa fragmentaarisuutta. Palasista ei ole syntynyt tarinaa, kun visuaalisia ja auditiivisia sekä elokuvallisia ilmaisukeinoja on käytetty vähän. Jutut ovat usein olleet ikäviä.

1980-luvulta lähtien on puhuttu itsereflektoivasta dokumenttielokuvasta, tarinasta, jossa käytetään useammanlaisia tyyli- ja muotokeinoja. Tarkoitus ei ole enää esittää osatotuuksia jostakin käsiteltävänä olevasta asiasta, vaan tekijän kokonaisvaltainen näkemys todellisuudesta (Nichols 1988, 48). Tällainen dokumentti voi hyödyntää esimerkiksi erilaisia arkistofilmejä, grafiikkaa, animaatioita, valokuvia jne. Tässä tutkittavana olevassa työssä tällaisiksi aineksiksi voi luokitella arkistoaineistot, lehtileikkeet ja radion uutiset.

Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman kertoja on sen päähenkilö. Hän on tarinassa itse asianosaisena. Hänen puheensa ja kuvansa sykronia vaihtelee ohjelman kuluessa suurin piirtein niin, että alun esittelyjakson (Liite V, 000332) jälkeen äänen ja kuvan synkroniaa ns. 100% kuvaa käytetään vain erityisen painavien mielipiteiden esittämiseen. Kuitenkin samalla on huomioitu se, kuinka kauan edellisestä synkroniasta on kulunut, milloin katsojan uteliaisuutta on tässä mielessä palkittava tai muistutettava henkilöstä (Liite V, 000508, 001202, 001614, 002544, 002807). Kaikissa viidessä kohdassa synkroniaa on käytetty siksi, että niissä päähenkilö ottaa kantaa suoraan syrjäytymiskehitykseen. Hänen samanaikainen kuuleminen ja näkeminen konkretisoi asian ja näyttää hänen oman reaktionsa ja suhtautumistapansa. Samalla katsoja voi tehdä johtopäätöksiä päähenkilön omasta elämästä. Ns. perushaastattelu tehtiin päähenkilön keittiön pöydän ääressä eikä puolilähikuvaa likeisempää kuvaa otettu juuri siksi, että katsojalla olisi mahdollisuus liittää päähenkilö hänen omaan sosiaaliseen ympäristöönsä ja arvioida hänen puheensa relevanssia. Kuvan ja äänen synkronialla on myös todistava ja

vakuutteleva funktio (Huhtamo 1985, 39). Kun kuvan ja äänen epäsynkroniaa käytetään, ts. puhetta kuvitetaan, kuvat toimivat puhutun havainnollistajana tai kontrapunktissa sanojen kanssa. Kuvat voivat myös laajentaa kielellistä sanomaa, tuoda siihen aivan uusia merkityksiä (Huhtamo 1985, 39).

Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman editoinnissa syrjäytymiselle pyrittiin löytämään mahdollisimman ehjä visuaalinen ilme. Kuvallisen tarinan piti kertoa samaa asiaa kuin päähenkilön puheenkin mutta niin, että katsojan mielenkiinto sanottavaan säilyy. Niinpä tutkittavana olevassa ohjelmassa kuvaa on käytetty runsaasti havainnollistajana. Erityisesti tämä tulee esille eu-kassien pakkaamisessa ja jakelussa, samoin päähenkilön esitellessä asukastalon toimintaa tai asioidessa pankissa ja hammaslääkärissä. Kontrapunktista voi nähdä häivähdyksen ohjelman lumilinnua käsittelevässä jaksossa sen loppupuolella. Uutiset toimivat myös kuvan kanssa samaan tapaan niiltä osin kuin kuvat näyttävät Kemin upeita merimaisemia. Kontrapunktissa ohjelman asian kanssa laajemmin toimivat Kemin kuva- ja musiikkijaksot, joissa katsojalle tarjoutuu mahdollisuus paikallistaa ohjelman kertomus. Kuva- ja musiikkijaksoilla sekä radiouutisilla ja niihin liittyvillä päivän iskelmien häivähdyksillä jäsenneltiin ohjelman kulkua sen dramaturgisen rakenteen mukaisesti (esim. Liite V, 000217, 000708, 001212-001317, 002505, 002914).

Kielellisen sanoman laajentajana tutkittavassa ohjelmassa toimivat erilaiset arkistokuvat: Lapin ja Kemin puunjalostusteollisuuden kasvu, Kemin lakko filmikatkelmineen ja lehtikuvina. Niistä syntyy myös rekonstruktioilla yksi tarina ohjelmaan niin kuin tässä työssä sivulla 31 jo aiemmin on esitetty.

Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman kuvaamisessa ja äänittämisessä lähtökohtana oli haastattelujen lisäksi seurata mahdollisimman läheltä ja huomaamattomasti elämää Hepolan asukastalossa. Tarkoituksena oli tallentaa mahdollisimman runsaasti sellaista aineistoa, joka sopii narratiivisen journalistisen dokumentin aineistoksi. Hepolan asukastalossa totuttiin nopeasti kuvausryhmään ja suurin osa materiaalista näyttää autenttiselta sillä, mitään kohtauksia ei varta vasten rakennettu ohjelmaa varten (Koistinen 1995, 39). Ennakkoon asukastalossa oli kerrottu tarkkaan, mitä siellä tehdään ja mihin ja minkälaiseen ohjelmaan aineistoa käytetään. Itse kuvauspäivinä esimerkiksi kukaan ei kieltäytynyt olemasta mukana eikä kuvaamisesta käyty minkäänlaista keskustelua. Ihmiset käyttäytyivät yllättävän luontevasti

oletettavasti ainakin osaksi siksi, että he kokivat olevansa tärkeän asian, syrjäytymisen estämisen, puolestapuhujia. Toisaalta osa asukastalon asiakkaista oli siinä määrin elämäänsä pettynyt ja huonouteen turtunut, ettei kuvaaminen ja ohjelmanteko heitä mitenkään kiinnostanut tai häirinnyt.

Kuvaajan ja äänittäjän tehtävänä oli löytää ennakkosuunnitelman lisäksi asukastalosta tarinaan liittyviä, ennalta arvaamattomia episodeja. Näistä hyvä esimerkki on asukastalon asiakkaan, vanhahkon miehen ruokailu Kauniiden ja rohkeiden kanssa samassa kuvassa (Liite V, 001520) ja sitten vaatteiden etsintä samassa otoksessa.

Kuvaamisessa ja äänittämisessä sen enempää kuin editoinnissakaan ei pyritty minkäänlaisiin visuaalisiin temppuihin tai erikoisuuksiin. Tämänkaltaisen aiheen tallennustyyliksi haluttiin mahdollisimman eleetön ja todenmukainen kuvaustapa. Haastattelut kuvattiin kamerasta katsoen eri puolilta niin, että päähenkilön vastavoimaksi dialogissa tulivat virkamiehet (esim. Liite V, 000508 ja 001851). Erikoislähikuvaa ei käytetty ja haastattelupaikoiksi etsittiin haastateltavan asemasta tai sanomasta käsin mahdollisimman puhuttelevat paikat.

Äänittämisen ainoa ongelma olivat juuri haastateltavien miljöistä aiheutuneet ohjelmaa häiritsevät sivuäänet kuten esimerkiksi jääkaapin surina tai muu melu, joka esti puheen kuulumisen (esim. poliisien vierailu) tai aiheutti ongelmia äänen voice over -käyttöön. Kuvaa voi usein korjata jälkeenpäin, kun taas menetetty ääni on korvaamaton (Koistinen 1995, 39).

Kemin esittelykuviin haettiin näyttävyyttä ja kauneutta, katuelämää taltioitiin sellaisena kuin se satunnaiselle vierailijalle tavallisena arkipäivänä kaupungin keskustassa näyttäytyi. Rytikari-Hepolan lähiökuvissa totuus esittäytyy sellaisena kuin se on sen kummemmin osoittelematta.

3.3 Kertomuksen tavoite

Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman tavoitteen voi luonnehtia lyhyesti niin, että sen tarkoituksena on sanoa jotakin oleellista ihmisistä syrjäytymisprosessissa, Kemistä ja lamasta. Pohjantähden alla -sarjan ohjelmien dramaturgiseksi muodoksi sovittiin jo sarjaa käynnistettäessä narratiivinen, journalistinen dokumentti. Ohjelmat tulee rakentaa käyttäen

lähinnä Ola Olssonin kehittämää ja Suomessa Yleisradiossa monilla kursseilla opetettua dramaturgiaa, jota tässä tutkimuksessa on edellä selvitetty.

Pohjantähden tekijöistä ja aiheista riippuen dramaturgisen muodon toteuttamisessa on onnistuttu vaihtelevasti. Saman muodon mahdollisimman tarkka toteuttaminen on kuitenkin tärkeää siksi, että yhteisten elementtien avulla viikon välein esitettävät ohjelmat yhdistetään samaan sarjaan kuuluviksi, jolloin yleisön on helpompi tunnistaa ja löytää ne. Ohjelmien sarjoittamista pidetään tällä hetkellä yhtenä merkittävimmistä kilpailukeinoista tv-kanavien välillä.

Päinvastoin kuin muoto, joka on siis väljästi rajattu olssonilaiseen dramaturgiaan ja tarinan kertomiseen, ei aiheita tai aihepiirejä, joita sarjan ohjelmissa käsitellään, ole mitenkään kahlehdittu, kunhan ne vain kertovat Suomesta. Samoin kuin keskustelua muodosta on käyty tekijöiden yhteisissä seminaareissa ja kokouksissa, on niissä pohdittu myös aiheistusta. On kysytty, millaisista aiheista ja asioista sarjan pitäisi puhua, jotta sillä olisi TV2:n ohjelmistossa olemassaolon oikeutuksensa ja sen esille nostamalla asioilla relevanssia.

Kun tarkastellaan Pohjantähtien aiheita, voidaan havaita, että monet niistä ovat pyrkineet kuvaamaan tämän päivän kehitystä ja sanomaan siitä jotakin merkittävää. Koko Pohjantähden alla -sarja avattiin tammikuussa 1999 kolmella selvästi tuon ajan ilmiöitä käsitelleellä ohjelmalla. Naisten haku (17.1.1999) tarkasteli naisten roolin muuttumista, naisten ryhmäytymistä miehiseen malliin ja keskinäistä irrottelua kaukana arjesta ja perheestä. Leivän perässä (24.1.1999) kuljettiin ilomantsilaisen kirvesmiesporukan mukana kodin ja työpaikan väliä ja katsottiin, mitä yhteistä on 1960- ja 1970-luvun siirtotyömailla ja 1990-luvun lopulla. Nyt kakskyt ja risat (31.1.1999) etsi nuorisokulttuurin kiintopisteitä ja tarjosi näkemyksiä nuorten elämän ymmärtämiseksi.

Sarjan aiheiksi on pyritty jatkossakin löytämään yhteiskunnallisesti merkittäviä ajankohtaisia asioita, joita on voitu tarkastella kertomalla tarina yhden tai useamman päähenkilön avulla. Usein ohjelmien teemat ovat tutkineet vaikeasti hahmotettavia, hitaasti muuttuvia yhteiskunnallisia ilmiöitä. Esimerkiksi ohjelma Viimeiseen mieheen (26.9.1999) kertoi sotainvalidien kuntoutuksesta, joka on päättymässä siksi, että hoidettavia ei enää ole tarpeeksi. Haudattu hiljaisuudessa (5.12.1999) kuvasi ihmisten yhä lisääntyvää ja yleistyvää yksinäisyyttä. Ohjelmistoon on mahtunut myös pitkiä kehityskulkuja seuraavien ohjelmien lisäksi tarinoita

yksittäisistä tapahtumista, jotka ovat olleet jotenkin tyyppillisiä tälle ajalle, ”hetken lapsia” (Jarin ja Merjan megahäät 27.2.2000 ja Hiljaisuutta etsimässä 23.1.2000).

Vaikka ohjelmaa on nyt tehty runsaat kaksi vuotta yhteisten periaatteiden mukaan, on Pohjantähtien aiheiden käsittelyssä yhä suuria eroja. Käsitys olssonilaisesta dramaturgiasta vaihtelee tekijöiden kesken. Yhtenäisemmän linjan lisäksi ohjelmiin on kaivattu myös lisää yllättävyyttä ja särmää (Pohjantähden alla toimituskokous 8.5.2000).

Mutta voiko tarina tavallisesta ihmisestä olla kiinnostava? Voiko hitaasti muuttuvasta, ei juuri median otsikoissa olevasta asiasta tehdä silti hyvän ja puhuttelevan, kerronnaltaan mukaansa tempaavan ohjelman? Voiko tavallisen ihmisen arkielämän kuvaaminen olla yleensäkin ohjelmanteon arvoista?

Kun tässä tutkittavana olevaa ohjelmaa Ei kurjuutta kummempaa ryhdyttiin tekemään, ei asiaa lähestytty teoreettisesti dramaturgiasta vaan päähenkilöstä ja tarinasta käsin. Haluttiin löytää tarpeeksi kiinnostava ja rohkeasti puhuva ihminen, jonka kautta olisi mahdollisuus seurata syrjäytymiskehitystä ja tehdä se näkyväksi. Ennemminkin suunnittelussa lähdettiin hakemaan ns. juttujanoja, tarinoita (Liite III ja IV).

Kuvauksia tehtäessä mielessä olivat kahden juttujan (Liite III) päivänkierron ja radion uutisten tärkeimmät tapahtumat, tai paremminkin näkemys siitä, minkälaisilla kohtauksilla ne voitaisiin kertoa. Vasta aineiston purkamisen jälkeen kohtausluettelo ja käsikirjoitusta laadittaessa pyrittiin tarkempaan dramaturgiaan, joka ei kuitenkaan leikkausvaiheessa toteutunut aivan suunnitelmien mukaan niin kuin aiemmin tässä työssä on esitetty (s. 36).

Myöskään tämänkalaisen opinnäytetyön tekemisestä ei ollut ohjelman tekovaiheessa minkäänlaista aavistusta. Olssonilaisen dramaturgian ja narratiivisuuden toteutumisen tulokset Ei kurjuutta kummempaa -ohjelmassa kertovat siitä, miten Pohjantähden alla -sarjan seminaareissa ja erilaisissa koulutusilaisuuksissa tähdennetyt rakenteelliset asiat on omaksuttu ja työtilanteessa kyetty siirtämään valmiiseen tuotteeseen.

Tarinallisuuden kannalta Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman muotoa ja sisältöä voi tarkastella yhtenä kokonaisuutena. Jokaisella ohjelman otoksella on merkityksensä kertomuksen ja

toisaalta tyylin kannalta. Kerronnallista järjestelmää, ohjelman juonta (sujet) voi kuvata ohjelman tyyllisten osien järjestämiseksi. Tarinan tyyli rakennetaan kuvauskohteilla, kuvaamisella, äänittämisellä ja leikkaamisella. Sekä juonella että tyyllillä taas vaikutetaan katsojan mielessä syntyvään käsitykseen ohjelman sisällöstä (fabula) (Jernudd 2000, 250).

Ei kurjuutta kummempaa -ohjelma on yksi totuus syrjäytymiskehityksestä Kemissä. Kun dokumentti määritellään ohjelmamuodoksi, jonka tarkoituksena on valistaa, tiedottaa, kasvattaa, vakuuttaa ja luoda näkemystä maailmasta, jossa elämme (Juntunen 1997, 23-24), pitää muistaa, että se on aina tekijänsä näkemys materiaalista toisin kuin reportaasissa, jossa itse aihe on määräävä tekijänä. Jollakin tavalla Pohjantähden alla -sarjan ohjelmien, myös Ei kurjuutta kummempaa -dokumentin, voi katsoa olevan juuriltaan sukua USA:ssa lehdistössä 1960-luvulla syntyneelle ns. uudelle journalismille. Se oli dokumentaarista ajankohtaisten ilmiöiden seuranta ja kirjaamista, joka otti rohkeasti kantaa ja nousi virallisia totuuskäsityksiä vastaan (esim. Rätty 1997, 137). Asioita tarkasteltiin lähietäisyydeltä tapahtumien ja ihmisten tasolta. Tiedon ohella vastaanottajalle tuli tarjota myös elämyksiä. Tällaiset edellytykset täyttyvät tässä tutkittavana olevassa ohjelmassa. Päähenkilön haastattelun on tarkoitus kasvaa laajemmaksi henkilökuvaksi, jonka avulla katsoja voisi hahmottaa syrjäytymiseen liittyviä kehityskulkuja. Samalla ohjelmassa on pyritty antamaan ajankuva ja aineksia arvioida, niin kuin uudessa journalismissa oli tapana, pitäisikö asioita muuttaa jopa radikaalisti (Rätty 1997, 137). Joka tapauksessa tämänkin ohjelman ainekset tarjonnevat pohtimisen aihetta, niin kuin hyvän tarinan tulee aina tehdä.

Kun dokumentti on tekijänsä näköinen ja parhaimmillaankin vain yksi totuus kertomastaan asiasta, jotkut dokumentintekijät ja tutkijat väittävät, että totuutta ei itse asiassa olekaan (esim. Fransberg 1994, 73). Nykyaikaisen mediateorian mukaan nimittäin viestimet itse luovat joka tapauksessa omaa todellisuuttaan. Ei ole olemassa mitään sellaista yhteistä todellisuutta, että se voitaisiin vangita ”todenmukaisesti” jollakin medialla. Ja kun ihmisten tarve asioiden muuttamiseen lähtee aina tunnepohjalta, tunteet puolestaan edellyttävät samaistumaan houkuttelevan ihmisen (kuvan televisiossa). Abstraktit selostukset lamasta ja kärsimyksestä tuskin liikuttavat moniakaan, mutta inhimillisen kärsijän näkeminen pysäyttää, kirjoittaa mediatutkija Veijo Hietala. Television katsojina samaistamme näkemisen omakohtaiseen

kokemiseen, mutta myös tietämiseen. Televisio tekee katsojistaan samanaikaisesti näkijöitä, kokijoita ja tietäjiä (Hietala 1992, 5). Nykyisessä mediakulttuurissa tragedian ainekset ovat siirtyneet dokumentteihin.

4 HAASTATTELU EI KURJUUTTA KUMMEMPAA -OHJELMASSA

4.1 Haastattelu narratiivisessa dokumentissa

Haastattelu on toimittajan perustyökalu, ammattiin liittyvä keino hankkia ja tuottaa tietoa. Haastattelun voidaan esitellä asia, saada elävä juttu, dokumentoida vastuullisten ihmisten puhetta ja säästää usein aikaa sekä kustannuksia (Friedrichs & Schwinges 1999, 12-13). Haastattelu on ennalta suunniteltu ja tavoitteellinen vuorovaikutustilanne, jossa toimittajan on pidettävä langat käsissään. Se miten haastattelu valmistellaan ja kuinka se toteutetaan, riippuu haastatteleman saadun materiaalin käyttötarkoituksesta. Journalistisen haastattelun kaksoisroolin mukaisesti haastattelu voi jäädä pelkäksi taustahaastatteluksi tai sitten se voi toimia sähköisissä välineissä itsenäisenä ohjelmana tai ohjelman osana.

Aivan viime vuosiin saakka journalistisesta haastattelusta ilmestynyt kirjallisuus on lähinnä keskittynyt antamaan konkreettisia ohjeita haastattelun tekemiseen useimmiten vielä uutis- ja ajankohtaisohjelmiin, ei niinkään tarkastelemaan teoreettisesti haastattelua tai tutkimaan sitä. Toimittajat itse ovat usein olleet sitä mieltä, että hyvän haastattelun teko on taidetta, toimittajan myötäsyntyinen lahja, jota ei voi opiskella (Friedrichs & Schwinges 1999, 9). Uutishaastattelun tekemiseen keskittyneet Bruun, Koskimies ja Tervonen (1986) ovat löytäneet peräti seitsemän erilaista haastattelutyyppeä. Asiantuntijahaastattelussa juttuun haetaan luotettavuutta pitäen silmällä kuitenkin asiantuntijan puheen ymmärrettävyyttä. Tunnelmahaastattelun tehtävänä on keventää ja rytmittää toimittajan juttua. Se on aina hyvin lyhyt, äärimmillään valmiissa uutisjutussa on mukana enää vain tunteenpurkaus. Uutishaastatteluksi tekijät ovat määritelleet aina tapahtumamiljöössä tehtävät vain tiettyä vastausta hakevat rajaavat kysymyksenasettelut. Mielipidehaastattelussa katsojalle tarjotaan monen ihmisen lausunnot peräjälkeen. Kyse on pienimuotoisesta mielipidetiedustelusta. Tyypillisimmillään tämä haastattelumenetelmä on katugalluissa. Perinpohjaisesta haastattelusta voidaan käyttää myös revolverihaastattelun nimeä. Tällöin toimittajan vastapelurina on useimmiten ammattivastaaja. Keskusteleva haastattelu jakaa nimensä mukaisesti tietoa toimittajan ja haastateltavan mielipiteiden vaihdon avulla. Kokemushaastattelu puolestaan luotaa haastateltavan tunteja käsiteltävänä olevasta asiasta (Bruun, Koskimies, Tervonen 1986, 218-221).

Yhtä hyvin haastatteluja voi luokitella toisinkin, vaikkapa haastateltavien tai haastattelijoiden lukumäärän mukaan, taltioinnin ja välineen mukaan jne. Jokapäiväisen työn kannalta riittää, kun tekee eron henkilö- ja asiahaastattelun välillä ja osaa nähdä haastattelun tarkoituksen ja toteuttaa ne asian vaatimalla tavalla (Friedrichs & Schwinges 1999, 13-14; Haller 1997, 135). Erilaisten haastattelutyyppeiden nimeäminen saattaa auttaa toimittajaa orientoitumaan aiheeseensa ja kysymyksen asetteluihin. Aina katsoja ei kuitenkaan voi olla varma siitä, miten ohjelmassa esiintyvien ihmisten puheet on saatu. Vaikka ohjelman materiaali olisi haastatellen hankittu, saattaa olla, että siitä ei ohjelmassa enää ole sellaisia osia, joista sen voisi haastatteluksi tunnistaa. Toimittaja on voinut ottaa ”omaan suuhunsa” haastatellen saadut tiedot ja raportoida ne tai sitten ohjelmaan on jäänyt haastateltavan ääni ilman toimittajaa. Näin on asian laita esimerkiksi tässä tutkielmassa tarkasteltavana olevassa ohjelmassa Ei kurjuutta kummempaa (esim. Liite V, 000308-000355).

Journalistinen haastattelu on siis tiedonhankintahaastattelua. Tavallisimmin toimittaja käyttää sähköisissä välineissä haastattelua vain osana juttuansa. Silloinkin kun haastattelu on toimittajan ainoa työväline tai kokonainen itsenäinen juttunsa, kyse on useimmiten siitä, että muita tietolähteitä ei ole tai että haastattelu on tietolähteenä muita lähteitä ajankohtaisempi ja luotettavampi. Toimittajan haastatellen saama aineisto voi olla faktaa, tulkintaa, mielipiteitä tai kokemuksia (Haasteena haastattelu - puheviestinnän oppimateriaali 1999/2000).

Haastattelu on viestintätilanne, jossa toimittajan ja haastateltavan vuorovaikutustaidot joutuvat koetteelle. Lyhyt ajankohtais- tai uutishaastattelu sujuu usein rutiinilla ilman että osapuolet uhraavat ajatustakaan viestintätaitoihin. Mutta ohjelmatyypeissä, joissa haastateltavan puheella on merkittävä rooli, korostuvat aineiston hankinnassa myös viestintätaidot, erityisesti vuorovaikutustaidot. Viestintätaitojen lisäksi toimittajan on hallittava näissä tapauksissa myös ohjelmansa dramaturgia, osattava kysellen kuljettaa tarinaansa toivottuun suuntaan. Näin on esimerkiksi Pohjantähden alla -sarjassa, jossa ohjelman dramaturgiseksi muodoksi niin kuin jo aiemmin tässä tutkielmassa on kerrottu, on sovittu narratiivinen, journalistinen dokumentti. Sarjan osissa tarina pyritään kertomaan päähenkilön tai päähenkilöiden puheella ja toiminnalla ilman toimittajan juonta eteenpäin kuljettavaa ääntä (s. 7). Tutkittavana olevassa Ei kurjuutta kummempaa -ohjelmassa tämä merkitsee myös sitä, että yhtään toimittajan kysymystä ei

jutussa ole mukana. Haastattelun tunnistettavasta muodosta ei valmiissa ohjelmassa ole jälkeäkään. Tarina on rakennettu päähenkilön haastattelemalla saadun äänen varaan.

Narratiivisessakin dokumentissa haastattelu on lähes ainoa tapa hankkia päähenkilön puhetta. Harvoin tuotantoaikataulu antaa myöten seurata tapahtumia ja päähenkilöä niin kauan, että taltioimalla tapahtumia päähenkilön elämästä saisi myös äänellisesti dokumenttiin juonen, narratiivin. Yhteistä narratiiviselle dokumentille ja muuntotyypisille journalistisille haastatteluille on se, että ne tehdään kolmatta osapuolta, yleisöä varten. Haastattelussa sekä haastattelijan että haastateltavan viestintä vaikuttavat tilanteen muotoutumiseen (Rajamäki 1994, 3), mutta esimerkiksi tutkittavana olevan ohjelman haastattelujen teossa toimittajan tehtäväksi jäi erilaisten viestintä- ja vuorovaikutustaitojen käyttäminen ja kommunikaation helpottaminen.

Vaikka Ei kurjuutta kummempaa -ohjelmassa ei haastattelun muodosta ole näkyvissä mitään, tarkastellaan tässä tutkielmassa kuitenkin ohjelmaa varten tehtyjä haastatteluja nimenomaan puheviestinnällisestä näkökulmasta itse ohjelman ja litteroitujen tekstikatkelmien avulla. Tämän työn yhtenä tehtävänä on selvittää, minkälaisesta haastattelusta syntyy hyvää ainesta narratiiviseen dokumenttiin (s. 8). Haastatteluja on myös tarkoitus vertailla niin ikään litteroitujen tekstikatkelmien avulla ja niiden ohjelmassa esiintyvän käyttötarkoituksen perusteella. Haastattelujen tarkastelussa käytetään tarpeen mukaan laajempaa viitekehystä medioidun puheen tulkitsemiseksi kommunikaatioteorioiden avulla.

Kun Ei kurjuutta kummempaa -ohjelmaa lähdettiin toteuttamaan, aihe oli kohtalaisen selväpiirteinen, tarvittavat haastateltavat sen sijaan olivat vasta luonnosasteella kuten liitteestä voidaan huomata. Etsinnässä oli kaupungin lomautusuhan alla elävä työntekijä, iäkäs SKDL:a edustava nainen ja tehtaan työläinen (Liite I). Tästä kaavailusta lopulliseen ohjelmaan haastateltavaksi pääsi vain SKDL/Vasemmistoliittoa edustanut nainen, kemin lakkoon osallistunut entinen valtuutettu. Kävi nimittäin ilmi, että suurteollisuuden palveluksessa olevilla ei ollut juuri ohjelmanteon aikana minkäänlaista lomautus- tai työnmenetysuhkaa, joten siltä osin haastattelu olisi ollut turha. Kaupungin rakennuspuolen työntekijät puolestaan olivat niin pelokkaita ja ahdistuneita, että halusivat mieluummin tulla kuulluksi luottamusmiehensä kautta. Niinpä muutaman taustahaastattelun jälkeen ohjelmaan päätettiin puhuttaa myös KTV:n pääluottamusmiestä (Ennakkotutkimus Kemiin 19.-24.10.1999).

Kaupungin virkamiehistä ohjelmaan valikoitui helposti kaupunkirakennejohtaja, jonka kontolla on Kemin uusien työpaikkojen keksiminen ja kaupungin kehittäminen. Hallintoylilääkäri oli vastuussa useammastakin kemiläisten terveyteen liittyvästä tutkimuksesta ja sosiaalityöntekijä puolestaan osallisuusprojektista. Syrjäytymis- ja kurjistumiskehityksellä oli nyt viran puolesta todistajansa, päähenkilö, kokija puuttui. Tässäkin tapauksessa niin kuin journalistisessa haastattelussa yleensäkin, ns. asiantuntijoiden löytäminen oli helppoa. Tarjolla Kemin virkamieskunnassa oli useitakin saman ongelmakentän tuntevia ihmisiä, ylläolevat kolme valikoituivat puhelimitse tehtyjen taustahaastattelujen ja henkilökohtaisen tapaamisen (22.10.1999) perusteella. Taustakeskustelujen ja tapaamisen aikana arvioitiin ko. henkilöiden sopivuutta ohjelmaan. Kun kertojaa ei ole eikä spiikkiä, tämän ohjelman haastateltavien valinnassa korostui heidän merkityksensä tietolähteenä, mm. luotettavuutensa siis asiantuntijuus (Hederén 1988, 62-63; Tervonen 1994, 11).

Kaupunginosaan tutustuminen ja sen elämän tarkkailu, asukastalon toiminnanohjaajan tuntevien ihmisten kuuleminen ja useat taustakeskustelut sittemmin päähenkilöksi valitun naisen kanssa saivat ohjelman tekijän kohtalaisen varmaksi siitä, että toiminnanohjaaja on hyvä valinta Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman päähenkilöksi (s. 12). Hän kuulosti ja näytti avoimelta, hyvin argumentoilvalta mutta myös selvästi vahvalta tunneihmiseltä. Näiden perustelujen lisäksi hänen oma elämäntarinansa oli värikäs ja mielenkiintoinen (Monaco 1977, 375).

4.2 Päähenkilön, kertomuksen kuljettajan haastattelu

Kuvausaikataulun suunnittelussa priorisoitiin kahta asiaa: päähenkilön haastattelua ja asukastalon arkielämän mahdollisimman kattavaa taltiointia. Ja jotta nämä molemmat asiat onnistuisivat mahdollisimman hyvin, piti asukastalon ihmisille ja päähenkilölle antaa mahdollisuus tottua toimittajan ja kuvausryhmän läsnäoloon. Parhaan ja mahdollisimman todenmukaisen, aidon aineiston taltioinnin ja haastattelun saa silloin, kun toimittaja ja kuvausryhmä ovat jo tavallaan osa kuvattavaa miljöötä niin, että heihin ja heidän työhönsä ei enää kiinnitetä mitään huomiota eikä asioita tehdä vain siksi, että niitä ”kuvataan” (Larsson 1998, 37; ks. myös s. 36). Niinpä ensimmäinen kuvausiltapäivä päätettiin käyttää asukastalossa ihmisiin tutustuen ja heidän toimiaan seuraten (Liite III). Samalla oli tarkoitus

myös henkilökohtaisesti paneutua päähenkilön tapaan olla ja toimia sekä puhua itsestään ja syrjäytymisestä. Tapaamisen aikana oli mahdollista pohtia, minkätyyppinen haastattelusta syntyisi ja minkälaista haastattelustrategiaa kannattaisi käyttää (Friedrichs & Schwinges 1999, 15; Tervonen 1994, 7). Puhelinkontaktien aikana päähenkilöstä oli syntynyt avoin ja asiallinen kuva, mutta koska puhelinviestintä tehostaa kielellistä sanomaa, eikä välttämättä anna puhujasta luotettavaa, henkilökohtaista kuvaa, iltapäivän pohjustava keskustelu oli erittäin tarpeellinen (Friedrichs & Schwinges 1999, 129; Kansanen 1991, 115) semminkin, kun kyseessä oli tv-haastattelu, jossa myös haastateltavan ulkoisella olemuksella on merkitystä. Päähenkilö osoittautui tavattaessa niin myönteiseksi kuin puhelinkeskustelujen perusteella oli arvioitukin.

Suunnitelmissa oli tehdä kaksi ns. perushaastattelua. Kotona suoritettava haastattelu keskittyisi päähenkilön elämäntapaan ja olisi näin luonteeltaan intiimi henkilöhaastattelu. Tässä haastattelutyypissä haastateltava itse on haastattelun teema. Kysymyksiin saatavat vastaukset kuvaavat puhujaa itseään usein hyvin paljastavastikin. Monissa henkilöhaastatteluissa kaivellaan haastateltavan syvimpiä tunteita tavalla, joka puolestaan tyydyttää katsojien tirkistelytarpeita (Haller 1997, 148). On täysin toimittajan ammattitaidosta ja ohjelmasta kiinni, kuinka pitkälle tällaisissa henkilöhaastatteluissa mennään. Ei kurjuutta kummempaa -ohjelmassa päähenkilön elämää haluttiin valottaa sen verran, että se motivoisi hänen työnsä syrjäytymisen estämiseksi. Niinpä työpaikalla asukastalossa tehtävässä haastattelussa taas puhuttaisiin syrjäytymisestä ja asukastalossa tehtävästä työstä. Tämä haastattelu olisi tyypiltään asiahaastattelu. Asiahaastattelussa itse asia on niin mielenkiintoinen, että haastattelun avulla sitä halutaan kuvata, jolloin mitä mielenkiintoisempi asia on, sen merkityksettömämmäksi sen kertoja käy (Haller 1997, 146). Molempiin haastatteluihin varattiin runsaasti aikaa. Kumpaakin haastattelua pohjustavat taustakeskustelut tehtiin ensimmäisen kuvausiltapäivän kuluessa (Friedrichs & Schwinges 1999, 159-160; Tervonen 1994, 13-14).

Sen lisäksi että valmistelun aikana käytiin läpi päähenkilön elämää ja asukastalossa tehtävää työtä ja mielipiteitä syrjäytymisestä, pidettiin silmällä myös koko ohjelman rakennetta, sitä, miten päähenkilön puhe kuljettaisi tarinaa, mitkä asiat ehdottomasti olisi löydettävä haastatellen.

Selkeänä lähtökohtana päähenkilön haastatteluille oli periaate, että niiden anniksi ei riitä pelkkä tieto, vaan hänen puheensa ja esiintymisensä kautta olisi katsojalle annettava kokonaiskuva päähenkilöstä, hänen toimistaan ja ympärillä olevista ihmisistä (Räty 1998, 138).

Parhaimmillaan henkilökuva kasvaa kertomukseksi ihmisestä, ajasta ja ajan hengestä, senhetkisestä yhteiskunnasta. Toisaalta oli myös selvää, että kun ohjelman tarkoituksena oli kertoa Kemin syrjäytyneistä päähenkilön avulla, olisi pidettävä mielessä, että pelkkää henkilökuva ei haastatellen sovi tehdä, vaan haastattelussa olisi valaistava sekä päähenkilöä että asiaa ja näiden kahden keskinäistä suhdetta. Haastatteluissa olisi selvästi nähtävä niiden kaksi tasoa, informoiva, sisällöllinen taso sekä emotionaalinen taso. Päähenkilön omaelämäkertaa ajateltiin käyttää vain asian ymmärtämisen kannalta tarpeellinen määrä, eli päähenkilön elämästä ja kokemuksista etsittiin sellaisia asioita, jotka sopisivat ohjelman dramaturgiaan (ks. s. 19 ja 27-28) ja pohjustaisivat ja motivoisivat hänen työtään syrjäytyneiden hyväksi (Haller 1997, 149) sekä mielipiteitään itse syrjäytymisilmiöstä ja Kemin kaupungin muuttumisesta 1990-luvulla (Larsson 2000, 51).

Ensimmäinen, henkilökohtainen haastattelu syntyi toisena kuvauspäivänä päähenkilön kotona niin kuin oli suunniteltukin. Tekemällä haastattelu kotona haluttiin antaa katsojalle mahdollisuus orientoitua päähenkilön elämänympäristöön ja tehdä siitä havaintoja (Bruun, Koskimies, Tervonen 1986, 218). Samalla haastattelun kuvauskerralla saatiin alkuun myös Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman kaksi juttujanaa: päivä päähenkilön ja asukastalon elämästä ja Kemin kaupungin kehityksestä kertova radion päivän ohjelmavirta (Liite IV ja V).

Kun päähenkilön haastattelun vaatimat ennakkosuunnitelmat, mm. hyvät taustatiedot ja ajankäyttö olivat selvillä, päätettiin kysymysstrategiasta. (Haasteena haastattelu - puheviestinnän oppimateriaali 1999/2000). Vaikka, kuten edellä on kuvattu, oli päätetty tehdä kaksi haastattelua, henkilö- ja asiahaastattelu, oli näiden kahden erillään pitäminen aika hankalaa. Niinpä päähenkilön molemmissa haastatteluissa sekoittuvat jossakin määrin henkilö- ja asiahaastattelun piirteet. Usein asia ja henkilö yhdistetään samaksi teemaksi haastattelussa silloin, kun haastateltava ei ole yksinään tarpeeksi valovoimainen jaksakseen pitää mielenkiintoa koko haastatteluajan yllä. Silti tässäkin haastattelutyypissä ollaan kiinnostuneita haastateltavan mielipiteistä, käsityksistä ja arvostuksista. Kysymyksenasettelun tulisi olla senkaltainen, että asia valottuisi haastateltavan vastauksissa myös hänen henkilökohtaisen suhtautumisensa kautta (Haller 1997, 149; Hederén 1988, 63-65).

Helpoin tapa aloittaa henkilöhaastattelu on kysyä haastateltavan omasta elämästä suhteellisen väljästi. Hän on oman elämänsä asiantuntija ja tällainen lähestymistapa on omiaan poistamaan alun esiintymisjännitystä. Päähenkilön puolituntisen haastattelun alkuosa (Liite II) lähtee liikkeelle Ei kurjuutta kummempaa ohjelman dramaturgian sanelemasta tarpeesta löytää tarina haastateltavan elämästä. Kysymysten muotoilussa käytettiin väljästi suljettuja kysymyksiä: ”Minkälainen sun elämänkaares on ollu? Minkälainen sun koti oli? Minkä takia sä lähdit Ruotsiin?” (Liite II). Suljetulla kysymyksellä haastateltava pannaan vastaamaan toimittajan määrittelemään asiaan, kuitenkin niin, että kysymyksen muoto antaa mahdollisuuden yhtä ainoata sanaa laajempaan vastaukseen. Litteroinnista voi nähdä, että kysymysten muoto vaihtelee sen mukaan, millainen tarve toimittajalla tiedosta on. Toimittajan halusta varmentaa, että haastateltavan ennakolta läpikäydyssä arkielämänkaaressa muuttopäätösten lisäksi ei ole mitään sellaista, joka olisi oleellista tarinan kuljettamisen kannalta, kertovat sellaiset rajaavat kysymykset ja vastaukset kuin:

”No, mites sitte? Erosit, lapset jäi sulle?” - ”Kyllä.”

”Minkä ikäsiä?” - ”Petri täytti seittemän ja Suna oli kaks ja puoli.”

”Kun erosit, muutit sä sillo...” - ”Tornioo” ”Tornioon?” - ”Joo, Tornioon.”

”Sun miehes sitte?” - ”Hän niin meni Mikkeliin.”

”Olitteko sen jälkeen yhteydessä?” - ”Kyllä, hän piti lapsiin yhteyttä. Ei niin kauheen paljo. Se oli puhelinsoittelua. Lapset kävi muutaman kerran ja hän kävi sitte täälä kattoon muutaman kerran.”

”Sä sanoit, et hän on kuollut?” - ”Kyllä, 92 vuonna.”

”No, mitä tapahtu silloin sitte?” - ”Tuota no ... hän joutu niinko tällasen väkivallan uhriksi. Et niin tot ... ja sitten niin ... ei saanu ajoissa hoitoa. Kävi kyllä lääkärissä monta kertaa. Että lähinnä niinko hoitovirhe tuli. Aivoissa oli tämmönen tihkuverenvuoto ja menehty sitte siihen.”

”Oliko hänellä alkoholiongelmia?” - ”Hänellä ei ollut alkoholiongelmia ennen kuin sitten täsä viime elinvuonna. Että hän oli kyllä hyvin raitis ihminen, et siihen meän avioliitto ei missään nimessä kaatunu alkoholiongelmiaan tai mihinkään tämmöseen.” (Liite II).

Kysymykset ovat lyhyitä ja rajaavia ja niihin saatavat vastaukset niin ikään lyhyitä. Täysin avoimia kysymyksiä haastatteluissa ei käytetty laisinkaan siksi, että Ei kurjuutta kummempaa - ohjelmassa ei olisi ollut mahdollista käyttää haastateltavan täysin vapaamuotoista puhetta. Avoimia kysymyksiä oli käytetty taustahaastattelun teossa.

Kun tarkastellaan haastattelun alun litterointia (Liite II) ja verrataan sitä Ei kurjuutta kummempaa -ohjelmaan, voidaan havaita, että suljetut haastateltavan elämänkaareen suoraan kohdistuneet kysymykset ovat tuottaneet ohjelman toisen juttujan kannalta hyvää aineistoa. Vastauksista on editoitu itsenäinen kertomus erittäin lyhyeen muotoon. Haastateltavan puhe on selkeää ja loogista, kokonaisia lauseita, jotka kuljettavat erittäin taloudellisesti päähenkilön elämästä kertovaa tarinaa. Ohjelman editoinnin kannalta päähenkilön puhe oli ihanteellista. Se oli hyvin tauotettua eikä siinä sanallisen tarinan rakentamisen kannalta esiintynyt hankalia intonaatioita (Liite II ja Ei kurjuutta kummempaa 000308-000355, 000421-000531). Selvästi päähenkilön myöhemmän elämän omiin ratkaisuihin liittyvä kerronta juurettomuudesta Ruotsissa, kolmannesta lapsesta sekä monesta asuinpaikan muuttamisesta ovat verbaalisesti ja nonverbaalisesti erilaisia. Puheessa on paljon taukoja, painotusta ja vahvaa intonaatiota sekä huokailua että naurua. Myös puheen rytmi ja sävelkorkeus vaihtelevat. Haastateltavan nonverbaalinen viestintä tukee verbaalista. Siitä välittyy vahvaa läsnäoloa, pohdintaa mutta myös vastauksessa kolmannesta lapsesta (Liite II) kiertelyä, haluttomuutta vastata. Näitä vastauksia ei valmiista ohjelmasta löydy, koska päähenkilön puheen ja elämänkaaren kannalta tärkeintä oli löytää ainekset tarinaan Kemin syrjäytyneistä, ei rakentaa juttua päähenkilön elämästä ja kokemuksista niin mielenkiintoisia kuin ne olivatkin.

Päähenkilön kertomus Suomeen paluun jälkeisestä ajasta on selvästi henkilöhaastattelun aineista, jolle tässä ohjelmassa ei siis ollut sijaa. Hänen haastattelunsa on myös kuvallisesti editoitu niin, että vaikka ääni kuljettaa ja kertoo tarinaa, näemme hänet panemassa lastaan kouluun, matkalla työpaikalle Hepolan asukastaloon ja saapumassa sinne. Päähenkilö esittäytyy katsojille suoralla puheella, ns. 100 %:lla puheella vain kahdesti tässä litteroidussa osassa. Ensimmäisen kerran puolikuvassa keittiön pöydän ääressä vastatessaan kysymykseen ”No, mimmosiin töihin sä siellä Ruotsissa pääsit?” ja toisen kerran tiiviimmässä puolilähikuvassa, kun hän kertoo osallisuusprojektin aloittamisesta (Liite II). Lyhyet välähdykset antavat katsojalle mahdollisuuden tehdä johtopäätöksiä päähenkilöstä ihmisenä, hänen verbaalisesta ja nonverbaalisesta viestinnästään ja haastattelutilanteesta (Fiske 2000,90) niin kuin edellä on kerrottu.

Yllä on kuvattu valmiin Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman ja sen pohjana olevien haastattelujen litterointien avulla haastattelun kysymysstrategioita, sitä miten suunniteltiin kahta

erilaista haastattelua, asia- ja henkilöhaastattelua ja miten näistä haastatteluista saatu aineisto soveltuu Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman juoneksi, tarinaksi. Haastattelutilanteessa on yhtäaikaan käynnissä monenlaisia prosesseja ja sitä voi tarkastella monesta teoreettisestakin näkökulmasta. Haastattelussa yksilöiden välinen eli interpersonaalinen taso on keskeinen. Haastattelu on yksi erilaisia tunteita ja asenteita aiheuttavista sosiaalisen kohtaamisen tavoista ja sitä voi pitää erityisenä vuorovaikutuksen muotona (Haavisto & Hannus 1996, 20).

Vaikka interpersonaalisen kohtaamisen kaikkien piirteitten sijoittaminen yhteen teoreettiseen malliin on hankalaa, Owen D.W. Hargie esittelee sellaisen *The Handbook of Communication Skills* -teoksessa. Malli on syntynyt useamman tutkijan työn pohjalta (Hargie 1997, 31). Lyhyesti kerrottuna siinä on viisi haastattelijan ja haastateltavan toimintaa haastattelutilanteessa kuvaavaa ulottuvuutta: haastattelun päämäärä ja motivaatio, väliintulevat muuttujat eli tietoisuus, tunteet, arvot, uskomukset ja asenteet, toiminta eli kysymykset ja vastaukset sekä palaute ja havainnointi. Vuorovaikutuksen taustalla vaikuttaa vielä kaksi tekijää: konteksti eli tilannetekijät ja henkilökohtaiset tekijät.

Päähenkilön haastatteluissa näihin molempiin kategoriaihin luettavia asioita on osittain kuvattu edellä, kun on selvitetty haastatteluihin valmistautumista. Tässä tapauksessa sellaiset tilannetekijät kuten osapuolten tavoitteet ja roolit haastattelutilanteessa (Hargie 1997, 54-55) olivat aivan selkeät, oltiin tekemässä tarinaa Kemin syrjäytyneistä päähenkilönä haastateltava itse. Yleensä journalistisen haastattelun tavoitteena on juttu yleisölle (Friedrichs & Schwinges 1999, 15) ja itse haastattelutilanteessa sen kulun säännöt selvät: toimittaja kysyy, haastateltava vastaa. Haastattelu on päämäärätietoinen, kommunikatiivinen roolipeli, jossa on selvät säännöt. Toimittajan tehtävänä on avata haastattelu, muotoilla kysymykset ja ohjata tilannetta sekä seurata haastateltavan vastauksista nousevia aiheita (Haller 1997, 140). Tutkittavana olevassa päähenkilön haastattelussa tästä näkökulmasta voi tarkastella liitteen II litterointia sivulta 2 eteenpäin. Haastateltava lopettaa vastauksensa: ”...Meillä oli niinko aika lähteä eri teille.”, josta seuraavat lyhyet kysymykset ja vastaukset päähenkilön elämästä, vaikka niillä itse Kemin syrjäytyneiden tarinan kannalta ei olekaan relevanssia (s. 53). Litteroidusta tekstistä voi myös löytää muita journalistisen haastattelun vuorovaikutustilanteen ominaispiirteitä. Haastattelijan ja haastateltavan puheenvuorot ovat esimerkiksi selkeästi tunnistettavissa kysymyksiksi ja vastauksiksi. Normaalisti keskustelusta poiketen haastattelijalla ei juuri käytä muunlaisia puheenvuoroja kuin kysymyksiksi ymmärrettäviä. Puheenvuorojen vaihtuminen on

havaittavissa jo ennen kuin kysymystä/vastausta on kokonaan esitetty esimerkiksi: ”Kun erosit, muutit sä sillo /Tornioo/ Tornioon?” -”Joo, Tornioon.” (Liite II, 2; Haller 1997, 266-267).

Tilannetekijöihin kuuluvat myös fyysinen ympäristö sekä kieli ja puhe. Haastateltavan ympäristö tuo runsaasti tv-ohjelmaan sellaista informaatiota, joka tukee haastattelua tai tuhoaa sen. Ei kurjuutta kummempaa -ohjelmassa päähenkilö haluttiin haastatella henkilökohtaisten asioiden osalta kotona keittiön pöydän ääressä ja työn eli asian osalta Hepolan asukastalossa, työpaikalla (Nilsson 2000, 126). Lopputuloksen, itse valmiin ohjelman kannalta kuvallisesti kaksi erilaista haastattelupaikkaa liittyvät niin saumattomasti tarinan kuljetukseen, että tavallinen katsoja tuskin ehtii ymmärtää, että haastatteluja oli tehty useampia eri paikoissa. Asiahaastattelusta asukastalossa on poimittu vain kaksi lyhyttä mutta sitäkin tärkeämpää kohtaa (Ei kurjuutta kummempaa 002544 ja 002807). Haastattelujen tekemisessä sen sijaan miljööllä oli merkitystä. Tuttu ja turvallinen ympäristö rohkaisee haastateltavaa puhumaan, hänellä on ”kotikenttäetu”. Tutkittavana olevissa haastatteluissa kotona tehty haastattelu toimi juuri näin (Ei kurjuutta kummempaa esim. kohdat: 000308, 000553 ja 001202). Työpaikalla tehdyssä haastattelussa näkyy se, että Hepolan asukastalossa haastattelun aikaan oli muitakin ihmisiä, päähenkilön työtovereita ja asukastalon asiakkaita, jolloin haastateltava vastauksissaan otti selvästi huomioon ”yleisön”, toisin sanoen hänen puheensa ei enää ole niin selkeästi kohdennettu pelkästään toimittajalle, vaan sillä on myös muita funktioita, mm. esiintyminen (Hargie 1997, 56). Ohjelman kannalta tämä haastattelu on kuitenkin ensiarvoisen tärkeä, sillä läsnäollut ”yleisö” selvästi provosoi päähenkilöä terävämpiin kannanottoihin (Ei kurjuutta kummempaa 002544 ja 002807). Käytetyt kohdat sijoittuvat ohjelman dramaturgian kannalta sen tärkeimpään kohtaan, kliimaksiin.

Tilannetekijöiden ohella henkilökohtaiset ominaisuudet kuten haastattelijan ja haastateltavan ikä, sukupuoli, pukeutuminen ja yleensäkin fyysinen olemus sekä persoonallisuus vaikuttavat haastattelun kulkuun ja sen onnistumiseen. Eri tutkimukset painottavat asioita hieman eri tavoin (esim. Hargie 1997; Haller 1997), ja niinpä yksiselitteisesti on vaikea päätellä, mitkä ominaisuudet vaikuttavat haastattelutilanteessa milläkin tavalla. Vaikkapa sellaisten persoonallisuuden piirteiden kuin yhteistyökykyinen, dominoiva, itsenäinen, kilpaileva, ulospäinsuuntautunut jne. ratkaisevasta merkityksestä vuorovaikutustilanteessa eivät tutkijatkaan ole yksimielisiä. Jokainen ihminen tuo haastattelutilanteeseen oman persoonallisuutensa, puhutaan ”henkilökemioista” (Haavisto & Hannus 1996, 25). Jo ennen

puheen aloittamista osapuolet tekevät toisistaan vuorovaikutussuhteeseen erityisesti ikään, sukupuoleen ja ulkonäköön liittyviä havaintoja. Hyvän interaktiivisen suhteen luomiseksi tarvitaan joka tapauksessa aikaa, siksi liian nopeita johtopäätöksiä tulisi välttää (Hargie 1997, 50).

Mitä merkitystä sitten sukupuolella on haastattelutilanteessa? Interaktiivista viestintää tutkittaessa on havaittu, että länsimaisissa yhteisöissä miestä pidetään kompetenttina, vakuuttavana, järkevänä ja vahvana, kun taas naisen ominaisuuksia ovat hyvyys, lämpö ja hienotunteisuus. Verbaalisessa ja nonverbaalisessa viestinnässä on myös löydetty eroja sukupuolten välillä mm. katsekontaktin ja hymyilyn sekä suostuttelevan puhutavan suhteen. Ainakin osittain näiden erojen uskotaan perustuvan yksilön omaan käsitykseen siitä, minkälaista sukupuoleen sidottua käytöstä häneltä odotetaan (Hargie 1997, 51). Tutkittavana olevassa ohjelmassa vertailtaessa päähenkilön ja kaupunkirakennegohtajan haastatteluja ei esimerkiksi kysymysten muotoilussa voi kuitenkaan havaita vastaajan sukupuolen aiheuttamia eroja (Liite II). Itse ohjelmassa molempien haastateltavien esiintymisen ja puheen sävy on asiallista, eikä kummassakaan ilmene sukupuoleen perustuvia eroja.

Henkilökohtaisista tekijöistä ikä saattaa olla toimittajan kannalta katsottuna sekä haitta että etu. Usein luotettavuus ja ammattimaisuus yhdistetään kypsään aikuisuuteen, nuorilla ja vanhemmilla saattaa olla ongelmia (Hargie 1997, 52). Tutkittavana olevassa ohjelmassa päähenkilö samoin kuin useimmat muutkin haastateltavat olivat haastattelijan kanssa ”samanikäisiä”, eikä minkäänlaisia iästä johtuvia kommunikaation häiriötekijöitä ollut.

Pukeutuminen ja fyysinen olemus ovat mitä suurimmassa määrin kulttuurisidonnaisia asioita. Pukeutumisen perusteella arvioidaan keskustelukumppania. Useissa haastattelua käsittelevissä oppaissa ja tutkimuksissakin kiinnitetään huomiota vaatteisiin ja hiuksiin. Vaatteet viestivät tehokkaasti ihmisen persoonallisuudesta. Sen vuoksi ei ole yhdentekevää, minkäänäköisenä haastattelutilanteeseen tullaan (Haller 1997, 364-365; Hargie 1997, 54). Ei kurjuutta kummempaa -ohjelmassa niin päähenkilö kuin muutkin ohjelmassa nähtävät ja kuultavat ihmiset olivat myös ulkonäöltään yhtä puheensa ja ympäristönsä kanssa. Selvimmin Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman vaatetuksen merkityserot näkyvät esimerkiksi siinä, että päähenkilö samoin kuin muut asukastalon työntekijät esiintyvät tavanomaisissa arkivaatteissa, kun taas asukastalossa asiakkaana käyvät ihmiset ovat päällysvaatteissaan (Ei kurjuutta

kummempaa 001500-001606). Poliisi käy ja puhuu asukastalossa virkapuvussa (Ei kurjuutta kummempaa 000900-000956), samoin virkapuvussa tekee töitään ja antaa haastattelun hammaslääkäri (Ei kurjuutta kummempaa 002018-002207).

Yllä kuvatut haastattelun konteksti ja henkilökohtaiset tekijät vaikuttavat siis haastattelun taustalla. Samanaikaisesti kuitenkin haastattelijan ja haastateltavan välisessä interpersonallisessa kohtaamisessa voi tarkastella itse haastattelutilannetta kuvaavia ulottuvuuksia. Haastattelun päämäärä ja osapuolten motivaatio vaikuttavat siihen, miten haastattelussa toimitaan ja mihin sillä pyritään. Haastattelussa voi olla useita päämääriä ja ne voivat olla kilpailevia ja monikerroksisia (Haller 1997, 141). Journalistisessa haastattelussa päätavoitteena on yleensä hyvän jutun saaminen.

Tutkittavana olevassa ohjelmassa päähenkilön molempien haastattelujen päämääränä oli saada ohjelman aiheen, Kemin syrjäytymiskertomuksen kannalta mahdollisimman hyvä aineisto. Yhtenä tavoitteena näitä haastatteluja tehtäessä oli myös visuaalisesti saada näkyviin ja kuuluviin asioita välineelle (tv) ja sarjalle ominaisella tavalla. Tässä tutkittavana olevassa ohjelmassa toimittajan päämäärä ja motivaatio olivat harvinaisen selkeät. Toimittajan kysymyksenasettelujen ja pyrkimysten taustalla voi olla myös toimitus (tuottaja) niin kuin Pohjantähden alla -sarjan kaikkien osien kohdalla on. Se on pelkästään myönteinen asia, sillä toimituksen/tuottajan tuki ja paneutuminen aiheeseen saattavat auttaa orientaatiossa ja ohjelman toteuttamisessa. Toimittajan selkeä päämäärä ja motivaatio ovat yksi taustatekijä onnistuneesta haastattelusta. Ja jos vielä haastateltavankin pyrkimykset ovat samansuuntaiset, olosuhteet haastattelulle ovat tältä osin ihanteelliset.

Usein varsinkin uutis- ja ajankohtaistoimituksissa toimittajan ja haastateltavan päämäärä ja motiivit eivät välttämättä ole aivan selkeät. Toimittaja voi joutua tekemään haastattelun aiheesta, joka ei häntä suuremmin kiinnosta mutta joka kuuluu työhön (Haavisto & Hannus 1996, 26). Haastateltavaa saattaa motivoida esimerkiksi haastattelusta saatava hyöty, arvostus sekä poliittinen tai virkaan kuuluva velvollisuus. Päähenkilön tapauksessa taustakeskustelujen perusteella motiivi haastattelujen antamiseen oli julkisuuden saaminen kolmannen sektorin avustustyölle, ihmisarvon hakeminen syrjäytyneille ja yleensä köyhyyden ja huono-osaisuuden nostaminen näkyväksi. Nämä motiivit tulevat selvästi esille myös päähenkilön haastatteluissa (esim. Ei kurjuutta kummempaa 000800-000843 ja 001614-001626).

Haastattelutilanteessa saattavat vaikuttaa myös sekä toimittajan että haastateltavan tiedostamattomat päämäärät esimerkiksi myönteisen kuvan antaminen itsestään tai toisen osapuolen kontrollointi. Päähenkilön haastattelussa myönteisesti itsestä kertominen näkyy esimerkiksi vastauksessa kysymykseen Ruotsissa asumisesta ja juurettomuudesta. Se poikkeaa rakenteeltaan täysin haastattelun kaikista muista vastauksista ja siinä haastateltava itse esittämänsä dialogin muodossa kuvaa vieraan kielen osaamistaan, sopeutumistaan uusiin ja erilaisiin oloihin sekä sitä, mitä hän kokemuksestaan oppi ja miten sitä oppiaan myöhemmin ei itsekään aina ole muistanut noudattaa (Liite II, 3). Mitä selkeämmin toimittaja ja haastateltava ovat tiedostaneet haastattelun päämäärän ja oman käyttäytymisensä, sitä paremman ja tarkoituksenmukaisemman lopputuloksen yleensä saa.

Miten tällaisiin yhteisiin päämääriin interpersonallisessa kohtaamisessa yleensä neuvotellen päästään, ei ole aivan selvää. Tutkimukseen perustuvaa tietoa ei juuri ole (Hargie 1997, 35). Vaikka tutkimustietoa saattaa puuttua, käytännön työssään toimittajat tekevät sitä useimmiten ehkä tiedostamattaan sopiessaan ja keskustellessaan ennakkoon haastateltavansa kanssa niin kuin tässäkin nyt tutkittavana olevassa tapauksessa. Yleensä voi sanoa, että mitä yhdenmukaisemmat toimittajan ja haastateltavan päämäärät ja motiivit ovat, sitä paremman haastattelun saa. Vaikka päämäärät olisivat kovastikin erilaiset, journalistinen haastattelu saattaa silti yleisön kannalta olla hyvinkin onnistunut. Esimerkiksi ristiriitatilanteissa toimittaja ja haastateltava voivat käydä valtataistelua, jolloin haastattelun sisällön sijasta vastaanottajat seuraavatkin enemmän osapuolten selviämistä ja sitä kuka ”pelin” voittaa (Ikävalko 1996, 258). Tämänkaltaisen dominanssin hakemisen lisäksi suhteen epävakauudesta voivat kertoa myös haastateltavan tekemät, vastaajan rooliin kuulumattomat vastakysymykset (Haavisto & Hannus 1997, 27). Tutkittavana olevaan päähenkilön haastatteluun Ei kurjuutta kummempaa - ohjelmassa ei sisälly yllä kuvatuunlaisia ilmiöitä, mikä osaltaan tukee näkemystä selvästä yhteisestä päämäärästä ja motivaatiosta toimittajan kanssa.

Väliintulevat muuttujat: tietoisuus, tunteet, arvot, uskomukset ja asenteet vaikuttavat haastattelun päämääriin ja motivaatioon. Monet näistä muuttujista toimivat ihmisessä tiedostamattomina prosesseina. Toimittajalla saattaa olla paljon erilaista kognitiivista haastatteleamiseen liittyvää tietoa ja strategioita ongelmanratkaisuun ja päätöksentekoon haastattelussa. Hän voi muuttaa haastattelun suuntaa haastateltavan viestinnän perusteella.

Asukastalon toiminnanohjaajalla, päähenkilöllä oli voimakas motivaatio tulla mukaan ohjelmaan. Hänellä oli myös molempia haastatteluja tehtäessä vahva tietoisuus käyttäytymisestä haastattelutilanteessa sekä erittäin myönteinen asenne jutun tekoon. Ne näkyvät ohjelmasta loogisena ja rauhallisena tarinan kertomisena koko sen keston ajan. Asukastalossa tehdyn asiahaastattelun jälkeen käytiin keskustelu, jossa päähenkilö arvioi itseään haastateltavana ja toivoi, että asiahaastattelusta käytettäisiin lopullisessa ohjelmassa mahdollisimman vähän, koska hän oli haastattelua antaessaan väsynyt. Sekä haastattelijan että haastateltavan tunne- ja vireystila ovat tekijöitä, jotka vaikuttavat merkittävästi vuorovaikutukseen.

Eduksi haastattelutilanteessa on myös se, että haastattelijan ja haastateltavan verbaalinen ja nonverbaalinen viestintä ovat melko samanlaiset. Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman taustahaastatteluissa ja haastattelujen muun valmistelemisen yhteydessä oli jo tapahtunut selvää mukauttamista esimerkiksi niin, että toimittaja oli kertonut kemiläisestä syntyperästään, ohjelman tausta-aineistoista sekä pukeutunut haastateltaviensa tavoin. Liitteestä II voi nähdä, että päähenkilön ja haastattelijan välinen puhe on yleiskieltä, joskin päähenkilön kielenkäytössä on joitakin mukavia peräpohjalaisen murteen piirteitä. Sellaisia ovat esimerkiksi geminaatan toisen konsonantin häviäminen (”täälä” pro täällä, ”joila” pro joilla) tai konsonantin kahdentuminen (”Keroputtaala” pro Keroputaalla sekä persoonapronominien taivutus (”meän” pro meidän, ”heän” pro heidän) (Kettunen 1930, 78-85; Suomen kansan murrekirja, 1953, 432-448; Toivainen 1985, V-VIII). Muutama maneerinen muoti-ilmauskin mahtuu haastateltavan puheeseen, ”elikkä” ja ”niinkö/niinko” toistuvat usein. Joissakin tapauksissa niillä on selvästi haettu aikaa miettiä ja muotoilla vastausta. Molempien sekä toimittajan että haastateltavan puheessa esiintyvät tyhjänpäiväiset sidesanat ”no” ja ”joo” varsinkin kysymysten ja vastausten alussa, toimittajalla suorastaan maneeriksi asti (Liite II). Lopullisen ohjelman kannalta maneereilla ei ollut merkitystä, sen sijaan päähenkilön puheen pienet murteellisuudet tuovat siihen mukavasti paikallisväriä. Myös hänen nonverbaalinen viestintänsä tukee verbaalisesti kerrottua, ilmeet ja eleet vaihtuvat, asento on aktiivinen ja kädet ovat mukana tehostamassa mielipiteitä (Hargie 1997,39-40; Ei kurjuutta kummempaa esim. 000308).

Haastattelun aikana myös annetaan ja saadaan palautetta puolin ja toisin. Haastateltavaa voi rohkaista elein ja ilmein esimerkiksi pään nyökyttelyin jatkamaan. Kokenut haastattelija osaa

tehdä havainnot haastateltavastaan. Palaute, vaikkapa päähenkilön nauru, ohjaa osaltaan haastattelua ja sen vuorovaikutusta (Liite II, 3-4) sekä vaikuttaa siihen, miten haastateltava vastaa ja miten arvioi haastattelijaa ja haastattelutilannetta.

4.3 Ohjelman faktojen kertojan, kaupunkirakennegohtajan haastattelu

Kun Pohjantähden alla -sarjassa on pyritty narratiiviseen dokumenttiin kerrontatapana, se on tarkoittanut toimittajan spiikin ja usein myös kysymysten poisjättämistä niin kuin nyt tutkittavana olevassa ohjelmassa Ei kurjuutta kummempaa. Ohjelma kuvaa kuitenkin monimutkaista yhteiskunnallista prosessia, jonka ymmärtämiseksi taustatiedot, erilaiset asiaan liittyvät faktat ovat välttämättömiä. Osa niistä on saatavissa ohjelmassa kuultavista radion uutisista, osa vastuullisen virkamiehen kaupunkirakennegohtajan haastattelusta.

Kaupunkirakennegohtaja ja hänen haastattelunsa ovat ohjelman dramaturgian kannalta kuitenkin tärkeämmät kuin pelkän fakta-aineksen antajan. Epäilemättä kaikenkin Kemin kehitystä koskevan tiedon olisi voinut saada mahtumaan uutisiin, mutta kaupunkirakennegohtajan roolia asioista vastuullisena virkamiehenä ja päähenkilön, asukastalon toiminnanohjaajan ”vastapuolena” ei olisi voinut korvata millään muulla (s. 31).

Kaupunkirakennegohtajan avulla ohjelmaan syntyy sekä visuaalista että puheeseen sisältyvää vastakohtaisuutta (esim. Liite V, 001105 ja Ei kurjuutta kummempaa 001824-001956).

Kaupunkirakennegohtajan oleskelua, vapaata puhetta sekä haastattelua niin Hepolan asukastalossa kuin työpöytänsä ääressä on käytetty dramaturgisesti Ei kurjuutta kummempaa - ohjelman ongelman syventämisvaiheessa (Liite V, 000758-001202) ja sen neljännessä, ristiriitojen kärjistymistä kuvaavassa jaksossa (Liite V, 001352-002018) niin kuin aiemmin tässä työssä sivulla 32-33 on esitetty.

Jo Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman valmisteluvaiheessa oli selvää, että Kemin kaupungin edustaja tarvitaan ohjelmaan vastaamaan siitä, miksi syrjäytymiskehitys on ollut ja on niin raju ja mitä sille mahdollisesti on yritetty tehdä. Luottamushenkilöt niin kaupunginhallituksen kuin - valtuustonkin osalta hylättiin siksi, että ohjelmassa haluttiin välttää poliittiset intohimot ja niistä johtuvat asioiden painotukset. Epäilemättä myös, jos ohjelmaa olisi rakennettu poliitikkojen haastatteluin, heitä olisi ollut valittava useammasta puolueesta, jolloin taas ohjelman rakenne olisi muuttunut kokonaan.

Kun kaupungin virkamiehistä etsitään organisaation edustajaa, hän on useimmiten hierarkiassa korkein eli kaupunginjohtaja. Televisiokeskeinen julkisuus on voimakkaasti personoinut eri instituutioita. Siksi instituutio, tässä tapauksessa kaupunki yhdistetään voimakkaasti sen johtajaan. Näin kysymys organisaation edustajasta saa usein suuremman merkityksen kuin aiemmin. Kaupunginjohtaja edustaa kaupungin virallista kantaa (Tervonen 1994, 12). Kun Kemin kaupunginjohtaja Juhani Leino, jonka monet näkemykset välittyivät ohjelman taustaineistoksi mm. Ylen ajankohtaisohjelmista, oli kuitenkin juuri vetäytymässä virastaan eläkkeelle ja uusi valittiin ohjelman teon aikana, päädyttiin kaupungin edustajaa etsimään muusta virkamieskunnasta.

Kaupunkirakennejohtaja osoittautui ohjelman ennakkovalmisteluissa, useiden puhelimessa tehtyjen taustahaastattelujen ja tarkistusten aikana sekä sitten ennakkotutkimuksen kuluessa erittäin yhteistyökykyiseksi, selkeäsanaiseksi ja mielipiteensä ilmaisemista kaihtamattomaksi, suoraksi virkamieheksi. Tässä suhteessa hän ei edustanut tyypillistä varovaista virkamiestä, joka selittelee asiat parhain päin ja välttää kaikin mahdollisin keinoin ilmaisemasta omaa mielipidettään. Valinta ohjelmaan kaupungin edustajaksi oli näin ollen erittäin helppo ja itsestään selvä.

Enemmän kuin kaupungin virallisen edustajan asemassa kaupunkirakennejohtaja esiintyy ohjelmassa asiantuntijana. Tietoon ja tietämiseen perustuva asiantuntijan rooli liittyy myös organisaatioon, jota haastateltava edustaa. Tällä tavoin syntyneen asiantuntijuuden auktorisoi usein tiedotusväline ja toimittaja itse (Tervonen 1994, 13-14). Kun haastattelun päämääränä on valaista käsiteltävänä olevaa asiaa eikä nostaa etusijalle haastateltavaa, toimittajan pitää tehdä itselleen selväksi, minkälaisia asiakokonaisuuksia ja mihin tarkoitukseen hän on haastatellen tietoa hakemassa. Asiahaastattelun tulee antaa tietoa haastateltavan kompetenssista ja suhteesta käsiteltävänä olevaan asiaan. Sen lisäksi teemaan on löydyttävä uutta syvyyttä ja haastatellen saatu tieto on kyettävä järjestämään loogisesti (Haller 1997, 145-147). Ei kurjuutta kummempaa -ohjelmassa, niin kuin yllä on kerrottu, kaupunkirakennejohtajan haastattelulla oli kahtalainen tehtävä: toimia dramaturgisena vastapuolena päähenkilölle mutta myös tuottaa ohjelmaan Kemin syrjäytymiskehityksestä faktatietoa.

Kaupunkirakennejohtajan haastattelu tehtiin hänen työhuoneessaan viimeisenä kuvauspäivänä (Liite III). Materiaalin keruu kuvausviikon aikana oli vahvistanut entisestään näkemystä seuraavien asiakokonaisuuksien kysymisen tärkeydestä: Kemin työllisyys- ja talouskehitys 1990-luvulla, muuttotappiot, syrjäytyminen ja ongelmien ratkaisuyritykset. Aihekokonaisuudet käytiin läpi vielä ennen haastattelun aloittamista. Kun tarkastellaan haastattelun alun litterointia (Liite II) voidaan havaita, että kysymykset ovat sekä rajaavia: ”No, vieläkö ne vähenevät? ja ”Onks nyt esimerkiksi ens vuonna vielä uhkaamassa irtisanomiset, pakkolomat esimerkiksi Kemin kaupungin työntekijöille?” että suljettuja, toimittajan määrittelemiä esimerkiksi: ”Minkälainen Kemin kehitys on tällä pian päättyvällä 90-luvulla ollut?” ja ”Mistä ne työpaikat ja työ tilalle sitten?” Täysin avoimia kysymyksiä ei käytetty tässä eikä muissakaan Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman haastatteluissa. Kysymystyyppi ”Kerro tästä asiasta jotakin!” antaa vapaat vallat vastaajalle ja viestii useimmiten ei niinkään haastateltavan tarinan mielenkiintoisuudesta kuin siitä, että toimittaja ei ole lainkaan valmistellut haastatteluansa.

Kysymysstrategioita ja kysymystyyppjä vaihtelemalla haastattelusta syntyy elävämpi. Litteroidusta kaupunkirakennejohtajan haastattelusta voi selkeästi nähdä, miten erityyppiset kysymykset tuottavat myös erityyppiset vastaukset. Rajaavien kysymysten vastauksena on lyhimmillään kyllä tai ei. Tässä tarkasteltavana olevassa haastattelun osassa ”kyllä” -sana saa jatkoksi myös niukan perustelun (Liite II).

Kysymysstrategioiden lisäksi toimittaja voi samankin haastattelun aikana vaihdella myös kysymystyyplejä. Jos verrataan päähenkilön ja kaupunkirakennejohtajan kysymyksiä, voidaan havaita, että toimittajan tapa aloittaa kysymykset on erilainen. Tavallista ihmistä haastateltaessa toimittaja yleensä valitsee yhteistyöhakuisen tavan kysyä. Toimittaja on empaattinen ja jutteleva. Päähenkilön haastattelun kysymykset alkavat lopulta maneeriksi muuttuvalla ”no” -sanalla. Kaupunkirakennejohtajan, asiantuntijan haastattelussa, voi nähdä kilpailevan haastattelutyylin piirteitä. Toimittaja on tiukka, napakka, dominoiva, riippumaton ja ei-kommentoiva. Kolmantena vaihtoehtona haastattelutyyliksi olisi ollut tarjolla neutraali lähestymistapa, jolloin toimittaja on asiallinen, muodollinen, jopa virallinen ja pitäytyy asiakysymyksissä. Tutkittavana olevassa ohjelmassa kuitenkin tiedonhankintahaastattelut, joihin ko. tyyli parhaiten sopii, oli tehty jo aiemmin (Haasteena haastattelu - puheviestinnän oppimateriaali 1999/2000).

Kaupunkirakennejohtajan haastattelun piti toimia kahdella tavalla. Sen oli tarkoitus olla vastaparina Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman päähenkilön haastattelulle sekä toisaalta tuoda Kemin syrjäytymiskehityksen kannalta tarpeellisia faktoja tarinaan. Molemmat päämäärät toteutuvat kaikkiaan 15 minuuttia kestävä haastattelun aikana erinomaisesti, vieläpä niin, että kun tarkastellaan litteroituja vastauksia, voidaan nähdä, että kaupunkirakennejohtajan suhde esimerkiksi työllisyyskehitykseen tai muuttotappioon ei ole mitenkään neutraali. Toisaalta joistakin vastauksista näkyy virkamiehelle epätyypillinen affektiivinen huoli: ”Siinäpä hyvä kysymys ja siihenkö löytys hyviä vastauksia!” tai ”...Nuoret täältä joutuu lähtemään niin kuin koko Lapista pois leivän perään. Kun työpaikkoja ei ole, niin on pakko lähteä.” Selkeästä kannanotosta käy myös vastaus kysymykseen: ”Kenen vika se on?”, missä haastateltava asettuu puoltamaan ihmisten oikeutta jäädä asumaan kotiseudulle Pohjois- ja Itä-Suomeen ja vaatii sen toteuttamiseksi kansallisia päätöksiä (Liite II). Harvinaista on, että asioista vastuullinen virkamies avoimesti myöntää ongelmat ja sen, että häneltä tai muilta kaupungin vastuullisilta ei löydy ratkaisua. Mielenpitoisissa on epätoivon sävyt ja siinä mielessä kaupunkirakennejohtajan haastattelu, vaikka se toimiikin päähenkilön vastaparina, tukee tarinaa syrjäytymisestä, tosin toisenlaisesta näkökulmasta. Kaupunkirakennejohtajasta ei ohjelmassa synny syytettyä, mikä muutoin helposti tapahtuu tämänkaltaisessa haastateltavien vastakkainasettelussa. Kaupunkirakennejohtajan ja päähenkilön haastattelut eivät ole ristiriidassa keskenään, vaikka molemmat lisäävät ohjelman dramaturgista jännitettä.

Kun verrataan litteroitua osaa haastattelusta valmiiseen Ei kurjuutta kummempaa -ohjelmaan, nähdään, että myös kaupunkirakennejohtajan puhe oli selkeää, hyvin tauotettua yleiskieltä ja erinomaisen helposti sovitettavissa syrjäytymiskertomuksen osaksi. Vastauksen ainoa kauneusvirhe on haastattelun teko-aikaan muodissa ollut ”elikkä”, joka esiintyy tuhkatieheään myös päähenkilön puheessa (Liite II). Haastattelusta käytettiin kaksi jaksoa, ensimmäisessä haastateltava toteaa Kemin työpaikkatilanteen ja siihen johtaneen kehityksen (Liite II ja Ei kurjuutta kummempaa 001352). Toisessa huomattavasti pitemmässä jaksossa kaupunkirakennejohtaja kertoo ainoan positiivisen asian kaupungin työllisyyskehityksestä, Nokian tutkimusyksikön tulon Kemiin ja liittää sen osaksi kaupungin työllisyystilannetta. Vastauksen jälkeen kenellekään ei jää epäselväksi, kuinka hankalien ongelmien kanssa Kemissä painiskellaan. Vastauksesta kuulee suorastaan virkamiehen ahdistuksen, kun kaupungin omin

toimin ei mitenkään kyetä luomaan uusia työpaikkoja eikä pitämään entisiä (Liite II ja Ei kurjuutta kummempaa 001824).

Verbaalisesti vastaus on hyvin argumentoitu. Kaupunkirakennejohtaja esittää puheensa tueksi ja perusteluiksi työpaikkakehityksestä lukuja, jotka ovat hyvin käsitettävässä muodossa, suhteessa toisiinsa ja niitä on juuri sopivan monta. Positiivinen kehityskulku teknologiakylässä ja matkailussa suhteutuvat kaupungin muuhun työpaikkakehitykseen ja ohjelman teeman, syrjäytymisen kannalta tärkeään näkökohtaan sosiaali- ja terveyspalvelujen kurjistumisesta. Haastateltavan puheen tehokeinot, mm. tauotus, painotukset ja intonaatio tukevat erinomaisesti sanomaa kaupungin umpikujasta ja mahdottomuudesta selvitä siitä yksin.

Vastaukseen sisältyy myös tekojen ja ajatuksen ristiriita. Kaupunkirakennejohtaja on epäilemättä ollut virkamiehenä laman aikana toteuttamassa leikkauksia, jotka ovat kohdistuneet kaupungin palveluihin ja erilaisissa työsuhteissa kaupunkiin oleviin ihmisiin. ”Elikkä jotakin uutta systeemiä tarttis kehitellä, elikkä tekemätöntä työtä on julkisella sektorilla ihmisten auttamisessa vaikka kuinka paljon. Meiltähän on häipynyt lähes kolme sataa työllistämistukilaista sosiaali- ja terveyspalveluista, elikkä suoraan ihmisten auttamisesta, kun kunnalla ja valtiolla ei ole rahaa kuulemma hoitaa asioita.”(Liite II ja Ei kurjuutta kummempaa 001851). Vastauksesta voi ymmärtää, että kaupunkirakennejohtaja ei ole nielaissut valtion ja kuntien ”rahapulaa” tarpeeksi hyvänä perusteluna saattaa ihmisiä satamäärin työttömyyskortistoon.

Myös kaupunkirakennejohtajan nonverbaalinen viestintä ohjelmassa tukee hänen sanomaansa. Puolilähikuvassa työhuoneessaan istuva virkamies on puun ja kuoren välissä. Hän on hyvin perillä ongelmien laajuudesta ja syrjäytyneiden elämän ankeudesta, mutta mahdollisuudet muuttaa asioita ovat lähes olemattomat. Ilmeet ja toimittajaan suuntautunut katse tukevat haastateltavan sanoman uskottavuutta (Ei kurjuutta kummempaa 001851).

Vuorovaikutuksen osalta kaupunkirakennejohtajan haastattelusta voi nähdä ja kuulla, että hänen suostumisellaan haastateltavaksi on ollut selkeä päämäärä ja motivaatio. Ei kurjuutta kummempaa -ohjelma antoi mahdollisuuden puhua pohjoisen elämänedellytysten puolesta. Haastattelutilanteessa toimittaja ja haastateltava olivat jo tuttuja ohjelman valmistelun, monien ennakkokeskustelujen ja tapaamisten ansioista. Tästä syystä itse haastattelu oli molemmille

helppo, mikä näkyy ja kuuluu niin haastattelun raakamateriaalista (mm. nauruna) kuin itse ohjelmastakin. Haastateltava keskittyi vapautuneesti ja tehokkaasti vastaamaan toimittajan esittämiin kysymyksiin. Tuttuus ja tilanteen vaivattomuus näkyy litteroinnista esimerkiksi haastateltavan sinutteluna ”... millä tavalla sä näet tän väestöpohjan muutoksen?” ja toimittajan ei aivan asiatyylisenä kysymyksenä ”... tarkoittaako tämä suomeksi sanottuna: ah, tulkoon Nokia ja pelastakoon meidät? Vai mikä se on?” (Liite II). Kysymysten tällaiseen haastattelutilanteen hyvän tunnelman ja kontaktin ylläpitämiseksi tehtyyn muotoiluun antoi mahdollisuuden tieto siitä, että niitä ei valmiissa ohjelmassa käytetä. Ulosmenevään ohjelmaan tarkoitettuja kysymyksiä muotoiltaessa on pidettävä silmällä vastaanottajia ja muistettava, että kysymykset ja vastaukset itse asiassa on suunnattu juuri heille. Ainoa oikea tapa tehdä kysymyksiä journalistisessa haastattelutilanteessa on Friedrichsin & Schwingesin mukaan se, että toimittaja mahdollisimman hyvin tietää ja tuntee ohjelmansa vastaanottajat ja eläytyy heidän asemaansa, edustaa heitä kysymyksillään. Niissä ei saa näkyä esimerkiksi toimittajan valmistautuminen ja ennakkotietojen hankkiminen aiheesta. Kysymysten muotoilu lähtee heidän mukaansa vastaanottajan tiedon tasosta (Friedrichs & Schwinges 1999, 16-17).

Asia- ja asiantuntijahaastattelun kompastuskivenä on usein toimittajan ja ammattiroolissa esiintyvän haastateltavan kohtaamattomuus. Se näkyy esimerkiksi niin, että haastateltava käyttää ammattikieltä, jota toimittaja ei vaivaudu selkokielistämään tai puhuu asioista niin etäisesti ja juurta jaksain, että vastaukset venyvät pitkiksi sekä turhan perusteellisiksi ja niistä jää puuttumaan haastateltavan henkilökohtainen suhde asiaan. Tällöin haastateltava esiintyy enemmänkin todistajan kuin asiantuntijan roolissa. Muotoilemalla kysymyksensä niin, että niihin vastaaminen edellyttää kertovaa tai asian sisältöä kuvailevaa vastaustyyliä, toimittaja voi yrittää ohjata asiahaastattelua katsojaystävällisempään suuntaan (Haller 1997, 147).

Toimittaja voi myös tuntea asiantuntijan edessä riittämättömyyttä tai osaamattomuutta ja jättää siksi tekemättä ”liian” yksinkertaiset kysymykset. Samoin hän voi välttää kysymästä ”ikäviä” asioita, asioita, joissa voisi joutua haastateltavansa kanssa ristiriitaan (Friedrichs & Schwinges 1999, 161). Tällaisissa tapauksissa usein on kyse myös vallan käytöstä haastattelutilanteessa. Haastateltavalla on asiantuntijuutensa nojalla jo itsessään valtaa ja jonkinlainen auktoriteettiasema. Monesti tällaisessa haastatteluasetelmassa toimittajasta tulee haastateltavan asian edistäjä, puolestapuhuja. Kysymykset ovat lyhyitä ja vastaukset suhteessa niihin pitkiä. Lisäkysymyksiä ja tarkentavia kysymyksiä ei tehdä (Friedrichs & Schwinges 1999, 17).

Haastattelutilanteessa vallan käyttö voi ilmetä mm. päälle puhumisena tai haastattelutilanteen etenemisestä päättämisenä (Haasteena haastattelu - puheviestinnän oppimateriaali 1999/2000).

Kaupunkirakennejohtaja järjesti myös aikaa saapua Hepolan asukastaloon ohjelman alkuperäisen haastattelusuunnitelman mukaisesti (s. 21-22). Se kuitenkin muuttui asukastalon toiminnan vuoksi niin, että ”haastattelun” tekikin Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman päähenkilö asukastalon toiminnanohjaaja eikä toimittaja.

Kaupunkirakennejohtaja oli ensi kertaa käymässä Hepolan asukastalossa ja tutustumassa sen toimintaan. Päähenkilö, asukastalon toiminnanohjaaja esitteli taloa ja sen asiakkaita. Tämä esittely toimii kertomuksena talosta myös katsojille (Liite V, 001016). Huoneistossa kameralla seuratun esittelyn jälkeen päähenkilö ja kaupunkirakennejohtaja istuivat asukastalon olohuoneen pöydän ääreen, jossa kaupunkirakennejohtaja kuunneltuaan talon toiminnan esittelyn esitti toteamuksen muodossa kysymyksen päähenkilölle: ”Ja väkeä on riittänyt?” (Liite V, 001117). Tästä tilanteesta syntyi täysin spontaanisti ”haastattelu”, jossa päähenkilö kysyi kaikki mahdolliset itseään ja asukastalon asiakkaita koskevat asiat.

Päähenkilön kysymykset koskivat hyvin yksityiskohtaisesti mm. työllisyyttä, esimerkiksi pitkäaikaistyöttömien palkkaamista töihin ns. yhdistelmätuella, josta vastaajalla ei ollut tarkkaa tietoa. Päähenkilö halusi myös tietää, mikä aiheuttaa työttömyyttä ja mitä tehdä, että töitä löytyisi. Kaupunkirakennejohtaja kertoo päähenkilölle ja muille kuulijoille mm. Kemin matkailupanostuksista, joista päästään lumilinnan, kemiläisten kiistakapulaan. Asukastalon kävijät ovat yksimielisesti sitä mieltä, että lumilinnan investoinnit ovat hukkaan heitettyä rahaa. Kaupunkirakennejohtaja myötäilee heitä vastauksessaan, jossa hän toteaa, että lumilinnan ja yleensä matkailun työllistävä vaikutus ei ole ollut kovin suuri eivätkä ne ole riittäneet korvaamaan Stora Ensolta, Metsä-Botnialta ja Botnia Woodilta hävinneitä työpaikkoja. Tämä vastauksen osa on päätynyt myös Ei kurjuutta kummempaa -ohjelmaan (Ei kurjuutta kummempaa 001824). Tämän jälkeen haastattelussa käydään läpi kaupungin verotulot, sosiaali- ja terveystalot, EU-pakettien jako ja muu avustustoiminta sekä se, sopsisiko Hepolan esimerkki muille kaupunginosille. Tästä ”haastatteluaineistosta” ohjelmassa on käytetty siis vain yhtä kaupunkirakennejohtajan vastausta osana kertomusta, mutta nytkään valmiista ohjelmasta ja tarinasta ei voi erottaa aineiston syntytapaa. Se on pantu palvelemaan ohjelman dramaturgiaa ja tarinan kerrontaa (Ei kurjuutta kummempaa 001824 ja Liite II).

Ohjelmassa nähdään pieni välähdys päähenkilön ja kaupunkirakennejohtajan kohtaamisesta ”haastattelutilanteessa” pöydän äärellä (Ei kurjuutta kummempaa 001117). Sen perustella voi sanoa, että tilanne ei näytä kovin luontevalta. Osapuolet istuvat kaukana toisistaan, kaupunkirakennejohtaja jopa nojaa taaksepäin kädet puuskassa rinnan päällä. Lyhyt välähdys kertoo erityisesti kaupunkirakennejohtajan osalta yllättävästä ja hämmentävästäkin tilanteesta. Päähenkilö puolestaan on rohkeana ihmisenä tottunut panemaan itsensä likoon. Hän huomaa saaneensa erinomaisen tilaisuuden tentata ”kaiken kansan kuullen” kaupungin vastuullista virkamiestä, joka suostuu vastaajaksi ja hetken hämmennyksen jälkeen löytää yhteisen kielen kyselijänsä ja asukastalossa kuulolla olleiden ihmisten kanssa. ”Haastattelu” syntyi täysin spontaanisti ja epäilemättä sen anti paikalla olleille ihmisille oli suurempi kuin tekeillä olevalle ohjelmalle. Toimittajan ennalta suunnittelevalle haastattelulle ei syntynyt sopivaa tilannetta, ja varsinainen Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman haastattelu päätettiin tehdä kokonaan kaupunkirakennejohtajan työhuoneessa. Hyvää aineistoahan oli jo koossa asukastalon esittelystä sekä päähenkilön ja kaupunkirakennejohtajan dialogista.

4.4 Muut haastattelut kertomuksen täydentäjinä

Tv-arkiston aineistojen läpikäyminen Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman suunnitteluvaiheessa oli herättänyt kysymyksen kaupungin poliittisesta ilmapiiristä, puolueiden valtasuhteista ja niiden muutoksesta sekä mahdollisesti niiden vaikutuksesta kaupungin nykymenoon ja asioiden hoitamiseen. Erityisen mielenkiintoista arkistoaineistoa löytyi Kemiyhtiössä kesällä 1949 puhjenneesta lakosta, ”Kemin kapinasta”, jossa työntekijät lakkoilemalla ja poliisien ammuntaan kärjistyneellä mielenosoituksella vastustivat palkkojensa alentamista. Myös vuonna 1991 päättynyt Euroopan suurin uittotyömaa Kemijokisuulla sekä niin Kemiyhtiön kuin Veitsiluodonkin puunjalostusteollisuuden kasvu ja työpaikkojen lisäykset olivat hyvin esillä vanhassa filmiaineistossa. 1990-luvun tv-arkiston aineisto puolestaan kertoi kiihtyvistä muuttoliikkeestä, lomautuksista, irtisanomisista ja maailman suurimmasta lumilinnasta ongelmien ratkaisijana. Näistä ilmiöistä käsin syntyi historiallinen jatkumo Kemin kehityksestä, johon Hepolan asukastalon toiminta ja syrjäytymiskehityksen tarkastelu haluttiin sijoittaa. Kun kyse on narratiivisesta dokumentista, piti tarkkaan miettiä, miten näin pitkän aikajanan ja arkistoaineiston voi järkevästi ja tehokkaasti hyödyntää. Ohjelman kertomuksen kannalta

rinnastuivat ”Kemin kapina”, työläisten nousu puolustamaan elinehtojaan sekä Hepolan asukastalon EU:n ruoka-apupakettien jako ja kohtaloonsa alistuneet ihmiset.

Jo ohjelman suunnitteluvaiheessa oli ryhdytty etsimään haastateltavaksi naista, jolla olisi selvä ja mahdollisimman pitkä vasemmistolainen (SKDL) tausta ja joka täyttäisi muut Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman haastateltaville asetettavat kriteerit (Liite I). Etsintä oli välillä jopa epätoivoista, kun kovin monet vasemmistolaiset vaikuttajanaiset eivät tuntuneet halukkailta haastatteluun. Taustahaastattelujen perusteella näytti siltä, että Kemin ongelmat ovat niin suuret ja hankalat, että niihin on vaikea sanoa mitään. Toisaalta myöskään yhteisöllisten arvojen esillä pitäminen ei tuntunut muodikkaalta uutta teknologiaa, yrittämistä ja rahaa ihannoivassa ilmapiirissä. Sitkeiden ponnistelujen jälkeen kuvausviikon alussa haastateltava löytyi kuin ihmeen kaupalla asukastalon naapurista Hepolasta.

Kemin lakkoon osallistunut nainen on eläkkeellä oleva Kemin kaupungin siivooja, joka edusti kaupunginvaltuustossa vuosina 1973-1992 SKDL/Vasemmistoliittoa. Myös hänen vahtimestarimiehensä on ollut työsuhteessa kaupunkiin. Valittu osoittautui ohjelman kannalta todella hyväksi löydöksi. Sen lisäksi, että hän oli ollut reilut kaksikymmentä vuotta päättämässä kaupungin asioista, hän yhä edelleen seurasi tiiviisti politiikkaa ja päätöksentekoa. Hänellä oli selkeät mielipiteet asioista ja mikä parasta, haastattelun kuluessa kävi ilmi, että hän oli henkilökohtaisesti osallistunut ”Kemin kapinaan”.

Entisen valtuutetun haastattelu tehtiin Hepolan asukastalossa EU-pakettien jakopäivänä, samana, jona myös kaupunkirakennejohtaja oli vierailut talossa. Entiselle valtuutetulle talo ja sen toiminta olivat tuttuja. Hankalien aikataulukysymysten vuoksi haastattelu jouduttiin tekemään erittäin lyhyen valmistelun jälkeen, josta syystä haastateltavan osallistuminen Kemin lakkoon tuli toimittajalle täytenä yllätyksenä. Ns. haastattelun lämmittelyvaiheessa käytiin läpi asukastaloon ja sen toimintaan liittyviä seikkoja, haastateltavan näkemyksiä Kemin taloudesta ja syrjäytymiskehityksestä sekä mahdollisuuksista hoitaa sosiaalitointaan yhtä hyvin kuin hänen valtuustokausillaan. Hänen osallistumisensa ”Kemin kapinaan” tuli ilmi, kun toimittaja lopetti haastattelunsa ja kysyi tavanomaisen tarkistus- ja jäähdyttelykysymyksen eli, oliko haastateltavalla kenties sydämellään vielä jotakin sellaista, joka kuuluisi tekeillä olevaan juttuun tai oli vaikuttanut haastateltavan näkemyksiin.

Entisen valtuutetun tapaamista ja haastattelua voi harvinaisen hyvin tarkastella interpersonaalisen kohtaamisen epävarmuuden vähentämisen teorian näkökulmasta. Kun ihmissuhteiden rakentamisessa tiedolla on hyvin suuri merkitys, osapuolet varsinkin suhteen alkuvaiheessa etsivät tietoa toisistaan ja antavat tietoa itsestään. Tuon tiedon avulla he pyrkivät tuntemaan ja ymmärtämään itseään sekä muita vuorovaikutussuhteessa olevia (Littlejohn 1999, 269).

Epävarmuuden vähentämisen teoria rakentuu pääasiassa sosiaalipsykologian perustalle (Puro 1996, 72). Se on sekä viestinnällinen että kognitiivinen teoria, koska se selittää myös sitä, miten epävarmuus vaikuttaa yksilön itsetajuisuuteen, tapaan joko tarkkailla tilanteessa itseään tai keskittymällä muihin. Teorian mukaan epävarmuuden ollessa suuri, henkilö tarkkailee paljon itseään, koska hän ei tiedä, miten tilanteessa tulisi käyttäytyä (Littlejohn 1999, 257; Puro 1996, 70-71). Epävarmuus interpersonaalisisessa viestinnässä johtuu siitä, että tilanteessa voi tapahtua useita erilaisia ennakoimattomia asioita, joihin osallistujat kognitiivisen tiedonpuutteen tai käyttäytymisen ennalta arvaamattomuuden vuoksi eivät voi vaikuttaa. Jotta interpersonaalinen viestintä onnistuisi mahdollisimman hyvin, viestinnän ennustettavuutta pitää teorian mukaan vähentää passiivisin, aktiivisin ja vuorovaikutuksellisin strategioin (Huovinen 1997, 49).

Entisen valtuutetun saaminen haastateltavaksi onnistui niin kuin yllä on kerrottu kuvausten jo alettua. Tästä syystä aktiivinen epävarmuuden vähentäminen eli tietojen hankkiminen haastateltavasta ennakkoon jäi melko vähäiseksi. Haastateltava oli saapunut Hepolan asukastaloon ennen kuvausryhmää. Toimittajalle jäi ennen haastattelutilannetta pieni hetki käyttää epävarmuuden poistamisen passiivista strategiaa eli tarkkailla haastateltavaa ja hänen tapaansa puhua päähenkilön ja asukastalon asiakkaiden kanssa. Heidän keskustelunsa ja toimintansa näytti hyvin toimivalta ja erinomaisen luontevalta. Haastateltava itse oli aktiivinen ja sosiaalinen, terveen ja hyvin hoidetun näköinen, selvästi tietoinen itsestään ja omasta arvostaan myönteisessä mielessä. Vuorovaikutuksellisia keinoja käytettiin tilanteessa enemmän, kun käytiin läpi ohjelman päämäärää, kysymysten aihealueita ja haastateltavan elämäntahtoa sekä hänen kaupunginvaltuustoajansa eli elettiin ns. journalistisen haastattelun lämmittelyvaihetta. Tässä tilanteessa toimittaja myös kertoi jonkin verran itsestään.

Motivaatio epävarmuuden vähentämiseen on journalistisessa haastattelussa suuri, sillä koko haastattelutilanteen päämääränä on saada hyvä lopputulos, hyvä juttu. Kun toimittajan käsitys haastateltavasta hyvänä tai huonona tietolähteenä syntyy itse haastattelutilanteessa, haastateltavan mielipiteeseen toimittajasta vaikuttaa myös sen pohjalta syntynyt juttu (Friedrichs & Schwinges 1999, 45; Huovinen 1997, 59). Entisen valtuutetun kohdalla käsitys haastattelusta ja toimittajasta haastateltavalta saadun kirjallisen palautteen perusteella oletetusti muuttui Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman aiheuttaman, tuonempana käsiteltävän lehdistökeskustelun jälkeen.

Entisen valtuutetun haastattelutilanne rakennettiin alun alkaen myös visuaalisesti niin, että hänen ja päähenkilön puheesta oli mahdollisuus editoida dialogi (Martin 1971, 190-191). Toisin sanoen haastateltavien katseen suunta oli kuvaustilanteessa vastakkainen. Lyhyestä ennakkovalmistelusta huolimatta haastattelu onnistui erinomaisesti. Haastateltava vertaili vastauksissaan hyvin Kemin 1990-luvun kehitystä ja elämää omiin valtuustokausiinsa, jolloin kaupunki hänen mielestään piti parempaa huolta asukkaistaan mm. sosiaalisin palveluin ja pyrkimällä nykyistä aktiivisemmin järjestämään työtilaisuuksia työttömille. Haastateltava myös arvosti asukastalon toimintaa ”... tämä on hyvä hanke syrjäytyneille, ... hyvä että apua saa, kun sosiaalipuoli ei pysty auttamaan, vaikka yhteiskunnan kyllä tulis omistaan pitää huoli.” (Ei kurjuutta kummempaa 002258). Tästä repliikistä alkaa Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman dramaturgisesti merkittävin jakso, ongelmien ratkaisu, kliimaksi. Entisen valtuutetun ja päähenkilön haastatteluista on editoitu Kemin tilanteeseen ja syrjäytymiseen yleisemminkin erittäin kriittisesti suhtautuva dialogi, jossa mm. entinen valtuutettu katsoo, että ”... kun kaikki yksityistetään ja kaiken pitäis tuottaa voittoa, niin se on se voitonpyynti niin kova, mikkään ei kannata... Itsemurhatkin vähenis...Nyt täältä ollaan viemäsa kirjastoakin, me ollaan kirjaston ahkeria käyttäjiä. Ihmisarvoa ei enää ole.” (Ei kurjuutta kummempaa 002505). Päähenkilö jatkaa tiiviissä kuvassa asukastalossa tehdystä toisesta ns. asiahaastattelusta poimitulla repliikillä entisen valtuutetun ajatusta työttömien tyhjistä päivistä ja toimettomuudesta. Kohtauksessa rinnastuvat EU-kassien jako ja Kemin lakko, syrjäytyneet ruoka-avun hakijat ja aktiiviset lakkolaiset. Entinen valtuutettu kuvaa omaa osallistumistaan: ”..pullataikina oli nousemasa... lähettiin lakkokokoukseen työväentalolle... lähettiin näyttään rikkureille...oli näyttöä, että voimaa on. Nyt sitä tarvis taas.” (Ei kurjuutta kummempaa 002731)

Miksi sitten syrjäytyneet nyt ovat hiljaa? Päähenkilö vastaa, kun hän arvelee, että heitä ruokitaan ja huolletaan juuri sen verran, että kaikki pysyvät elossa eikä kukaan ainakaan ruuan puutteesta barrikadeille nouse (Ei kurjuutta kummempaa 002807). Entinen valtuutettu vahvistaa ajatusta omiin kokemuksiinsa pohjautuen: ”... ei oo vielä tarpeeksi huonoo ... että ihmiset ei nouse barrikadeille.” (Ei kurjuutta kummempaa 002838). Tämä repliikki päättää koko ohjelman kliimaksijakson, josta siirrytään jo lopettelemaan ohjelmaa puhumalla yleisesti positiiviseksi koetusta mutta asukastalossa kovastikin kritisoidusta lumilinnasta. Entinen valtuutettu osoittaa seuraavansa yhä edelleen aikaansa. Hän puoltaa lumilinnaa, koska ”se tuo ihmisiä ja markkoja, jos viekin, ja nostaa kaupungin imagoa” (Ei kurjuutta kummempaa 002927).

Kaupungin lomautus- ja irtisanomisuhan alla elävien työntekijöiden edustaja (Liite I) vaihtui heidän pääluottamusmieheensä siksi, että he pelkäsivät julkisuuteen tulon entisestään heikentävän työpaikan pysyvyyttä. Jo tätä, puhelimesta tapahtuvan ennakkokeskustelun aikana haastattelusta kieltäytymistä voi tarkastella interpersonaalisen viestinnän vallan käytön teorian näkökulmasta (Huovinen 1997, 85). Toimittajan soittokierroksen aikana ohjelmaan pyydetty arvioivat oletettavasti sosiaalisen vaihdannan periaatteiden mukaisesti ohjelmaan mukaan tulon etuja ja haittoja ja kukin vuorollaan päätyi kielteiseen lopputulokseen. Pääluottamusmies sen sijaan esiintyy ”virkansa puolesta”, valitsijoittensa, vielä työpaikkansa säilyttäneiden edusmiehenä. Haastattelun kysymykset rajattiin koskemaan vain kaupunkiin työsuhteessa olevia ihmisiä, heidän työmääräänsä, säästöjen vaikutuksia työpaikkojen ja lomautusten määriin sekä muuttuneiden olojen aiheuttamia muutoksia työntekijöiden henkiseen hyvinvointiin. Ei kurjuutta kummempaa -ohjelmaan pääluottamusmiehen haastattelusta kolmesta eri vastauksesta on editoitu yksi lausunto tehostamaan sen edellä olevaa kaupunkirakennejohtajan toteamusta Kemin työpaikkakehityksestä sekä kuvaamaan, mitä epävarmuuden ilmapiiri aiheuttaa. Pääluottamusmies kertoo, miten työt eivät ole vähentyneet, vaan lisääntyneet, vaikka väkeä on irtisanottu. Lyhyellä aikavälillä vielä 250 työntekijää pitäisi saneerata ulos palkkalistoilta. Ne, joilla töitä on, uupuvat ja sairastavat, sanoo pääluottamusmies (Ei kurjuutta kummempaa 001412).

Haastattelu tehtiin toiseksi viimeisenä kuvauspäivänä pääluottamusmiehen työpaikalla, koska hänellä ei ollut aikaa tulla Hepolan asukastaloon. Ohjelmassa nähtävässä jaksossa hän istuu toimistossaan ja puhuu vakuuttavasti kaupungin työntekijöiden ahdingosta. Puherytmi on aika

verkkainen, mikä sopii hyvin asiaan ja nonverbaalinen viestintä, mm. käden liike ja kasvojen ilmeet tukevat hänen sanomaansa.

Juuri pääluottamusmiehen mainitsema sairastavuus ja poikkeuksellisen korkeat kuolleisuusluvut olivat nostaneet Kemin lehdistössä valtakunnalliseen julkisuuteen. Ne kytkettiin kaupungin talouden huonoon tilaan, työttömyyden kasvuun, muuttoliikkeeseen, syrjäytymiseen ja yleiseen huono-osaisuuteen. Ei kurjuutta kummempaa -ohjelmaan näistä alustavista tutkimustiedoista syntyi työttömäksi joutumiselle ja syrjäytymiselle synkkä tausta. Myös nämä tiedot ovat selvää fakta-aineistoa, joka osittain sijoitettiin valmiiseen ohjelmaan radiosta kuultaviin uutisiin.

Haastateltavana ohjelmassa kuullaan hallintoylilääkärinä, jonka omasta elämästä ja terveydestä sekä kunnosta hoitamisesta ohjelmaan syntyy pieni kontrastinen sivujuoni. Hänellä oli sitä paitsi aitiopaikka kaupunkilaisten hyvinvointiin ja sairastavuuteen. Hän tapasi mm. Hepolan asukastalon asiakkaita hammaslääkärin vastaanotollaan ja oli virka-asemansa johdosta mukana useammassakin tieteellisessä tutkimuksessa, joissa yritettiin selvittää mm. kemiläisten poikkeuksellisen suuria sairastavuus- ja kuolleisuuslukuja (esim. Oulun aluetyöterveyslaitoksen Kemin työikäisen väestön hyvinvointikysely, Oulun yliopiston alle kouluikäisten terveyttä hammaslääketieteen näkökulmasta selvittävä tutkimus, Stakesin Kemin yläastelaisten kouluterveystudkimus ja Lapin yliopiston kemiläisten sosiaalista hyvinvointia selvittävä tutkimus). Kun tutkimukset eivät vielä ohjelman materiaalin keruuvaiheen aikana olleet valmiit, hallintoylilääkärin vastauksesta käy ilmi tietty varovaisuus, joka usein leimaa sosiaali- ja terveydenhuollon henkilökunnan puhetta. Varovaisuutta saattoi aiheuttaa myös se, että hallintoylilääkäri oli hakenut avoinna ollut kaupunginjohtajan virkaa, jota haastattelua tehtäessä ei vielä oltu täytetty. Sama varovaisuus on havaittavissa myös asukastaloprojektista vastaavan sosiaalityöntekijän puheessa (Ei kurjuutta kummempaa 002207).

Hallintoylilääkärin varovaisuus kuuluu lähinnä Ei kurjuutta kummempaa -ohjelmaan jälleen useammasta materiaalihaastattelun vastauksesta editoidun kommentin sanavalinnoista. Hän oli taustahaastatteluissa puhunut räväkämmin ja suuremmin mutta nyt hän muotoilee: ”Kyllähän se näyttää olevan niin, että se työttömyys, lisääntynyt vapaa-aika liittyy sitten myös tähän lisääntyneeseen alkoholinkäyttöön. Eihän sen välttämättä tarvi olla niin, mutta aika usein tämä on nähtävissä. Ja kyllähän se on, että kaljakuppilat ja kioskit on ne, jotka pärjää tällä hetkellä.

Siellä sitä väkeä riittää.” (Ei kurjuutta kummempaa 002116). Työttömyyden ja lisääntyneen alkoholinkulutuksen välille hän ei laita yksiselitteisesti yhtäläisyysmerkkiä. Käyttämällä ”näyttää” -verbiä hän jättää vastaukseensa takaportin, tekeillä olevasta tutkimuksesta voisi löytyä ehkä jokin muukin selitys. Myös seuraava lause: ”Eihän sen välttämättä tarvi olla niin ...” lieventää vielä sanomaa. Ja kun tutkimukset ovat kesken, argumentoinnissa käytetään havaintoa kaljakuppiloiden menestymisestä. Vastauksen jatkoon sisältyy vielä lisää selitystä: ”Syrjäytyneet on se joukko, joka tarvitsis eniten kaikenlaista tukea, niin sitä oman sosiaalisen lähiverkoston, viranomaisten, julkisen sektorin tai järjestöjen tukea, mutta meillä on vaikeus tavoittaa heidät. Eli mä oon hammaslääkäri. Me lähetetään kutsut kaikille alle kouluikäisille, mutta ei me tavoiteta juuri sitä joukkoa, joka sitä hoitoa eniten tarvitsis.” (Ei kurjuutta kummempaa 002116).

Ennakkotutkimuksessa oli käynyt selville, että viranomaisilla oli jo oletusarvoja mm. siitä, mihin kaupunginosiin ongelmat esimerkiksi alkoholin suurkulutus, väkivaltaiset kuolemat ja työttömyys kasautuvat. Suunnitelmissa oli tietojen varmennuttua aloittaa eri viranomaisten yhteistyönä täsmähoito ongelmaisilla alueilla (taustahaastattelut 11.10. ja 22.10.1999). Materiaalihaastattelussa käytiin läpi hyvinkin yksityiskohtaisesti yllämainittujen neljän eri tutkimuksen lähtökohdat ja senhetkinen tilanne. Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman narratiivisen luonteen takia niitä oli kuitenkin hankala sijoittaa mukaan. Ne edustivat enemmänkin toteavaa uutistyyppistä asiajournalismia, josta puuttui haastateltavan henkilökohtainen suhde asioihin. Haastateltava toimi oman ammattikuntansa sääntöjen perusteella, toimittaja omiensa (Huovinen 1997, 29). Hallintoylilääkäri lukeutui myös haastattelupaikan ja pukeutumisensa puolesta selvästi oman ammattiryhmänsä edustajaksi. Molemmat lisäävät ohjelmassa hänen puheensa luotettavuutta. Terveystenhoitohenkilöstön lisäksi on myös muita toimittajien haastateltavina vaikeiksi kokemia ammattiryhmiä. Hankalia organisaatioita ovat esimerkiksi työvoimaviranomaiset, pankit ja armeija. (Haavisto & Hannus 1996, 100).

Projektin vetäjän, sosiaalityöntekijän haastattelua koskevat samat sääntöteoreettiset havainnot kuin yllä on kuvattu hallintoylilääkärin haastattelussa olleen. Projektin vetäjä oli Hepolan asukastalon usein nähty vieras ja hänen puhettaan, erilaisia dialogeja mm. päähenkilön ja muiden asukastalon työntekijöiden sekä asiakkaiden kanssa kertyi runsaasti. Niitä on käytetty asukastalon päivän kiertoa kuvaavan tarinan kuljettamisessa useampaan kertaan (Ei kurjuutta

kummempaa 000656, 000758 ja 002901). Hänen materiaalihaastattelustaan on käytetty lausunto, jossa hän uskoo, että 25 000 kemiläistä ei enää voi elää pelkästään masentuneina, jostakin hänen mukaansa pitää löytyä tekemisen intoa (Ei kurjuutta kummempaa 002207). Sama ajatus oli sisällynyt myös hallintoylilääkärin haastatteluun. Näytti siltä, että sosiaali- ja terveystieteelliset olivat yksissä tuumin etsimässä positiivisuuden kierrettä kemiläisten pahoinvoinnin vähentämiseksi. Projektin vetäjän niin kuin hallintoylilääkärinkin materiaalihaastattelut edustivat tyypillistä asiahaastattelua. Kummassakaan ei juuri ole henkilökohtaisia kannanottoja, mielipiteitä tai näkemyksiä. Molemmat perustivat vastauksensa oman alansa hyvin tuntemaan fakta-aineistoon. Molemmat ovat lausunnoissaan vakuuttavia ja selkeitä mutta eivät erityisen affektiivisia (Haller 1997, 168-170).

Ei kurjuutta kummempaa -ohjelmaan syntyi myös sellaista haastatteluaineistoa, jota ei ennakkosuunnitelmissa ollut. Näitä *ex tempore* -haastatteluja edustavat asukastalalon työntekijänaisen (Ei kurjuutta kummempaa 001510), ylikonstaapelin (Ei kurjuutta kummempaa 000926) sekä asukastalon kahden naisasiakkaan (Ei kurjuutta kummempaa 002327) haastattelut. Niille kaikille on yhteistä se, että ne syntyivät spontaanisti asukastalon arkea seuraamalla.

Asukastalon työntekijänainen edustaa ohjelmassa asukastalon toimintaa ja kolmannen sektorin aikaansaannoksia parhaimmillaan. Hänen työhistoriansa oli varsin tyypillinen työttömyysjaksojen ja pätkätöiden yhdistelmä. Hepolan asukastalon toiminnan aloittaminen antoi hänelle työpaikan. Haastateltava kertoo lyhyessä lausunnossaan esimerkin asukastalon toiminnasta (Ei kurjuutta kummempaa 001510). Se monipuolistaa päähenkilön haastattelusta saatavaa kuvaa asukastalon arjesta ja yhdestä konkreettisesta tavoitteesta, työpaikkojen luomisesta.

Ylikonstaapeli saapui työparinsa vanhemman konstaapelin kanssa tavanomaiselle viikkokäynnilleen asukastaloon. Virallisen lähipoliisityön tarkoituksena on toimia varsinkin nuorisoon päin ennalta ehkäisevästi. Poliisit ja lähinnä koululaisten iltapäiväkerhon toimintaan osallistuvat lapset ovat ottaneet tavakseen puuhata yhdessä esimerkiksi laulaa, pelata pelejä ja kilpailla. Kuvausryhmän oli mahdollista seurata tapaamista aivan sattumalta. Erityisen elävän ohjelman kohtauksesta tekee lasten laulu ja vanhemman konstaapelin pilke silmäkulmassa tehty kiroilumuistutus: ...”Heippa, ja muistakaahan sitten, että kiroilu on kielletty!” Ylikonstaapelin

haastattelulausunto virkapuvussa vahvistaa sitä käsitystä, että työttömyys ja syrjäytyminen helposti aiheuttavat myös sellaisia ongelmia, joiden hoitajiksi poliisit joutuvat (Ei kurjuutta kummempaa 000828-000950).

Mielipidekyselyn eli gallupin ja ex tempore -haastattelun välimaastoon sijoittuu asukastalon kahden asiakkaan haastattelu vaateapupöydän äärellä (Ei kurjuutta kummempaa 002327). Mielipidehaastattelun ideana on kerätä yhteen tai kahteen kysymykseen vastaukset ja editoida ne sitten osoittamaan kansalaismielipidettä asiasta. Tyypillisimmillään mielipidehaastattelut ovat ns. katugallupeissa, joissa tehdään haastatteluja niin paljon, että esille saadaan monipuolinen mielipidekirjo (Bruun, Koskimies ja Tervonen 1986, 220). Kuitenkin, vaikka mielipiteitä esitettyihin kysymyksiin on runsaasti, täytyy muistaa, että gallup edustaa toimittajan valintaa vastauksista ja että se on täysin eri asia kuin mielipidetutkimuksissa saatu tulos (Friedrichs j& Schwinges 1999, 14). Tässä tapauksessa haastateltavia oli vain kaksi ja mielipiteet olivat hyvin samansuuntaiset. Haastattelun tekotapa on kuitenkin hyvin lähellä gallupia ja sitä on käytetty ohjelmassa mielipidekyselyn tapaan hyvin lyhyesti antamaan väriä ohjelmalle.

Ex tempore - tai gallup-tyyppisen haastattelun tekeminen Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman kaltaisessa tapauksessa on perusteltua siksi, että usein valmistelemattomuus tuo haastattelutilanteeseen sellaista tuoreutta, joka häviäisi, jos rutinoitumaton haastateltava pohtisi kysyttävänä olevaa asiaa pitkään. Useimmiten ex tempore -haastatteluissa on kyse juuri siihen paikkaan tai tilanteeseen liittyvistä kommentteista niin kuin tässä tutkittavana olevassa ohjelmassa on juuri kyse (Kansanen 1991, 106). Haastatteleamalla kahta naista yhtäaikaa haastateltavien välille syntyi luonteva puhe- ja katsekontakti, jossa myös toimittaja ja kuvausryhmä huomioitiin. Argumentit perusteltiin kameralle ja toimittajalle. Osin haastattelun luontevuuteen vaikutti myös paikka, avustusvaatteita sisältävä pöytä, jonka ääressä naiset puheen lomassa myös hypistelivät vaatteita. Tämänkaltaisessa haastattelussa voisi toimittajan kahtalaisen tehtävän, haastattelun sisällön ja tunnelman seuraamisen, ajatella painottuvan enemmän tunnelman puolelle (Friedrichs & Schwinges 1999, 14-15).

Kun televisioon haastattelee useampaa kuin yhtä ihmistä kerrallaan, toimittaja ottaa riskin, että kuvaus ei kaikin osin tue haastattelun sanomaa siinä määrin kuin vain yhtä ihmistä yksin haastateltaessa. Kamera ei välttämättä pysty seuraamaan puheenvuorojen vaihtumista tarpeeksi

nopeasti ja toisaalta, jos esimerkiksi kaikki haastateltavat ovat yhtäaikaan laajassa kuvassa, se näyttää visuaalisesti ikävältä ja kuvassa voi olla sellaisia häiriötekijöitä, jotka haittaavat haastateltavan puheen seurantaan. Ei kurjuutta kummempaa -ohjelmassa ex tempore -haastattelun naiset oli valittu seuraamalla heidän oleskeluaan ja käyttäytymistään asukastalossa EU:n ruoka-apukassien ja SPR:n vaateavustusten jakopäivänä. Haastattelutilanteessa naisia ei asetettu mitenkään eriarvoiseen asemaan niin, että toinen heistä olisi ollut päähaastateltava ja toinen sivuhaastateltava, niin kuin usein tällaisessa tilanteessa on tapana tehdä (Tervonen 1994, 15). Litteroidusta tekstistä (Liite II) voi nähdä, että molemmilta (”Huomenta, naiset!” ja monikossa oleva puhuttelu) haettiin vastauksia samoihin kysymyksiin yhtäaikaan. Tekstistä voi havaita, että kummatkin olivat innokkaita vastaamaan ja hakivat haastattelussa dominanssia. Kilpailutilanne ja innokkuus ilmenee litteroinnissa päälle puhumisena ja uusien asioiden esille ottamisena vastauksissa. Esimerkiksi kysymys ”Mikä on syynä siihen, että on paljon ihmisiä, jotka tarttee?” saa vastaukseksi spontaanin pitkäköön dialogin, jossa esille tulevat alkoholi, työttömyys ja yksinäisyys niin miesten, yksinhuoltajanaisten kuin vanhustenkin osalta. Samaisessa dialogissa voi nähdä myös sellaisen ilmiön, että haastateltavat eivät puhu kokonaisia lauseita, vaan ajatusta ikään kuin pallotellaan toiselta toiselle täydennettäväksi. Haastateltavien puheesta käy myös selvästi ilmi, minkälainen heidän suhteensa asukastaloon ja Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman päähenkilöön on. Naiset ovat selvästi ylpeitä asukastalon toiminnasta: ”...Mä oon joskus täälä niinko vapaaehtosena Railin kanssa, mun poika on täälä töisä, Kent.” ja tuttavuussuhteestaan ”...Me tunnetaan Railin kansa, me ollaan naapureita.” Haastateltavien suhde oli toisiaan täydentävä (Tervonen 1994,15).

Valmiissa ohjelmassa naisten dialogista käytettiin vain pieni osa. Ja niin kuin yllä on kerrottu, editointivaiheessa haastattelujen käsittelemisessä, lähinnä lyhentämisessä ja dialogin muodon säilyttämisessä oli ongelmia. Ohjelmaan haluttiin jättää naisten viittaus ohjelman päähenkilöön, jolloin jakso nivoutui tiiviimmin kertomukseen ja laajensi katsojan näkemystä päähenkilöstä sekä heidän näkemyksensä siitä, ketkä asukastalon toiminnasta eniten hyötyvät. Ohjelman kannalta myös naisten murteellinen kielenkäyttö, jota on käsitelty päähenkilön yhteydessä sivulla 58, on rikastuttava asia. Kielenkäyttö yhdistyneenä naisten erittäin luontevaan esiintymiseen ja kontaktiin toistensa ja kuvausryhmän kanssa tuotti tiedon lisäksi ohjelmaan erinomaisen tunnelmapalan (Ei kurjuutta kummempaa 002327).

4.5 Haastattelujen narratiivisten aineiden valinta

Kun Pohjantähden alla -sarjan yhdeksi kerrontatavaksi on valittu selvästi toimittajan ääntä käyttävästä reportaasista poikkeava, haastatteluihin perustuva dokumentaarinen lähestymistapa, se asettaa haastatteluille suuret vaatimukset. Kaikki haastattelut ja muu ohjelman rakentamiseen saatavilla oleva puhe on tuotettava ja kerättävä narratiivisuutta silmällä pitäen. On osattava ohjata haastatteluja haastattelutilanteessa sellaiseen suuntaan, että kertomukseen löytyvät kaikki juonen osat (Haller 1997, 171). Ja tapahtumien seurannassa, esimerkiksi tässä tutkittavana olevassa ohjelmassa elämänmeno asukastalossa, on ymmärrettävä, minkälaista puhetta tai minkälaisia kohtauksia kannattaa poimia ohjelman ainekseksi.

Määrällisesti eniten puhetta sekä haastattelun hankittua että tapahtumia seuraamalla Ei kurjuutta kummempaa -ohjelmaan kertyi päähenkilöltä. Niin kuin jo aiemmin sivuilla 48 ja 49 on kerrottu, lähtökohtana ohjelman ennakkosuunnitelmissa oli keskittyä hyvin päähenkilöön ja tehdä kaksi erilaista haastattelua, henkilöhaastattelu kotona ja asiahaastattelu asukastalossa. Näiden kahden haastattelun lisäksi päähenkilön puhetta kertyi varsin runsaasti hänen tavatessaan eri ihmisiä, esimerkiksi asukastaloon vierailulle tulleen kaupunkirakennejohtajan (Ei kurjuutta kummempaa 001016-001138) tai järjestellessään asukastalon toimintaa sen asiakkaiden kanssa, mm. ruokapakettien tekoa ja jakoa (Ei kurjuutta kummempaa 001520), pankkiasioita (Ei kurjuutta kummempaa 001605) tai hammaslääkärikäyntiä (Ei kurjuutta kummempaa 001956).

Päähenkilön työpäivän kronologisesta seuraamisesta tehtiin tarinan runko. Sen sisällä annettiin kuva asukastalon toiminnanohjaajasta ja hänen motiiveistaan sekä käsityksistään syrjäytymisestä ja siitä työstä, mitä asukastalossa tehdään. Ohjelman viiden ensimmäisen minuutin aikana (Ei kurjuutta kummempaa 000200-000656) juoni kehittyi radiosta kuultavien uutisten lisäksi pelkästään päähenkilön haastattelusta saadun puheen ja muun työntekoon liittyvän puheen (Ei kurjuutta kummempaa 000539 ja 000643) avulla. Ensimmäinen uusi haastateltava, kaupunkirakennejohtaja ilmestyy haastattelusta poimitulla puheella vasta, kun jo kolmannes ohjelmasta on kulunut (Ei kurjuutta kummempaa 001352). Tosin kaupunkirakennejohtaja ja projektinvetäjä, sosiaalityöntekijä, joka tulee haastattelunsa kautta kuulluksi vasta ohjelman loppupuolella (Ei kurjuutta kummempaa 002207), ”tuodaan sisään”,

esitellään ohjelman dramaturgian vaatimusten mukaisesti jo aikaisemmin niin kuin muutkin ohjelman haastateltavat.

Tarkastelemalla ja vertailemalla kohtausluettelo (Liite IV), päähenkilön sekä kaupunkirakennejohtajan litteroituja haastatteluja (Liite II) ja valmista Ei kurjuutta kummempaa -ohjelmaa, voi nähdä, että päähenkilön narraatiota vahvistettiin muilla, sille selvästi alisteisilla haastatteluilla. Kaupunkirakennejohtaja, projektinvetäjä, hallintoylilääkäri ja entinen valtuutettu monipuolistavat ja tukevat tarinan juonta tuomalla siihen omilla faktoillaan uuden näkökulman. Vaikka esimerkiksi kaupunkirakennejohtajan haastattelussa on monia mielenkiintoisia näkemyksiä mm. koulutuksesta, muuttoliikkeestä ja EU-ohjelmien ja Pohjois-Suomen kohtaamattomuudesta, ne jätettiin käyttämättä, koska ne olisivat laajentaneet ohjelman näkökulmaa liian kauas asukastalon arjesta (Liite II).

Kun tarkastellaan sitä, mikä tehtävä Ei kurjuutta kummempaa -ohjelmassa haastatteluilla on ohjelman muodon ja rakenteen sekä sen sisällön kannalta, voidaan todeta, että Pohjantähden alla -ohjelmasarjassa haastattelujen käyttö lähtee selkeästi ohjelman muodosta, narratiivisesta dokumentista. Niinpä ohjelmaan mukaan tulevan aineksen valinta perustuu yksiselitteisesti juonen mahdollisimman mielenkiintoisesta kuljettamisesta päähenkilön haastatteluista hankitulla puheella. Muiden ohjelmassa esiintyvien haastateltavien osalta haastatteluista valikoitava aineisto sisältää useimmiten oleellista tietoa käsiteltävänä olevasta asiasta, selityksiä tai perusteluja tapahtumille, arvioivia mielipiteitä tai muuten vain originelleja lausuntoja. Näiden sivuhenkilöiden tuominen ohjelmaan pohjautuu täysin sen dramaturgiaan (Haller 1997, 169). Päähenkilön roolia ohjelmassa voidaan tarkastella määrälliseltäkin kannalta. Kun tutkitaan haastattelujen ja muun aineksen välisiä suhteita haastateltava on ohjelman merkittävin sisäinen tekijä, jos katsojan mahdollisuus samastua ohjelman henkilöiden kohtaloihin ja kokea ohjelma toimii haastateltavien kautta. Haastattelujen ensisijainen aines on peräisin päähenkilöltä. Hänen haastattelustaan saatu aineisto ja sen näkökulma määrittää myös muut ohjelman ainekset. Haastattelu saattaa muodostua ohjelman hallitsevaksi elementiksi myös laadullisen intensiteettinsä ansiosta (Tervonen 1994, 16-17).

Kun aineistoa käytiin läpi, ”purettiin” ensimmäistä kertaa editointimielessä, siitä erottui helposti tarinan juoni niin äänellisesti puheessa kuin visuaalisestikin. Tarinaan valikoituvat jaksot tosin olivat huomattavasti pitempiä kuin mitä sitten lopulliseen ohjelmaan pääsi mukaan (Liite II). Ei

kurjuutta kummempaa -ohjelma editoitiin kohtausluettelon (Liite IV) mukaan noudattaen olssonilaista dramaturgiaa kuten luvussa 3.2 on kerrottu.

Kun arvioidaan ohjelmia ja analysoidaan niiden laatuun liittyviä tekijöitä, voidaan erotella sisältöön liittyvät asiat, kuten aiheen kiinnostavuus, merkityksellisyys ja uutuus, muotoon liittyvät seikat, kuten käsikirjoitus, ohjaus, kuvaus ja editointi sekä kolmantena sisällön ja muodon vuorovaikutus, mikä ilmenee mm. luovuutena, selkeytenä ja taiteellisuutena. Pelkkä taitavakaan muoto ja hyvä aihe eivät riitä katsojien mielestä ”hyväksi ohjelmaksi” (Kytömäki & Savinen 1993, 84-85). Tällaisia arvioita on pyritty tässä tutkielmassa tekemään.

Vakiintunut tapa mitata ohjelman kiinnostavuutta, on tarkastella sen katsojaosuuden muutosta ohjelman aikana. Ei kurjuutta kummempaa -ohjelma sai ensiesityksessään keskimäärin 470 000 katsojaa. Ohjelman alkaessa ruudun äärellä oli 531 000 kiinnostunutta. Ohjelman lopussa heitä oli 409 500. Katsojista naisia oli 56 % ja miehiä 44%. Sukupuolijakaumaa selittää mm. se, että MTV 3:lla esitettiin samaan aikaan Ruutulippua, joka vetää enemmän puoleensa mies- kuin naiskatsojia. Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman katsojista valtaosa oli yli 45-vuotiaita. Katsojat pysyivät viimeistä viisiminuuttista lukuunottamatta hyvin ohjelman parissa. Suurin notkahdus tapahtui ohjelman viiden viimeisen minuutin aikana, jolloin TV2:n kanavalta hävisi 50 000 ihmistä (Liitteet VI ja VII). Mistä tämä saattaisi johtua? Jos rohkenee vertailla ohjelman dramaturgiaa ja katsojaosuuden muutosta, voisi ajatella niin, että ohjelman muoto ja sisältö ja niiden suhde toisiinsa on ollut kiinnostava, koska suuria pudotuksia katsojaosuudessa ohjelman kuluessa ei ole havaittavissa. Voisi ajatella, että jos dramaturginen rakenne, tarina olisi edennyt huonosti tai siellä olisi ollut selkeitä ongelmakohtia, ne näkyisivät yleisön kaikkoamisena. Viimeisen viiden minuutin pudotuksen voi selittää juuri Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman dramaturgiasta käsin. Ohjelman ratkaisu oli juuri nähty, oli päästy selkeästi ohjelman jäädyttelyvaiheeseen, missä tarinan kannalta ei enää ollut odotettavissa mitään uutta (Ei kurjuutta kummempaa 002901). Ohjelman loppumisajankohdan aikaan MTV3 -kanavalla oli tulossa uutiset suosituksen Ruutulipun jatkeeksi. Osa TV2:n yleisöstä lienee siirtynyt sinne. Kaiken kaikkiaan voi sanoa, että Ei kurjuutta kummempaa -ohjelma säilytti katsojansa varsin hyvin.

Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman katsojaosuuden muutokset ohjelman kuluessa voidaan tulkita tekijän näkökulmasta, niin kuin yllä on tehty, ohjelman muodosta ja sisällöstä käsin.

Jotta ohjelman perillemeno ja vaikuttavuutta voisi arvioida katsojien kannalta, ohjelmaa ja yleisöä tulisi lähestyä 1980-luvulta lähtien yleistyneen reseptiotutkimuksen avulla. Tällainen lähestymistapa yhdistää sosiaalitieteet ja tiedotustutkimuksen ja korostaa katsojan ja median kausaalisuhteen sijasta katsojan itsensä tuottamaa tv-ohjelmien luentaa ja tulkintaa (Kirsti Lempiäinen & Hanna Virtanen 1991, 287; Hasse Hansson, Sten-Gösta Karlsson, Gert Z. Nordström 1999, 40-41). Katsojaosuusmittauksesta saatava aineisto ei anna mahdollisuutta tarkastella yllä kuvatuun kaltaista reseptiosuhdetta.

5 OHJELMASTA KÄYTY LEHDISTÖKESKUSTELU JA MUU PALAUTE

Ei kurjuutta kummempaa -ohjelma oli yksi katsotuimmista vuoden 2000 aikana lähetetyistä Pohjantähden alla -sarjan osista. Se oli myös vuoden keskustelluin ja eniten palautetta saanut Pohjantähti lehdistökeskustelulla, webbi- ja sähköposti- sekä puhelinpalautteella mitattuna.

Vuoden 1999 aikana Pohjantähden alla -sarjan toimituksessa oli useaan kertaan pohdittu mahdollisuuksia saada ohjelmille jo ennakkoon lehdistössä näkyvyyttä ja sitä kautta tietenkin katsojia. Samalla lehdistöjulkisuus tekisi tutuksi ohjelmaa, sen genreä ja ”opettaisi” narratiivisen dokumentin ystävät löytämään ohjelman sen vakiopaikaltaan, arvioitiin toimituskokouksissa. Lehdistönäkyvyyden parantamiseksi päätettiin tavanomaisten lehdistötekstien ja ohjelman valokuvien lisäksi järjestää muutamista tärkeinä ja onnistuneina pidetyistä ohjelmista tiedotustilaisuus ja lehdistökatselu ohjelmantekopaikkakunnalla. Kemi ja Ei kurjuutta kummempaa -ohjelma tulivat yhdeksi kohteeksi.

5.1 Ohjelman ennakkokatselu ja tiedottaminen

Lehdistötilaisuus ja ohjelman ennakkokatselu tuottajan ja toimittajan läsnäollessa järjestettiin Kemissä kaupungintalossa 3.2.2000. Mukaan oli kutsuttu seudun lehdet ja radiot, ohjelman haastateltavat sekä Hepolan asukastalon henkilökunta ja asiakkaita, unohtamatta tietenkään taustainformaation antajia, kaupungin virka- ja luottamusmiehiä. Tilaisuudessa kerrottiin ohjelmanteon taustat, esiteltiin haastateltavat ja katsottiin Ei Kurjuutta kummempaa.

Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman katselun jälkeen syntyi heti vilkas keskustelu. Paikalla olleet toimittajat sekä muutama luottamusmies halusivat tarkentaa kaupungin työttömyyslukuja. Enimmät kysymykset ja kommentit koskivat kuitenkin aihetta. Miksi Hepola ja Hepolan asukastalon toiminta oli valittu ohjelman teemaksi? Ohjelma leimaa koko alueen slummiksi. Miksi ohjelmassa ei kerrota Kemistä myönteisiä asioita? Miksi lumilinna ja Kemissä matkailuimagon nousu eivät ole mukana ohjelmassa? Miksi on kuvattu talorötisköjä eikä hienoja rantapolkuja ja pururatoja? Miksi näin negatiivinen ohjelma yleensä tehtiin Kemistä, miksi ei vaikkapa Kemissä, sielläkin on samanlaisia ongelmia, arvioi eräs valtuutettu. Yhtään kysymystä tai kommenttia ei esitetty esimerkiksi ohjelman päähenkilölle eikä kenellekään muulle ohjelmassa mukana olleelle, vaikka keskustelun kuluessa kävi ilmi, että

paikalla olleista toimittajista sen enempää kuin ohjelman ulkopuolisista virka- ja luottamusmiehistäkään kukaan ei ollut käynyt paikan päällä Hepolan asukastalossa.

Tiedotustilaisuuden ja ennakkokatselun lisäksi TV2:n tiedotus hoiti lehdille tavanomaisen jakelun mukaisesti toimittajan ohjelman sisällöstä laatiman jutun ja kuva-aineistoa. Tämä materiaali tavoitti muitakin kuin ohjelman kuvauspaikalla Kemissä tai sen vaikutuspiirissä ilmestyviä lehtiä. Ennakkojuttu sen pohjalta ilmestyi mm. Savon Sanomissa ja Keski-suomalaisessa. Pohjoisen lehdet, Oulussa ilmestyvät Kaleva ja Kansan Tahto, Kemissä Pohjolan Sanomat ja Rovaniemellä julkaistava Lapin Kansa käyttivät ennakkojuttujensa aineistona TV2:n tiedotuksen materiaalin lisäksi jonkin verran myös tiedotustilaisuudesta tullutta aineistoa.

5.2 Lehdistökeskustelu etujassa

Yleensä lehdistökeskustelu tv-ohjelmista käynnistyy, jos on käynnistyäkseen, ohjelman esittämispäivänä, mikä mahdollistaa lehden lukijoiden omankin arvioinnin ohjelmasta ja lehtijutusta. Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman kohdalla kävi toisin. Oulussa ilmestyvän Pohjolan Työn toimittaja, joka oli mukana tiedotustilaisuudessa esittämässä kommentteja ja kysymyksiä, teki jo muutamaa päivää ennen ohjelman ulostuloa laajan, kuuden palstan uutisjutun kuvien kera ohjelmasta. Jutussa ”Tv-ohjelman väitteet Kemistä liioittelua. Syväkankaan 35 % korkein työttömyysaste” Pohjolan Työn toimittaja leimaa ohjelman asiatiedot virheellisiksi ja liioitelluiksi käyttäen lähteenään myös Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman yhtä tausta-aineiston antajaa, suunnittelupäällikkö Allan Mikkolaa. Mikkola, joka ei osallistunut ohjelman ennakkokatseluun eikä tiedotustilaisuuteen, oikoo lehtijutussa Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman tietoja ja antaa omia perustelujaan ja selityksiään Kemissä suurelle muuttotappiolle, nimeää korkean työttömyyden kaupunginosia ja pohdiskelee kaupungin säästötoimien rajuutta. Kaikki nämä tv-ohjelmaan liittyvät väitteet sen sisällöstä hän esittää ennen ohjelman ulostuloa vailla omakohtaista katselua (Pohjolan Työ 10.2.2000). Samassa torstain lehdessä esitellään myös Ei kurjuutta kummempaa -ohjelma peräti viidellä palstalla otsikolla ”Ohjelmantekijöiden raju näkemys Kemissä kurjuudesta”. Tässä esittelyjutussa ohjelman tiedot leimataan väliotsikolla ”Selkeitä asiavirheitä” paikkansapitämättömiksi ja viitataan toisaalla lehdessä ilmestyneeseen uutisjuttuun ja lehden lähteeseen Allan Mikkolaan, niin kuin yllä juuri on kerrottu. Lehti ymmärtää tässä jutussa ohjelmantekijöitä: ”...kärjistyksen

sinänsä ovat ymmärrettäviä, koska mediajulkisuudessa ollaan kilpailutilanteessa ja kiinnostuksen tavoittelussa sensaatioilla näyttää aina olevan paikkansa.” mutta esittää lopuksi tuomionsa: ”Toivottavaa kuitenkin olisi, että median leimakirveen alkaessa heilua uhrien yllä, väittämät perustuisivat tosiasiafaktoihin. Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman teossa ei näin kaikilta osin ole käynyt.” (Pohjolan Työ 10.2.2000).

Pohjolan Työn artikkeliin laadittiin vastine niin pian kuin se oli mahdollista. Pyynnön jälkeen lehti toimitti 10.2. ilmestyneistä jutuista TV2:n toimitukseen vain artikkelinsa. ”Tv-dokumentti elää jo omaa elämäänsä” -niminen vastine julkaistiin Pohjolan Työn ”Kirjeitä”-osastolla 2.3.2000 varustettuna vielä lehden juttujen kirjoittajan viimeisellä ”omalta osaltani päättyy tähän” -kommentilla. Vastineessaan tv-ohjelman tuottaja ja toimittaja vielä kerran perustelivat ohjelman näkökohdat ja faktat ja tekivät eron siihen, mitä oli ohjelmassa esitetty, mitä tiedotustilaisuudessa puhuttu ja mitkä olivat lehden ja sen haastatteleman Allan Mikkolan omia johtopäätöksiä ja ajatuksia (Pohjolan Työ 2.3.2000).

Kemissä ilmestynyt Pohjolan Sanomat aloitti keskustelun omilla palstoillaan Ei kurjuutta kummempaa -ohjelmasta toisella pääkirjoituksellaan 15.2.2000. Otsikolla ”Kehno ohjelma Kemistä” lehti kirjoitti, että Yleisradiolla on pitkät ja kunniakkaat dokumenttiperinteet mutta että nyt TV1:ssä nähty ohjelma ei istu siihen. Pääkirjoitus myönsi, että ohjelman käsitys lamasta ja sen heitteille jättämisestä ihmisistä on oikea ja että tällaisiakin asioita pitää nostaa esille, koska niitä lehden mukaan on jokaisessa suomalaisessa kaupungissa. Myös tämä pääkirjoitus todisteli kaupungin työttömyyslukujen paikkansapitämättömyyttä ja paheksui sen joihinkin kaupunginosaan ”liimaamaa suoranaista slummin leimaa”. Lehti myönsi toimittajan kokeneeksi ja osaavaksi ja ihmetteli: ”Pieleen mentiin jostain muusta syystä.” (Pohjolan Sanomat 15.2.2000). Myös tähän Pohjolan Sanomien toiseen pääkirjoitukseen tuottaja ja toimittaja laativat vastineen, jossa he osoittivat samoin kuin Pohjolan Työnkin vastineessa ohjelman faktat tosiksi. Pohjolan Sanomat korjasi vastineen jälkeen oman virheensä ohjelman lähetyskanavasta mutta ei muutoin enää kommentoinut sen enempää ohjelmaa kuin vastinettakaan (Pohjolan Sanomat 26.2.2000).

5.3 Kansa sanoo

Pohjolan Sanomien yleisönosastokirjoittelu käynnistyi 16.2.2000, kun nimimerkki Kaupunkilainen kuvalla varustetussa viiden palstan jutussa kysyi: ”Mustamaalattiinko Kemi tv-dokumentissa?” Ja juttu vastaa tietysti, että kyllä. Sen mukaan ohjelman kuva ”tyhjenevästä kulmakylästä olisi voinut olla yksi Siperian harmaista tehdaskombinaateista”. Nimimerkin kirjoitus puuttui osin samoin sanakääntein (”Ohjelmantekijöiden sensaatiohakuisuus on ymmärrettävää kovassa kilpailussa mediajulkisuudesta ...”) kuin mitä Pohjolan Työn (10.2.2000) artikkelissa oli käytetty työttömyyslukuihin, säästöihin ja muuttoliikkeeseen ja kysyi, mikä merkitys tällaisella ohjelmalla on Kemin matkailuun. Tasapuolisuuden nimissä nimimerkki Kaupunkilainen vaati TV2:sta tekemään positiivisen jutun Kemistä, sillä ”...Kemi on talousalueen ”veturi”, omalla tavallaan mielenkiintoinen, hedelmällisten ristiriitojen täyttämä innovaattori, jossa lahjakkuutta ja luovuutta löytyy moneen lähtöön.” Lisäksi nimimerkki kehuu luontoa mutta myöntää ohjelmassakin esiintyneen päähenkilön repliikin ”kauniit maisemat eivät elätä” oikeaksi. Kirjoittaja kaivaa esille vielä senhetkiset kemiläiset kuuluisuudet Jope Ruonansuun ja Miss Suomen Suvi Miinalan, joka kruunauksellaan heti ”masentavan tv-ohjelman jälkeen nosti kertaheitolla Kemin profilia”. ”Vaikka täällä onkin - ohjelman mukaan - Suomen sairaimmat ihmiset - niin on täällä kuitenkin kauneimmat tytöt!” hehkuttaa Kaupunkilainen ja päätyy sitten kehumään ohjelmassa luontevasti esiintyneitä kemiläisiä. ”Mutta ohjelma hätkähdytti, ja ehkäpä pakottaa Kemin virkamiehet entistä syvällisempään itsetutkisteluun!” päättää Kaupunkilainen Pohjolan Sanomien ensimmäisen yleisönosastokirjoituksen (Pohjolan Sanomat 16.2.2000). Sama kirjoitus ilmestyi seuraavana päivänä paikallisen ilmaisjakelulehden palstoilla yhtäaikaan päätoimittajan ohjelmaan liittyvien pääkirjoitus- ja pakinaviittausten kera ”...voiton puolelle jäätiin!”(Lounais-Lappi 17.2.2000).

Yleisönosastokirjoittelu jatkui Pohjolan Sanomissa pari päivää myöhemmin, kun Erkki Pekkinen kirjoitti otsikolla Kemin nurjat puolet ohjelmaa puoltavan näkemyksensä. Hän näki ohjelman kuvanneen todenmukaisesti monen kemiläisen arkipäivää ja tasapainottavan esimerkiksi useita myönteisiä lumilinna-ohjelmia. Pekkinen toivoi, että ohjelma virittäisi keskustelua kaupungin nurjien puolien parantamisesta (Pohjolan Sanomat 18.2.2000).

Pohjolan Sanomien mukana ilmestyvässä Treffi-liiteessä toimittaja Teija Nurminen rinnasti omalla palstallaan kuuluisat kemiläiset Mika Halvarin ja Suvi Miinalan ja Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman negatiiviset jutussaan Julkisuuden ilot ja kirot. Hän oletti katsoneensa TV2:lla Tosi tarinaa (TV1:n ohjelma), joka tasapainotti hänen mielestään saman kanavan hienoa Millennium-uusintaa Kemin lumilinnasta. Teija Nurminen nostaa palstallaan esille yhden ohjelman saaman kiivaan kritiikin mahdollisen syyn. Hän arvioi, että paikalliset toimittajat ovat niin hyvissä väleissä kaupungin päättäjien kanssa, että hekin haluavat vain ”yhteistyössä kehittää kaupunkia” puuttumatta ilmeisiin epäkohtiin. Nurmisen mielestä samat ongelmat vaivaavat monta muutakin Lapin kaupunkia. ”...Kerran on julkkikseksi päässyt, joutuu kestämään myös sitä toisenlaista kirjoittelua”, hän arvioi Pohjolan Sanomien Treffissä (PS/Treffi 18.2.2000). Treffi palasi aiheeseen vielä 25.2.2000 Teija Nurmisen tekemällä toimittajan laajahkolla haastattelulla. Siinä arvioitiin ohjelmasta tullutta palautetta ja kirkastettiin toimittajan jutuntekomotiiveja (PS/Treffi 25.2.2000).

Pohjolan Sanomissa julkaistiin vielä edellisten lisäksi kolme yleisönosastokirjoitusta. Paavonkarin aluetoimikuntakin paheksuu ohjelman kuvauskohteita mutta ihmettelee ”...täällä ei nähdä metsää puilta.” Aluetoimikunta kehuu kirjoituksessaan asukastalon toimintaa ja painottaa erityisesti lasten ja nuorten saamaa huomiota (Pohjolan Sanomat 20.2.2000).

Kaupunginvaltuutettu Jaakko Alamommo otsikoi juttunsa ”Kova isku kemiläisille, etenkin eteläisen osan asukkaille”. Hänen mielestään ohjelma oli yksipuolinen ja seurauksista piittaamaton. Hän puolustelee Kemin kehitystä päättäjille tyypilliseen tapaan valtionapujen leikkauksilla ja toteaa, että ”päättäjillä on syvä tahto kehittää Kemiä vaikeuksienkin keskellä”. ”Ohjelma oli todella ala-arvoinen negatiivisessa yksipuolisuudessaan. Henkilöhaastattelut olivat yleisesti ottaen aitoja ja sisällöltään hyvää tarkoittavia”, kirjoittaa valtuutettu Alamommo yleisönosastolla (Pohjolan Sanomat 23.2.2000). Sama kirjoitus oli julkaistu oululaisessa Kansan Tahdossa jo aiemmin (Kansan Tahto 17.2.2000).

Kaarina Kivimäki intoutui kehuaan omassa yleisönosastokirjoituksessaan ”Se televisiodokumentti” Rytikari-Paavonkari-Hepolahti -alueen luonnonkauneutta ja palveluja uimarantoihin, pukukoppeihin, venesatamiin kaikkineen. Hänen mielestään ohjelmassa esiintyneiden asukastalon ihmisten pitäisi olla kiitollisia Ensolle toimitiloistaan. Työttömyys on

kyllä valitettavaa, mutta sitähan ”on ympäri Suomea, jopa paljon enemmän kuin täällä”, kirjoittaa 50 vuotta paikalla asunut tarkkailija (Pohjolan Sanomat 23.2.2000).

Oletettavasti ohjelman aiheuttaman keskustelun perusteella Pohjolan Sanomat julkaisi 27.2.2000 laajan reportaasin otsikolla ”Hepolan kahdet kasvot. Televisio nosti Kemin kurjuuden kartalle”. Jutussa haastatellaan muutamaa Hepolan kaduilla vastaan tullutta ohjelmaa paheksunutta ihmistä, minkä jälkeen mennään asukastaloon kuulostelemaan kommentteja. Juttu kertoo, että ”ohjelmassa puhemiehenä toiminut Raili Kinnunen potkaisi vallanpitäjiä alueen unohtamisesta, eikä peräänny sanoistaan.” Pohjolan Sanomien reportaasi antaa puheenvuoron nyt myös ns. negatiivisten asioiden esiinottajille ja muistuttaa, että hyvin ansaitseva paperityöläinen ja toimeentulotuen varassa elävä työtön eivät puhu samaa kieltä. Juttu kertoo tv-ohjelman ajatuksia (Pohjolan Sanomat 27.2.2000).

Viimeinen Ei kurjuutta kummempaa -ohjelmaan liittyvä yleisönosastokirjoitus julkaistiin Pohjolan Sanomissa maaliskuun alussa. Entinen valtuutettu Kauko Kääriäinen kuvailee silminnäkijän varmuudella alueen muutosta ja toteaa: ”...tv-ohjelma toi julki ainoastaan tosiasioita.” ja että: ”...julkisuus on ollut eduksi paikkakunnalle.” (Pohjolan Sanomat 1.3.2000).

Parin viikon sisällä Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman lähettämistä ilmestyi Pohjolan Sanomissa 10, Kansan Tahdossa 1, Lounais-Lapissa 3 ja Pohjolan Työssä niin ikään 3 juttua sekä toimittajan ja tuottajan 2 vastinetta. Kaupallinen Radio Ankkuri teki kaksi juttua, Radio Perämeri yhden.

Ei kurjuutta kummempaa -ohjelmasta tuli myös tavallista runsaammin webbi- ja sähköpostipalautetta, puolet nimellä, toinen puoli nimettömänä. Nimellään kirjoittavat palautteen antajat perustelivat näkökohtansa paremmin kuin nimettömät arvioijat, jotka useimmiten tyytyivät luonnehtimaan ohjelmaa ”huonoksi ja yksipuoliseksi”.

Kun tarkastelee ohjelman saamaa vastaanottoa lehtijuttujen sekä muun palautteen perusteella, voi havaita, että negatiiviseksi koetuista asioista, faktoistakin ja yleisesti tiedossa olevista ongelmista ei saisi julkisesti puhua, kun se saattaa vahingoittaa kaupungin imagoa. Ongelmien olemassaolo saatetaan myöntää, mutta ohjelma niistä pitäisi tehdä jostakin muusta kunnasta.

Osa ongelmista, lähinnä työttömyys ja alkoholismi, koetaan juttujen perusteella sellaisiksi, että ne ovat itse aiheutettuja eivätkä ne kuulu ”kunnon ihmisille”.

Ohjelman työttömyys- ja muuttotappioluvuista syntynyttä keskustelua saattaa selittää myös tulossa olevien kunnallisvaalien läheisyys sekä toisaalta ohjelman yhtenä rakenneosana käytetyt sitä varten kirjoitetut uutiset, joiden retoriikka on toinen kuin koko jutun, narratiivisen dokumentin. Uutiset edustavat auktoritteettia kertoessaan yhteiskunnallisista prosesseista, sensaatioista tai mielipiteistä. Ne tulkitsevat katsojille maailmaa ja vaativat yleisöä hyväksymään näkemyksensä. Mutta myös uutisten tarkoituksena on vaikuttaa katsojan tunteisiin pyrittäessä yhteiseen näkemykseen, jota pidetään onnistuneimpana mediaretoriikan saavutuksena. Kuitenkin ohjelman tyyliin riippuen emotionaalisuus, mahdollisuus eläytyä ohjelmaan, jopa kuvitella itsensä esitettyyn tilanteeseen, saattaa herättää torjuntaa (Kytömäki & Savinen 1993, 53; Mral 2000, 158-159). Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman saamasta palautteesta päätellen kemiläisten oli vaikea hyväksyä televisiossa esitettyjä negatiiviseksi koettuja asioita heidän omasta kotiseudustaan.

Kun tässä tutkielmassa aiemmin on selvitetty ohjelman dramaturgiaa ja tarinan kerrontaa, ei palautteessa viitata muuhun kuin ”rumiin maisemiin”. Kertomus syrjäytymisestä jää erittelemättä. Tämä saattaa johtua siitä, että katsojat ovat oppineet seuraamaan tarinaa ja siinä esitetystä informaatiosta huolimatta kokevat sen emotionaalisesti. Katsoja prosessoi näkemäänsä ja kuulemaansa tunteiden eikä järjen avulla (Webster 1998, 162). Narratiivisen dokumentin tapa käsitellä aikaa on katsojille tuttu. Omassa elämässäänkin katsoja tekee koko ajan samoja asioita, pyrkii tehokkuuteen tapahtumien ja ajan järjestämisessä (Hasse Hansson, Sten-Gösta Karlsson, Gert Z. Nordström 1999, 50-52).

Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman tapahtumasarjat ovat tuttuakin tutummat: asukastalon päivä aamusta iltaan radiouutisineen sekä päähenkilön elämänsä suhteutettuna pitempään Kemin historian kulkuun. Tarinaa, jonka ihmiset ovat oikeita ja ympäristö tosi, on helppo seurata ja ymmärtää. Kuvan ja kertomuksen todistusvoima on päähenkilössä, joka on yhteisön jäsen ja tunnetussa ympäristössä. Tarinallinen muoto ja draamallinen rakenne palvelevat hyvin ohjelman tarkoituksena. Kertomus on tehokas tapa kuvata asioita ja niiden suhteita, koska tarinan aineksia voi käsitellä. Hyvän ja ymmärrettävän kertomuksen edellytykset: tiiviys, selvyys, ymmärrettävyys ja uskottavuus (Ueding & Steinbrink 1986, 242-243) täyttyvät.

Toimittajan näkökulmaa ja valintoja ei sen sijaan haluttu hyväksyä ehkä juuri emotionaalisista syistä ja siksi että journalistinen kerronta koetaan yhteiskuntaa tulkitsevaksi auktoriteetiksi. Journalistien ohella esimerkiksi poliitikot, lakimiehet, virkamiehet ja muut julkisen vallan käyttäjät tukeutuvat sosiaalisen kontrollin ja vallan käytössä narratiiviin (Zelizer 1993, 204-205). Ohjelma Kemistä legitimoit yllättäen puheen sellaiselle taholle, jolle se ylläkuvatunlaisesta palautteesta päätellen kuulu. Päähenkilön tapainen ”tavallinen ihminen” ei täytä katsojien odotusta asiantuntijasta.

Koska katsojaluku pysyi koko ohjelman ajan erittäin korkeana, voi sitä ehkä pitää yhtenä todisteena tarinan etenemisestä ja ohjelman tekijän tarkoittamien ajatusten ja mielleyhtymien syntymisestä (McQuail 1983, 216-225). Näyttäisi kuin sanoma olisi tässä mielessä kiinnostanut ja mennyt perille. Pohjolan Sanomien reportaasi puolestaan osoittaa, että kun ensikuuhunta oli ohi, asiat asioina nousivat keskusteluun.

Kuinka paljon lehdissä ennen ohjelman lähettämistä esitetty kritiikki on vaikuttanut esimerkiksi yleisönosastokirjoitteluun, jää arvailujen varaan. Lehtien julkaisemat ennakkotutut ovat ohjelman kannalta kaksijakoinen asia. Toisaalta suurella ennakkomainonnalla saadaan korkeat katsojaluvut mutta palautetutkimusten mukaan katsojat haluaisivat lehtitiedoista vain päätöksentekoa helpottavaa ”mistä ohjelma kertoo” -aineistoa, ei arvostelua ennakkoon. Katsojat haluavat itse ohjelman nähtyään päättää, vastasiko se heidän käsitystään hyvälle ohjelmalle asetetuista sisältö- ja muotoratkaisuista (Kytömäki & Savinen 1993, 24).

6 JOHTOPÄÄTÖKSIÄ TELEVISION NARRATIIVISESTA DOKUMENTISTA JA SEN HAASTATTELUISTA

6.1 Dramaturgian merkitys

Kun tätä tutkielmaa ryhdyttiin tekemään, tarkoituksena oli ensinnäkin selvittää, miten tarinallista muotoa ja draamallista rakennetta voi käyttää television asiadokumentin tekoon. Narratiivinen, journalistinen dokumentti on ohjelmamuotona varsin vaativa. Se edellyttää huolellista ja syvällistä aiheen tutkimista sekä ennakkosuunnittelua. Aiheen on oltava tarpeeksi kiinnostava ja siitä on löydyttävä narratiivisia aineksia. Lähestulkoon aihe kuin aihe voidaan kertoa, tehdä ohjelmaksi, jos ohjelman tekijällä on dramaturgia hyvin hallinnassa. Antiikin ajoista lähtien tunnetuin kerronnan tapa on ollut järjestää tapahtumat aikajanelle (s.18). Ohjelmalle löytyy helposti alku, keskikohta ja loppu, dramaturginen rakenne pelkistetyimmillään. Kun yhtenä ohjelman dramaturgiaa jäsentävänä tekijänä on aika, voidaan sitä manipuloida ja saada puolen tunnin ohjelmaan jo hyvinkin monipuolinen tapahtumien ajallinen jaksotus. Aikajanan lisäksi ohjelma voi sisältää useampia kertomuksia, juttujanoja, joiden taitava kuljettaminen ohjelmassa pitää katsojan mielenkiintoa yllä. Tämän tutkielman kohteena olevassa Ei kurjuutta kummempaa -ohjelmassa sen dramaturgisen rakenteen tärkein aikajana muodostuu asukastalon päivästä ja toinen tapahtumien ketju radion uutisista. Näihin kahteen etenevään tapahtumasarjaan on sijoitettu mm. ohjelman päähenkilön elämäkerta sekä arkistomateriaalien avulla muutaman vuosikymmenen mittainen kehitysjakso Kemin kaupungista.

Tarkasteltavana olevassa ohjelmassa viiden kuvauspäivän tapahtumat Kemissä Hepolan asukastalossa tiivistettiin yhdeksi asukastalon päiväksi. Katsojat ovat tottuneet ymmärtämään ajan manipulointia, eikä tällaisten tapahtumasarjojen kuvaaminen ole katsojan ja ohjelman perillemenon kannalta ongelma. Toimittajan on kuitenkin ymmärrettävä, miten aikaa ja tapahtumia voi tihentää, minkälaisista aikajanelle sijoitettavista tapahtumista voi rakentaa dramaturgista jännitettä kasvattavan tapahtumien, kohtausten ketjun. Jo aihetta tutkiessaan toimittajan on ymmärrettävä, mikä on ohjelman kannalta sen tärkein kohtaus, kliimaksi. Narration kannalta oleellista on saada kertomuksen kohtauksiin tuttua, kerrattavaa ja toistuvaa tai toistettavaa aineistoa niin, että kertomus etenee uusien kiinnostavien käänteiden

kautta koko ajan. Tässä ohjelmassa tehokas tapahtumien ketju rakennettiin EU:n ruoka-apupakettien kokoamisesta ja jakamisesta. Kohtaukset toimivat hyvin mm. siksi, että EU:n ruoka-apu on Suomessa hyvin tunnettu. Pakettien varaan synnyttiin myös ohjelma pitkä ajallinen takautuma ja ohjelman huippukohta.

Hyvän dramaturgian hallinnan ja puhuttelevan aiheen lisäksi narratiivinen asiadokumentti edellyttää myös kiinnostavaa päähenkilöä tai päähenkilöitä tai muita esiintyjä, joiden avulla tarina saa konkreettisen muodon ja suhde katsojaan syntyy. Voiko sitten ns. tavallinen ihminen olla kiinnostava? Televisiokanavien kiristynyt kilpailu on lisännyt lähinnä tunnettujen julkisuuden ihmisten haastatteluohjelmia. Hyvin harvat ohjelmat luottavat tavallisiin ihmisiin, ihmisiin, jotka valikoituvat ohjelmaan aiheen mukaan. Yksi keskeinen edellytys onnistuneelle narratiiviselle asiadokumentille on juuri löytää tarinan kannalta parhaat ihmiset. Tässä ohjelmatyypissä ihmisten ennakkoon tapaaminen on ensiarvoisen tärkeää. Toimittajan on siinä kyettävä arvioimaan, miten tavallinen ihminen sopii tarinan kuljettajaksi. Tässä tilanteessa on oltava myös hyvin kriittinen, sillä kaikista ei ole haastateltaviksi. Ei kurjuutta kummempaa - ohjelman päähenkilö täytti kaikki hyvältä haastateltavalta edellytettävät ominaisuudet. Myös sattumat kuvaustilanteessa on hyödynnettävä. Käsiteltävänä olevan ohjelman elävöittäjät, ex tempore -haastattelut ja mm. vanhahkon asukastalon miesasiakkaan tarkkailu ja kuvaaminen puheineen syntyivät asukastalon arjessa sen kummemmin valmistelematta. Tämän ohjelman teossa onni oli myötä myös satunnaistekijöiden osalta.

Rakentaessaan ohjelmaa toimittajalla on oltava selkeä näkemys siitä, miksi aihe on tärkeä ja mitä hän itse sillä haluaa sanoa. Ohjelman dramaturgisten aineiden valinnalla ja tarinan kuljettamisella toimittaja ottaa itse selvästi kantaa kuvaamaansa asiaan. Hänellä on oltava selkeä suhde aiheeseensa ja kertomisen tapaan. Asiadokumentissa, jotta se koskettaisi katsojia, on pystyttävä sinänsä neutraalit faktat kertomaan niin, että ne koskettavat myös katsojan tunteita. Tämän ohjelman toimittajalla oli selvästi kielteinen asenne syrjäytymiseen. Ohjelmassa näytettiin, miten avuttomia ihmiset ovat oman elämänsä hallinnassa menetettyään työnsä ja miten muualla tehdyt päätökset vievät kurimukseen, jota edes poliitikot eivät tahdo hoitaa. Ohjelmassa esitetyt tosiasiat, lähinnä uutiset, sidottiin tunteisiin ihmisten ja kuvaamisen kautta

Dramaturginen rakenne käsittää sekä ohjelman sisällön että muodon. Se ei ole vain ohjelmaan sisältyvien osien ja muiden elementtien summa, vaan myös se järjestys, joka näistä elementeistä

on saatu aikaan. Tämä järjestys koostuu tekijän valinnoista ja siitä tavasta, millä yksittäiset elementit on asetettu ohjelmaan ja keskinäiseen suhteeseen sekä niistä painotuksista, jotka eri elementeille on annettu (s. 26-27). Tässä ohjelmassa on muutaman kerran poikettu dramaturgisesta suunnitelmasta, joka oli laadittu materiaalien katsomisen ja valitsemisen jälkeen. Editointivaiheessa ohjelman rytmi vaati kohtausten uudenlaista, ennakkosuunnitelmasta poikkeavaa käsittelyä (s. 37).

Pohjantähden alla -sarja käyttää ns. olssonilaista dramaturgiaa, ja niinpä tässä tutkielmassa on tarkasteltu juuri sen sopivuutta television asiadokumentin tekoon. Vaikka, kuten tutkielmasta käy ilmi, asiadokumenttia ei voi käsikirjoittaa aivan tarkasti etukäteen niin kuin esimerkiksi fiktiivistä ohjelmaa, toimittajalla on kuitenkin kuvauksiin mennessään oltava hyvä työsuunnitelma, joka perustuu asian/aiheen kertomiseen ja sen dramaturgiseen hahmottamiseen. Mitä paremmin toimittajan ja kuvausryhmän päässä on käsitys aiheen tarinallisesta muodosta ja draamallisesta rakenteesta, sen helpommin kuvaustilanteessa oleelliset asiat on mahdollista tehdä. Tätä ohjelmaa varten ennakkotyö tehtiin huolellisesti (s. 10-12). Siihen mitä ja miten näemme, vaikutetaan nimenomaan kuvauksella. Kunkin aiheen vaatima kerronta- ja kuvaustyyli syntyvät myös dramaturgiasta käsin.

Dramaturgisen rakenteen tärkein tehtävä on pitää katsojan mielenkiintoa yllä ohjelman alusta sen loppuun saakka. Katsojassa on synnyttävä odotuksia, jotka täyttyvät vasta ohjelman viime hetkillä. Ilman hyvää dramaturgian tuntemusta ja suunnittelua asiadokumentin tekemisestä jää liian suuri osa sattuman varaan. Se tuottaa harvemmin puhuttelevia, intensiteettinsä koko kestopnsa ajan säilyttäviä ohjelmia. Tämän ohjelman intensiteetti säilyi esimerkiksi katsojaluvulla arvioituna hyvin.

Kun Pohjantähden alla -sarjan ohjelmien lajityypiksi on sovittu narratiivinen dokumentti, se tällä määrittelyllä tekee selkeän eron tv-reportaasiin mitä tulee toimittajan osuuteen ohjelmassa tarinan kuljettajana. Kun reportaasissa toimittajan puhe jäsentää ja vie kertomusta eteenpäin, narratiivisessa dokumentissa toimittajan spiikkiä ei ole lainkaan. Ohjelman puhe on hankittu joko haastatellen, tapahtumia seuraamalla taltioiden tai rekonstruoimalla tapahtumia jälkikäteen. Merkittävin osa puheesta esimerkiksi tässä tutkielmassa tarkasteltavana olevassa ohjelmassa Ei kurjuutta kummempaa on tehty haastatellen.

6.2 Haastattelut narratiivisen dokumentin aineksena

Toiseksi tutkielman tarkoituksena oli tarkastella, minkälainen haastattelu sopii narratiiviseen dokumenttiin. Haastattelu on toimittajan perustyökalu, johon sen tavanomaisuuden vuoksi (useimmiten tiedonhankintahaastattelua jutun taustaksi) usein suhtaudutaan hieman yliolkaisesti. Mutta se miten haastattelua on tarkoitus käyttää ohjelmassa, sanelee sen valmistelun ja lopulta sen käytännön toteuttamisen. Uutis- ja ajankohtaisohjelmien haastatteluista voi löytää peräti kuusi erityyppistä kysymisen tapaa. Haastatteluja voi luokitella myös niiden käyttötarkoituksen mukaan (talk show) tai siinä yhtäaikaa esiintyvien henkilöiden lukumäärän mukaan (keskustelu). Asiadokumenttia varten riittää, kun osaa erottaa taustahaastattelun ja tarpeen mukaan tehdä joko asia- tai henkilöhaastattelun. Haastattelutyyppejä on joskus vaikea pitää erillään. Toimittaja voi tietoisestikin yhdistää asia- ja henkilöhaastattelun yhdeksi ja samaksi haastatteluksi varsinkin silloin, kun haastateltavan persoona ei kovin tunnettu. Kemiläisten virkamiesten asiahaastattelut edustavat puhtaasti ko. lajityyppiä.

Tarkasteltavana olevassa ohjelmassa kaikkien ennakkosuunnittelussa mukana olevien haastattelujen lähtökohtana oli perusteellinen valmistelu. Ensimmäinen kontakti kaikkiin haastateltaviin syntyi puhelimitse. Jo tämän yhteydenoton perusteella oli mahdollista arvioida henkilöiden tapaa kommunikoida ja kertoa itsestään ja ohjelman aiheesta omalta näkökannaltaan. Taustahaastattelut puhelimessa, joka korostaa kielellistä sanomaa, eivät kuitenkaan narratiiviseen asiadokumenttiin riitä. Siksi hyvän haastattelun saamiseksi on tehtävä ennakkotutkimus aiheesta niin, että on mahdollista tavata myös kaikki haastateltavansa, oppia tuntemaan heitä, nähdä heidän toimivan ja puhuvan omassa tai ohjelman kannalta merkityksellisessä ympäristössä. Jokaisen haastateltavan kanssa on käytävä läpi ohjelman edellyttämä aines. Tässä tilanteessa myös luodaan jokaiseen haastateltavaan interpersonaalinen kontakti, joka pitkälle määrittää mahdollisuuksia onnistua tai epäonnistua itse haastattelutilanteessa. Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman päähenkilöä Raili Kinnusta ei ohjelman ennakkotutkimusmatkan aikana ollut mahdollista tavata hänen lähipiirissään tapahtuneen kuolemantapauksen vuoksi. Puhelimitse tehdyt taustahaastattelut ja muu ohjelman valmistelussa esiin tullut aines kuitenkin puolsivat hänen valitsemistaan, vaikka tällaiseen menettelyyn suuri riski sisältyikin. Toisaalta tätä puutetta kompensoi kuvausaikatauluun

laadittu ”pehmeä alku”, asukastalon arjen seuraaminen, jonka aikana oli mahdollista tutustua Raili Kinnuseen ja toisaalta myös asukastalon työntekijät ja asiakkaat, ohjelman tulevat esiintyjät tutustuivat kuvausryhmään ja sen tapaan työskennellä (s. 49-50).

Narratiivisessa asiadokumentissa haastatteluilla on selvästi kahtalainen tehtävä. Toisaalta haastattelujen kautta ohjelmaan hankintaan fakta-aines, mutta mikä tärkeintä, haastatellen on löydettävä myös tunteisiin vetoava, juonta eteenpäin kuljettava aines. Tästä syystä Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman päähenkilön kanssa päätettiin tehdä kaksi erilaista haastattelua. Henkilöhaastattelu tehtiin päähenkilön kotona ja asiahaastattelu Hepolan asukastalossa. Haastattelumiljööllä haluttiin vaikuttaa haastattelun sisältöön ja luonteeseen. Kokonaan puhdasta asia- tai henkilöhaastattelua ei ohjelmaan kuitenkaan saatu. Molempien haastattelujen piirteet sekoittuivat jossakin määrin, mutta ohjelman lopputuloksen kannalta sillä ei ollut merkitystä. Usein toimittaja voi tietoisestikin sekoittaa asia- ja henkilöhaastattelun. Näin tehdään monesti silloin, kun haastateltava ei ole henkilönä tarpeeksi valovoimainen. Kysymyksenasettelun tulisi joka tapauksessa olla sellainen, että asia valottuisi haastateltavan vastauksissa myös hänen henkilökohtaisen suhtautumisensa kautta (s. 53). Kemin Hepolan asukastalossa ei ollut ketään niin tunnettua ihmistä, että pelkästään hänen julkisuusarvonsa olisi riittänyt herättämään katsojien mielenkiinnon.

Kysymysstrategioilla toimittaja voi säännellä haastattelutilanteessa sen kulkua. Ja narratiivisessa dokumentissa haastattelujen kysymysstrategiat määräytyvät ehdottomasti ohjelman dramaturgiasta käsin. Toimittajan on ennen haastattelua tiedettävä, miten hän käyttää haastatellen hankkimaansa aineistoa. Hänen on myös tiedettävä ennakkoon, minkälaisessa suhteessa haastattelujen kautta ohjelman henkilöt ovat. Toisin sanoen haastattelut pitää tehdä niiden roolien mukaisesti, mitkä ohjelman dramaturgisen rakenteen kannalta niille määräytyvät. Itse haastattelutilanteessa toimittajan on kuunneltava kertomusta, juonta.

Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman haastatteluissa selvimmän päähenkilön osuudessa käytettiin väljästi suljettuja kysymyksiä, joilla oli mahdollista ohjata haastateltavaa haluttuun suuntaan. Suljetulla, usein kysymys-sanalla alkavalla kysymyksellä haastateltava pannaan vastaamaan toimittajan määrittelemään asiaan, mikä on tärkeää juuri dramaturgisesta, juonen kuljetukseen liittyvästä näkökulmasta käsin. Kuitenkin se jättää väljyyttä haastateltavalle niin, että parhaimmillaan toimittaja saa vastaukseksi loogisesti perustellun kokonaisuuden, jossa

itsessään on jo alku, keskikohta ja loppu, ja lauseet ovat kokonaisia. Rajaavia kysymyksiä on käytetty haastatteluissa yleensä silloin, kun toimittaja on halunnut lyhyesti varmentaa joko taustahaastatteluissa tai itse käsillä olevassa haastattelutilanteessa ilmenneitä epävarmoja, usein ohjelman kannalta kuitenkin epärelevantteja tietoja. Avoimia kysymyksiä, joissa haastateltavalle olisi annettu täysin vapaat kädet kertoa itsestään tai ohjelman aiheeseen liittyvistä käsityksistään ei käytetty lainkaan. Käsiteltävänä olevasta ohjelmatyypistä johtuen haastattelujen kysymyksiä ei ohjelmassa ole, mutta niitä voi tarkastella haastattelujen litteroinneista (s. 52-55 ja Liite II).

Haastattelujen teossa on tärkeää ymmärtää tarinan haastatteluille asettamat vaatimukset ja valmistella ne kysymysten muotoilua myöten etukäteen. Hyvä, intensiivinen haastattelu syntyy harvoin sattumalta. Itse haastattelutilanteessa narratiivista dokumenttia varten haastatteluja tekevän toimittajan on pystyttävä kuuntelemaan niin aktiivisesti haastateltavaansa, että hän ymmärtää, syntykö haastattelusta hyvää narratiivista ainesta ohjelmaan, toisin sanoen haastateltavan puhetta on pystyttävä arvioimaan myös verbaaliselta kannalta. Esimerkiksi päähenkilön vastaukset olivat kielellisesti hyviä. Niitä oli helppo editoida niiden hyvän verbaalisen rakenteen vuoksi. Ex tempore -haastatteluissa esimerkiksi naisten vastaukset ovat epätäydellisiä, päällekkäin puhuttuja ja mm. näitä syistä kerronnan sekä editoinnin kannalta hankalia.

Saadakseen hyvän haastattelun toimittajan on edellä kuvattujen näkökohtien lisäksi ymmärrettävä, että itse haastattelutilanteessa, kasvokkain haastateltavansa kanssa on käynnissä monia ihmisten vuorovaikutukseen liittyviä prosesseja, jotka saattavat edesauttaa tai haitata itse haastattelun tekemistä. Näistä voi mainita mm. haastattelun päämäärän ja motivaation, erilaiset tilanne- ja henkilökohtaiset tekijät. Usein toimittajat eivät tällaisia asioita tietoisesti analysoi, puhutaan ennemminkin hyvistä ”henkilökemioista”. Mutta myös tämänkaltaisiin seikkoihin toimittaja voi vaikuttaa, jos ymmärtää, minkälaisista prosesseista on kyse (esim. s. 58). Ensimmäisen kuvausiltapäivän aikana asukastalossa pantiin liikkeelle prosesseja, jotka pohjustivat haastatteluja. Osallistumalla keskusteluun sekä asukastalon toimintaan koko kuvausryhmä vahvisti kaikkien läsnäolijoiden motivaatiota ja näkemystä yhteisestä päämäärästä.

Narratiivinen dokumentti edellyttää aina haastatteluiltaan, olivatpa ne sitten asia- tai henkilöhaastatteluja, perinpohjaista valmistelemista. Sillä varmistetaan, että itse haastattelutilanteessa saadaan sisällön lisäksi puhe myös sellaisessa muodossa, että siitä voi rakentaa loogisia kokonaisuuksia. Pelkkien ex tempore -haastattelujen tai tilanteiden seuraamisen varaan rakentuvan puheen taltiointiin ei ohjelmaa voi rakentaa, vaikka ne ovatkin onnistuessaan hyvä lisä ohjelmaan. Ei kurjuutta kummempaa -ohjelman yksi koskettavimmista esiintyjistä on juuri asukastalon toimintaa taltioimalla saatu vanhahko miesasiakas täysin spontaaneine pohdintoineen omasta ja vaimonsa elämästä sekä toimeentuloon oleellisesti vaikuttavasta tekeillä olevasta eläkepäätöksestä.

Kun Pohjantähden alla -sarjaa aloiteltiin, ei aihepiirejä juuri rajattu. Pääasia oli, että tarina kertoi Suomesta ja että sen rakenne, muoto noudatteli olssonilaista dramaturgiaa. Aiheesta riippumatta etsittiin tarinaa. Tähän mennessä tuottajan työn tuloksena myös aiheista on löydettävissä yhtenäinen linja. Pohjantähdiksi on työstetty ilmiöitä tämän päivän Suomesta. Kaikki aiheet ovat olleet tavalla tai toisella ajankohtaisia ja usein myös sellaisia, että ne koskevat kohtalaisen laajoja joukkoja. Monesti sarjan aiheen kanssa yhtaikaa myös lehdistössä on keskusteltu samasta teemasta. Esimerkiksi ohjelma maahanmuuttajista täydensi oivallisesti samanaikaista rasismi-keskustelua. Myös tässä tutkielmassa tarkasteltavana oleva, syrjäytymiskehitystä Kemissä käsittelevä Ei kurjuutta kummempaa -ohjelma kuulu laajempaan viitekehykseen. Koko ohjelma-ajatus lähti liikkeelle rajusta pääkaupunkiseudulle suuntautuvasta muuttoliikkeestä ja sen aiheuttamista ongelmista niin lähtö- kuin vastaanottajapäässäkin. Suunnitelmissa oli rakentaa ohjelmapari, joista toinen tarkastelisi Helsingin seudun hankaluuksia muuttajan näkökulmasta ja toinen autioituvaa muuttotappiokuntaa sinnejäävien, syrjäytyvien ihmisten näkökulmasta. Vain jälkimmäinen ohjelma toteutui, mikä osaltaan alleviivaa Pohjantähden sarjamuodosta huolimatta kunkin osan itsenäisyyttä.

6.3 Narratiivinen dokumentti yhteiskunnallisten asioiden kuvaajana

Kolmanneksi tutkielmassa oli tarkoitus pohtia lähinnä lehdistökeskustelun valossa, miten narratiivinen dokumentti sopii televisiossa yhteiskunnallisten aiheiden käsittelyyn. Katsojat ovat oppineet erottamaan ohjelmista erilaisia kerrontatapoja ja yhdistämään niihin kullekin oman lajityyppinsä edellyttämän vastaanottotavan. Median, erityisesti uutisten tapa puhua yleisölleen

on auktoriteetin retoriikkaa. Ne tulkitsevat yleisölle maailmaa ja vaativat katsojia omaksumaan niiden näkemyksen tai pyrkivät vaikuttamaan katsojien tunteisiin ja ehkä saamaan heidät toimimaan. Toisaalta näissä tulkinnoissa media ottaa huomioon, millainen yleisön käsitys asiasta on tai millaisen käsityksen se voi hyväksyä. Juuri uutisissa näkyy selkeimmin toimittajan tarve esittää oma näkemyksensä asiasta teesinä, jota pohjustetaan asiatiedoin mutta myös tunteisiin vetoavilla elementeillä. Vuoden 1999 alusta lähtien ilmestyneen Pohjantähden alla -sarjan ohjelmienkin aiheiden valinta ja käsittelytapa ovat vakiintuneet. Sarja edustaa sisällöltään tällä hetkellä televisiokanavien tarjonnassa yhä harvinaisemmaksi käyvää näkökulmaa tavallisen suomalaisen elämään pääkaupunkiseudun ulkopuolella. Kilpailijoita ei juuri muodonkaan, narratiivisen kerrontatavan suhteen tarkasteltunakaan ole.

Pohjantähden alla -sarjasta, sen tavasta puhua yleisölleen yhteiskunnallisista teemoista on löydettävissä yllä kuvattuja piirteitä. Ohjelmien faktat vain kerrotaan, ei toimittajan, vaan päähenkilön avulla, joka useimmiten tuo ohjelmiin tunnelatauksen mukanaan. Tässä mielessä pohjantähdet ovat sukua dokumenttielokuvalle, joka antaa katsojalle mahdollisuuden kokea emotionaalisesti jonkun toisen maailma.

Selvää on jo runsaan kahden vuoden toiminnan jälkeen, että osa aiheista soveltuu paremmin tarinana kerrottavaksi, mutta että lähes tulkoon aiheen kuin aiheen voi työstää myös sarjan edellyttämään muotoon. Vaivattomimmin ohjelmiksi ovat kääntyneet sellaiset aiheet ja asiat, jotka liittyvät esimerkiksi johonkin tapahtumaan (esimerkiksi Jarin ja Merjan megahäät, 27.2.2000). Hankalimmin ovat olleet kuvattavissa sellaiset yhteiskunnalliset muutokset, joiden vaikutuksen kohteena on esimerkiksi kokonainen kylä (Juuret selkosessa, 12.3.2000). Ongelmallisinta Pohjantähden alla -sarjan ohjelmien teossa, myös Ei kurjuutta kummempaa -osan suunnittelussa, on löytää tarpeeksi mielenkiintoisia ja hyväpuheisia haastateltavia kertomaan asioista. Kun päähenkilö tai päähenkilöt eivät ole entuudestaan katsojille tuttuja, ”julkkiksia”, täytyy käsiteltävän asian olla tarpeeksi merkityksellinen, että katsojien kiinnostus siihen herää. Ohjelman kerrontatapa edellyttää sitten ohjelmaan valituilta henkilöiltä osaavuutta ja uskottavuutta. Narratiivinen dokumentti on hyvä mutta vaikea lajityyppi yhteiskunnallisten ilmiöiden tarkasteluun. Parhaimmillaan tämän lajityypin ohjelmat ovat koskettavia kertomuksia tavallisten suomalaisten arjesta. Mutta sen yhteiskunnallisen tilanteen kuvaamiseen, joka antaa viitekehyksen ja laajemman merkityksen ohjelmalle, on hankala toteuttaa Pohjantähden

reunaehdoilla mm. siksi, että ei toimittajan spiikkiä eikä kysymyksiä valmiissa ohjelmassa käytetä.

Ei kurjuutta kummempaa -ohjelma löysi yli puoli miljoonaa kiinnostunutta, mutta lehdistökeskustelu käytiin pääasiassa Kemissä ilmestyvissä lehdissä. Pari viikkoa kestänyt kirjoittelu alkoi voimakkaalla hyökkäyksellä toimittajaa vastaan argumentteina kirjoittajien mielestä väärät työttömyysluvut. Lehtijutuissa ohjelman sävyä pidettiin negatiivisena ja Kemiä ”mollaavana”. Kirjoituksissa ei ymmärretty tarinaa kertomuksena Hepolasta ja syrjäytyneistä, vaan se nähtiin jonkinlaisena yleisenä kannanottona Kemiin. Sen vuoksi paheksuttiin, kun Kemin hienoja luontokohteita ei ohjelmassa esitelty eikä myöskään kaupungin järjestämiä hyviä palveluja keuhuttu. Ensimmäisen tunnekuohun mentyä kirjoituksiin alkoi kuitenkin löytyä tunnustusta ohjelman päähenkilölle ja asukastalon joukolle. Ja keskustelun voi katsoa päättyneen laajaan Pohjolan Sanomien sunnuntaiartikkeliin Hepolasta, jossa myönnetään ongelmien olemassaolo. Lehdistökeskustelun perusteella ohjelmaa voi arvioida ainakin julkisuuden määrällä mitattuna onnistuneeksi. Sen sijaan mitä ohjelman muotoon tulee, sen enempää ennakkotutut kuin jälkikäteiskirjoittelukaan ei mitenkään analysoinut ohjelman muotoa, ei myöskään sen teknistä toteuttamista (s. 82-86). Keskustelun kiivaus kuitenkin puhuu sen puolesta, että muoto, narratiivinen dokumentti oli onnistunut. Kertomus tuli ymmärretyksi, mutta ongelmien vaikeuden takia ensin torjutuksi.

6.4 Loppupäätelmiä

Kun tätä tutkielmaa ryhdyttiin laatimaan, tarkoituksena oli selvittää tutkimuskirjallisuuden valossa, miten hyvin tarinallisen muodon ja draamallisen rakenteen osat löytyvät TV 2:n Pohjantähden alla -sarjassa esitetystä Ei kurjuutta kummempaa -ohjelmasta. Ohjelmaa tehtäessä toimittajan mielessä oli väljästi haluttu dramaturgia, joka muotoutui ennakkotutkimuksen ja sittemmin kuvausten perusteella niin kuin tässä työssä jo aiemmin on esitetty (s.10-12). Mielenkiintoista tutkielman teon aikana on ollut havaita, että Kemin kaltaisesta asiadokumentista on helposti löydettävissä olssonilaisen dramaturgian peruspalaset, vaikka niitä tekovaiheessa ei ”käsikirjoituksessa” ole määriteltykään. Tämä puhuu sen puolesta, että ohjelmantekijällä täytyy olla päässään tarkka näkemys siitä, miten hänen hakemansa asiat voidaan dramatisoida kiinnostavaksi ohjelmaksi. Hyvä dramaturgia ei synny sattumalta eivätkä jutun ainekset ilman tehokasta esityöstämistä käänny kiinnostavaksi tarinaksi. Tältä kannalta

ajatellen olssonilaisen dramaturgian periaatteet ovat tiedostamattomina dokumentin tekijän tajunnassa.

Tutkielmasta käy myös selvästi ilmi, että ennen kuvauksia on ohjelman faktataustat selvitettävä laajasti, jotta toimittaja voi turvallisesti mielin ryhtyä rajaamaan aihettaan ja terävöittämään näkökulmaansa. Tällaisen narratiivisen dokumentin ongelmana usein on juuri selkeän rajauksen puute. Toimittaja ei ole osannut valita näkökulmaansa, kerronnalta puuttuu suunta, särmä. Tutustuminen narratologian teorioihin avasi tutkielman teossa näkökulman kauas historiaan ulottuvasta jatkumosta, joka television ohjelmamuotojen monipuolistumisesta huolimatta näyttää pitävän pintansa. Teoria televisiosta ihmiskunnan iltanuotiona näyttäisi jatkuvan. Tarinan kerronnan rakentaminen äänen osalta tutkittavana olevassa ohjelmassa pelkästään haastateltavien puheen varaan perehdytti kertomuksen syntymisen vuorovaikutusmekanismeihin. Toimittajakunnan keskuudessa, vallankin radio-ohjelmista päätellen, elää sitkeässä käsitys siitä, että haastattelu syntyy helposti. Hyvä, narratiivisen dokumentin vaatima haastattelu on vaikea laji, joka edellyttää esitöitä ja paneutumista. Tähän tutkielmaan litteroitujen haastattelunäytteiden avulla voi tehdä johtopäätöksiä ja havaintoja siitä, että kertomuksen ainekset täytyy osata kysyä oikein. Niitä täytyy pohjustaa tutkimalla haastateltavien taustaa, mielipiteitä ja tapaa olla vuorovaikutuksessa. Haastattelutilanteessa on siis hallittava monimuotoinen kirjo interpersonallisessa viestinnässä vaikuttavista lainalaisuuksista.

Ohjelmantekijän kannalta tämän tutkielman tekeminen on osoittanut, miten tärkeitä on ennen ohjelman tekoa määritellä lajityyppi, rakentaa dramaturgia mahdollisimman pitkälle jo ennen kuvauksia, ymmärtää, minkälaisia kuvia tarina kaipaa ja valmistella haastattelut hyvin.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Päälähde

Ei kurjuutta kurjuutta kummempaa. Pohjantähden alla -sarja. Toimittanut ja ohjannut Eila Tiainen, kuvannut Juhani Voutilainen, äänittänyt Antti Sirén ja editoinut Juha Rinnekari.
TV2. 13.2.2000

Sanomalehdet 3.2.-29.2.2000

Kansan Tahto (Oulu)

Pohjantähden alla 13.2.2000

Kova isku kemiläisille 17.2.2000

Lounais-Lappi (Kemi)

Mustamaalattiinko Kemi tv-dokumentissa? 17.2.2000

Ei kurjuutta kummempaa 17.2.2000

Kehtaan sanoa! 17.2.2000

Pohjolan Sanomat ja PS Treffi (Kemi)

Pohjantähden alla 13.2.2000

Kehno ohjelma Kemistä 15.2.2000

Mustamaalattiinko Kemi tv-dokumentissa? 16.2.2000

Julkisuuden ilot ja kirot 18.2.2000/PS Treffi

Kemin nurjat puolet 18.2.2000

Sunnuntain tv-ohjelmasta 18.2.2000

Kova isku kemiläisille, etenkin eteläisen osan asukkaille 18.2.2000

Se tevisiodokumentti 23.2.2000

Kemiläisten halu paeta todellisuutta yllätti tekijän 25.2.2000/PS Treffi

Tv-dokumentti ei sisältänyt asiavirheitä 26.2.2000

Hepolan kahdet kasvot. Tv-dokumentti nosti Kemin kurjuuden kartalle 27.2.2000

Rytikari -”kurjuuden kukkanen, piipunkiertäjien paratiisi” 1.3.2000

Pohjolan Työ (Oulu)

Tv-ohjelman väitteet Kemistä liioittelua 10.2.2000

Ohjelmantekijöiden raju näkemys Kemin kurjuudesta 10.2.2000

Päätämme keskustelun tähän 2.3.2000

Tutkimuskirjallisuus

Alasuutari, Pertti. 1991. Tv-ohjelman arvohierarkia katsomistottumusista kertovien puhetaapojen valossa. Teoksessa Kytömäki, Juha (toim.). *Nykyajan sadut. Joukkoviestinnän kertomukset ja vastaanotto*. Helsinki: Gaudeamus: Yleisradio.

Aristoteles. Runousoppi. 1977. Suom. Pentti Saarikoski. Keuruu: Otava.

Bruun, Mikko & Koskimies, Ilkka & Tervonen, Ilkka. 1986. *Uutisoppikirja*. Helsinki: Tammi.

Ellis, John. 1984. *Visible fictions. Cinema: television: video*. London: Routledge.

Eskola, Katarina. 1991. Kirjallisuus ja audio-visuaalinen kulttuuri kommunikaationa. Teoksessa Kytömäki, Juha (toim.). *Nykyajan sadut. Joukkoviestinnän kertomukset ja vastaanotto*. Helsinki: Gaudeamus: Yleisradio.

Esslin, Martin. 1980. *Draaman perusteet. Alkuteos An Anatomy of Drama*. Suom. Sirkka Heiskanen-Mäkelä. Jyväskylä: Gummerus.

Fairclough, Norman. 1997. *Miten media puhuu. Alkuteos Media Discourse 1995*. Suom. Blom, Virpi & Hazard, Kaarina. Tampere: Vastapaino.

Fiske, John. 2000. *Merkkien kieli. Johdatus viestinnän tutkimukseen. Introduction to Communication Studies (2 nd ed. 1990)*. Suomeksi toim. Pietilä, Veikko & Suikkanen, Risto & Uusitupa, Timo. Tampere: Vastapaino.

Fransberg, Klas. 1994. Stefan Jarl: *Verkligheten finns inte!* Horisont 1/1994.

Friedrichs, Jürgen & Schwinges, Ulrich. 1999. *Das journalistische Interview*. Opladen/Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.

Haasteena haastattelu - puheviestinnän oppimateriaali 1999/2000. Gerlander, Hannus, Hurme, Kaski, Keituri, Pörhölä, Sammasmaa, Saranen ja Siitonen.
<http://viesti.jyu.fi/oppimateriaalit/haastattelu/palkki.htm>.

Haavisto, Petra & Hannus, Tanja. 1996. *Toimittaja haastattelijana. Puheviestinnän pro gradu - tutkielma*. Jyväskylän yliopisto.

Haller, Michael. 1997. *Das Interview. Ein Handbuch für Journalisten. 2. überarbeitete Auflage*. Konstanz: UVK Medien.

Hansson, Hasse & Karlsson, Sten-Gösta & Nordström, Gert Z. 1999. *Bildspråkets grunder om konst, film/tv, reklam, nyheter, barn/ungdomskultur*. Stockholm: Liber.

Harenbergs Lexikon der Weltliteratur. 1989. Bd. 2. Dortmund.

- Hargie, Owen D.W. (Ed.). 1997. *The Handbook of Communication Skills*. Second edition. London: Routledge.
- Hederén, Jan. 1988. *Journalistiska arbetsmetoder*. Halmstad: Spektra.
- Hedman, Ossi. 1975. *Kemin kaupungin historia. 2. Osa*. Kemi: Kemin kaupunki.
- Hietala, Veijo. 1992. *Kulttuuri vaihtoi viihteelle? Johdatusta postmodernismiin ja populaarikulttuuriin*. Helsinki: Kirjastopalvelu.
- Hietala, Veijo. 1990. *Teeveen merkit. Television lukutaidon aakkoset*. Helsinki: Yleisradio. Opetusjulkaisut.
- Hietala, Veijo. 1986. *Ruudun hurma. Johdatus tv-kulttuuriin*. Helsinki: YLE-opetuspalvelut.
- Huhtamo, Erkki. 1985. *Kohti dokumenttielokuvan semiotiikkaa. Synteesi 1-2.1985*.
- Huovinen, Sari. 1997. *Journalistinen haastattelu interpersonaalisenä kohtaamisena. Journalistiikan sivulaudaturtutkielma*. Jyväskylän yliopisto.
- Ikävalko, Elisa. 1996. *Organisaatiot julkisuuden pelikentillä*. Teoksessa Uimonen, Risto & Ikävalko, Elisa. *Mielikuvien maailma. Miten mediajulkisuutta muokataan ja imagoja rakennetaan*. Helsinki: Inforviestintä.
- Jaskari, Kai. 2000. *Dokumenttielokuvan narraatio. Edward Braniganin narratiivinen skeema sovellettuna dokumenttielokuvaan Tallinnan tuhkimo*. Journalistiikan pro gradu -työ. Jyväskylän yliopisto.
- Jernudd, Åsa. 2000. *Filmanalys*. Teoksessa Ekström, Mats & Larsson, Larsåke (red.). *Metoder i kommunikationsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Juntunen, Max. 1997. *Elävän kuvan sanasto*. Helsinki: Edita.
- Järvi, Timo. 1997. *Kuvia Suomesta kohtaa historiansa. Analyysi ajankohtaisdokumentista ja sen dramaturgisesta rakenteesta*. Pro gradu, journalistinen tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Kansanen, Anneli. 1991. *Puheviestinnän perusteet*. Espoo: Weilin & Göös.
- Kettunen, Lauri. 1930. *Suomen murteet II. Murrealueet*. SKS:n toimituksia, 188. Helsinki.
- Koistinen, Seppo K. 1995. *Ohjaaja Peter Berggren tuntee dokumenttituotannon. Ääni on kuvaa tärkeämpi*. Visio 5/95.
- Kytömäki, Juha & Savinen, Ari. 1993. *Terveisiä katsojalta. Palautetutkimuksen televisiota koskevien keskustelujen analyysi*. Tutkimusraportti 1/1993. Helsinki: Yleisradio.
- Larsson, Larsåke. 2000. *Personliga intervjuer*. Teoksessa Ekström, Mats & Larsson, Larsåke (red.). *Metoder i kommunikationsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.

- Larsson, Sören. 1998. *Berättande journalistik*. Falun: Natur och kultur.
- Lempiäinen, Kirsti & Virtanen, Hanna. 1991. *Se dallas oli pakko kattoa aina. - Tulkintaa perhesarjojen vastaanotosta*. Teoksessa Kytömäki, Juha (toim.). *Nykyajan sadut. Joukkoviestinnän kertomukset ja vastaanotto*. Helsinki: Gaudeamus: Yleisradio.
- Littlejohn, Stephen W. 1999. *Theories of Human Communication*. Sixth edition. Belmont (Calif.): Wadsworth.
- Martin, Marcel. 1971. *Elokuvan kieli. Le langage cinématographique*. Suom. Velipekka Makkonen. Helsinki: Otava.
- McKee, Robert. 1998. *Story. Substance, Structure, Style, and the Principles of Screenwriting*. London: Methuen.
- McQuail, Denis. 1983. *Mass Communication Theory. An Introduction*. London: Sage.
- Miettunen, Helge. 1967. *Radio- ja TV-opin perusteet*. Helsinki: Weilin & Göös.
- Monaco, James. 1977. *How to read a Film*. New York: Oxford University Press.
- Mral, Brigitte. 2000. *Retorikanalys*. Teoksessa Ekström, Mats & Larsson, Larsåke (red.). *Metoder i kommunikationsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Nilsson, Åsa. 2000. *Kvantitativ innehållsanalys*. Teoksessa Ekström, Mats & Karsson, Larsåke (red.). *Metoder i kommunikationsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Nichols, Bill. 1988. *The Voice of Documentary*. Teoksessa Alan Rosenthal (ed.). *New Challenges for Documentary*. Berkeley: University of California Press.
- Nukari, Matti & Ruohomaa, Erja. 1992. *Ohjelmien summasta lähetysvirtaan. Radion ohjelmakäsitteistön uusiutuminen*. Tutkimusraportti 8/1992. Helsinki: Yleisradio.
- Nyytäjä, Outi. 1980. *Dramaturgiasta*. Filmaaja 12/1980.
- Olsson, Ola. 1982. *Dramatikern i dialog med sin samtid*. Nordiska teaterkommitten. Helsingfors.
- Puro, Jukka-Pekka. 1996. *Johdatus puheviestinnän teorioihin*. Helsinki: Gaudeamus.
- Rajamäki, Tuula. 1994. *Haastattelija ja haastateltava*. Teoksessa Rajamäki, Tuula (toim.) *Saanko haastattelun*. Helsinki: Yleisradio/Radio- ja tv-instituutti.
- Reitala Heta & Heinonen, Timo. 2001. *Dramatisoitua todellisuutta*. Teoksessa Reitala, Heta & Heinonen Timo (toim.). *Dramaturgioita. Näkökulmia draamateorian, dramaturgian ja draama-analyysin ongelmiin*. Helsinki: Palmenia-kustannus.
- Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte*. 1984. Bd. 4. Berlin. New York: Walter de Gruyter.

Räty, Panu. 1998. Henkilökuva ajan kuvana. Teoksessa Kantola, Anu & Mörä, Tuomo. *Journalismia! Journalismia?* Porvoo - Helsinki - Juva: WSOY.

Salminen, Juhani. 1995. Kemi 1949, Suomen kohtalonratkaisu. Helsinki: Gummerus.

Sipola, Timo. 1998. Lisää koskettavuutta - miten käy uutisen. Teoksessa Kantola, Anu & Mörä, Tuomo. *Journalismia! Journalismia?* Porvoo - Helsinki - Juva: WSOY.

Streng, Adolf V. 1975. Latinalais-suomalainen sanakirja. 3.p. Helsinki: SKS.

Suomen kansan murrekirja. 1953. Länsi-Suomen murteet. Sanakirjasäätiön toimituksia III. Porvoo.

Tammi, Pekka. 1992. Kertova teksti. Esseitä narratologiasta. Helsinki: Gaudeamus.

Tervonen, Ilkka. 1994. Haastattelun monet kasvot. Teoksessa Rajamäki, Tuula (toim.). *Saanko haastattelun.* Helsinki: Yleisradio/Radio- ja tv-instituutti.

Tervonen, Ilkka. 1994. Toimittaja haastattelijana. Teoksessa Rajamäki, Tuula (toim.). *Saanko haastattelun.* Helsinki: Yleisradio/Radio- ja tv-instituutti.

Toivainen, Kirsti. 1985. Alatornion murretta. Suomen kielen näytteitä 22. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

Ueding, Gert & Steinbrink, Bernd. 1986. Grundriss der Rhetorik. Geschichte. Technik. Methode. Stuttgart: Metzler.

Watson, James & Hill, Anne. 2000. *Dictionary of Media and Communication. Fifth Edition.* London: Arnold.

Webster, John. 1998. Dokumenttielokuvan käsikirjoittamisesta. Teoksessa Kantola, Anu & Mörä, Tuomo. *Journalismia! Journalismia?* Porvoo - Helsinki - Juva: WSOY.

Zelizer, Barbie. 1993. Narratives of self-legitimation. Teoksessa *Narrative and Social Control: Critical Perspectives.* Editor Dennis K. Mumby. Newbury Park, London, New Delhi: Sage.

Tv-Mittaritukimus

Finnpanel. Ei kurjuutta kummempaa. 13.2.2000.

Asiantuntijaluennot

Jääskeläinen, Jarmo. Elokuvan ohjaamisesta. 19.-23.4.1999. Elokvataiteen laitos. Helsinki.

Luke, Colin. Minikamera dokumentaarisessa työssä. 2.-5.5.2000. Yleisradio: Radio- ja tv-instituutti & TV2. Tampere.

McKee, Robert. Robert Mc Kee's story. 13.-15.11.2000. Taideteollinen oppilaitos. Helsinki.

Smeds, Kristian. Dramaturgia Pohjantähden alla -sarjassa. 9.-10.10.2000. TV2. Tampere.

Radio-ohjelma

Aaltonen, Veikko. Ajatuksia elokuvan ohjaamisesta. Merkkituote/Ylen ykkönen 1.3.2001.

LIITTEET

Liite I. Ohjelmaehdotuksia tuottaja Timo Järvelle

4.10.99

Kemi on my mind

Mitä tapahtuu muuttotappiokunnalle?

Massamme on menossa ällistyttävän voimakas muuttoliike puoleenkymmeneen kasvukeskukseen esim. Ouluun, Jyväskylään, Helsinkiin. Enää esim. pienemmät keskukset eivät tarjoa tarpeeksi vetovoimatekijöitä, että ihmiset niihin pysähtyisivät.

Mitä tapahtuu kaupungissa, jolla on loistava punainen menneisyys, mutta kaikkien mittareiden valossa kurjistuva tulevaisuus? Tähän mennessä se on näkynyt korkeana työttömyytenä (21%), väestön ikääntymisenä, yleisenä näköalattomuutena. Viimeisimpien tutkimustulosten mukaan tuo kaikki näkyy nyt myös väestön sairastavuutena.

Näytillä olisi ankea kylmä tuulinen kaupunki, missä kaupunginosat tyhjenevät (Hepola) ja toisaalta ainoa positiivinen asia vuosiin Lumilinnan teko. Arkiston aarteita myös.

Haastateltaviksi esim. joku kaupungin lomautusuhan alla elävä työntekijä, ikivanha kommunisti (nainen) ja tehtaan työläinen.

Kemi on my mind jatkoa 20.10.99

Paluu siirtomaa-Suomeen

Muuttotappio on Kemissä jatkunut jo 30 vuotta. Viime vuonna luku oli maan korkein yli 350, asukkaita on tällä hetkellä 24 000.

1970- ja 80-luvulla uskottiin tasa-arvoon ja hyvinvointiin. Kemiin rakennettiin lisää palveluja, vaikka me eivät huonoja olleet aiemminkaan. Nyt ahdinkoa lisää se, että palvelurakenne on yhä edelleen hyvä, mutta valtio on vetäytynyt maksumiehen roolista, eivätkä Kemien verotulot riitä. Kulttuuri- ja urheilupalvelut toimivat vielä, tosin teatteria yritetään juuri nyt tuuppia yksityisille. Tunnelmat ovat ankeat kaikkialla. Esimerkiksi kaupungin työntekijöiden, joista jälleen osaa odottaa kuukauden lomautus, keski-ikä on jo 47-48 v. Heiltä jos keltä on tulevaisuuden usko mennyt, arvelee kaupunkirakennejohtaja.

Kemi on paradoksien kaupunki. Esimerkiksi koko maan ulkomaanviennistä 7-8 % lähtee Kemistä, sen saa aikaan vajaat 1000 ihmistä. Eli jälkeä syntyy, mutta liian vähin ihmisin. Mihin ne loput pannaan? Kurjuus kumuloituu. Kaksi kaupunginosaa on ylitse muiden, Hepola ja Marttala. Työttömyys on yli 40%. Huume- ja alkoholiongelma näkyvissä. Palvelut lähteneet. Asunnot tyhjentyneet.

Ja sitten on se Lumilinna.

Ja vielä kuuluisa lehti Pohjolan Sanomat, kotoisasti SontaSiion, lopettaa vuoden vaihteessa painonsa Kemistä, vaakalaudalla on myös toimitus. Kirjoittelu on paikallisten mukaan muuttunut nyt, kun pää on vetävän kädessä.

Tämä kaikki on siis teoriaa, joka kuuluu olevan harmaata, mutta tässä tapauksessa erittäin mielenkiintoista.

Tapaan kaupunkirakennejohtajan, hallintoylilääkärin ja sos.työntekijän pe 22.10.99. Haussa on päähenkilö Hepolasta, uloslyöty syrjäytynyt, mahd. perheellinen mies tai nainen. Tapaamisten perusteella piirrän sitten juttujanat.

Eila Tiainen

Liite II. Materiaalihaastattelujen litterointeja
(Alleiviivatut kohdat otettiin ohjelmaan)

Päähenkilön haastattelun litterointi

Raili, sä oot 43-vuotias. Minkälainen sun elämänkaares on tähän mennessä ollut? Sä oot Kemistä alunperin kotosin, mutta sä oot tehny aika pitkän retken tässä muualla?

Hmm... joo, mä oon syntysin Kemistä. Täälä niinko Tervaharjulla oon syntyny. Se oli siihen aikaan ko minä olin pieni maalaisseutua. Meillä oli ihan lehmä naapurissa ja sitte me asuttiin kuitenkin kaupungin reunalla, että aika ihanteellinen kasvuolo. Lapsuudenkoti oli pieni mökki siellä mäen päällä. (tauko ja syvä hengitys)

Ja mä oon 14-vuotiaan lähteny Kemistä. Ensin menin Norsööpinkiin ja sieltä sitten Jöötteporiin ja oon seilannu Ruotsissa aika pitkään.

No tuota, minkälainen sun koti oli?

No meitä oli tietenkin vanhemmat ja mulla on niinku viis sisarusta, et meitä on kuus lasta kaiken kaikkiaan. Mä oon nuorimmainen. Kaks veljee ja kolme siskoo.

No minkä takia sä lähdit Ruotsiin? Olit aika nuori kuitenkin. Miksi?

Joo. No se oli ... siihen vaikutti monetki tekijät ... tosiaan. Mun isähän oli täälä Kemissä 12 vuotta haudankaivajana ja kuoli kun mä olin 11-vuotias. Ja me jäätiin niinku äitin kansa asumaan. Ja äiti oli ... lähti pelastusarmeijaan aktiiviuralle. Ja mulla silloin loppu tämä, silloin sanottiin kansa- ja kansalaiskoulu, ja tota oli vähän juureton olo. Elikkä lähin sinne siskon tykö asumaan ensin, et se oli varmaan se.

No mut sulta jäi sit koulutus hankkimatta?

Kyllä joo.

No mimmosiin töihin sä siellä Ruotsissa pääsit?

No ensinnäkin mä olin ensin sen pari vuotta, et ku Ruotsissa oli oppivelvollisuuslaki 16-vuotiaaks asti, niin mä seilasin tätä väliä ja 16-vuotiaana sitten tapasin tän ensimmäisen... tai ainoonkin aviomiehen ja muutettiin yhteen asumaan ja alettiin leikkimään kotia siinä (naurahdus). Minä oli 16 ja hän 18. Asuttiin Jöötteporin Angeretissa. (Haastattelija kysyy jo päällekkäin seuraavaa kysymystä asuttiin -lauseen päälle).

No miten se meni?

Ihan hyvin. Kymmenen vuotta me siinä oltiin... (hymyisää muistelua)

Me mut sitte... niin töitä... Mä olin siellä keksitehtaalla töissä jonkun aikaa. Volvolla töissä. Sit taas olin koululla töissä, opiskelin välillä. Sit mä oli 19 ko syntyy ensimmäinen lapsi ja tietenki jäin kotia hoitamaan sitä. Sit me oltiin sijaisperheenä jonku aikaa, et meillä oli lapsia ... brasilialaisia lapsia oli sijoitettuna. Sitte syntyy toinen lapsi ja sitte mä olinkin aika paljon kotona. Mun miehellä oli niin hyvät ansiot, et hän oli maalari ja telakoilla töissä ja hänen ansiot oli sellaset, ettei tarvinnu lähtee töihin, et sai olla kotona ja hoitaa lapsia.

No mihis tää kaikki sitten pääty?

No mä oon monta kertaa sanonu... multa on monta kertaa kysyty, miks sitte tulit Suomeen...mä oon aina sanonu, et varmaan mielenhäiriössä (naurua), ei siinä muuta järjesllistä syytä ollu...että mutta kai se oli se, että ku oli niin nuorena lähteny ja ei ...jotenki oli sellanen kotikaipuu...tai semmonen, että piti lähtä kattomaan, että mikä tää on tää Suomi. Ja siinä mietittiin sitten mitä mahdollisuuksia, elikkä se oli minun halu muuttaa tänne. Minähän oon niinko täältä tosiaan lähtösin, että kaupunkilainen. Sillon alta kymmenvuotiaana nähny lehmiä. Sain tämmösen vaan pähänpiston, että mitähän jos lähtis maatalouslomittajaksi, ja niin me sitten lähettiin. Niin menin maatalouslomittajakurssille. Olihan se aika mielenkiintoinen kokemus (nauradus), että kun menee ensimmäistä kertaa navettaan. On se aikamoinen hyppy muuttaa sanotaan Jöötteporista muuttaa johonki Suomen Karstulaan asumaan... niin tuota siinä sitten Karstulassa ollessa... ja muutettiin sitten myöhemmin Saarijärvelle, niin sit meidän avioliittoki alkoi olla siinä vaiheessa loppu sitte. Että luultavasti tämä Suomeen muutto ja tämä olosuhteitten niin raju muuttuminen vaikutti siihen ja toisaalta tiete sitte, että me oltiin niin kasvettu aikuisiksi yhdessä. Meillä oli niinko aika lähteä eri teille.

No mites sitte? Erosit, lapset jäi sulle?

Kyllä.

Minkä ikäsiä?

Petri täytti seittemän ja Suna oli kaks ja puoli.

Kun erosit, muutit sä sillo Tornioo Tornioon?

Joo, Tornioon.

Sun miehes sitte?

Hän niin meni Mikkeliin.

Olitteko sen jälkeen yhteydessä?

Kyllä, hän piti lapsiin yhteyttä. Ei niin kauheen paljo. Se oli puhelinsoittelua. Lapset kävi muutaman kerran ja hän kävi sitte täälä kattoon muutaman kerran.

Sä sanoit, et hän on kuollut?

Kyllä, 92 vuonna.

No, mitä tapahtu sillon sitte?

Tuota no ...hän joutu niinko tällasen väkivallan uhriksi. Et niin tot... ja sitten niin ... ei saanu ajoissa hoitoa. Kävi kyllä lääkärissä monta kertaa. Että lähinnä niinko hoitovirhe tuli. Aivoissa oli tämmönen tihkuverenvuoto ja menehty sitte siihen.

Oliko hänellä alkoholiongelma?

Hänellä ei ollut alkoholiongelmaa ennen kuin sitten tässä viime elinvuonna. Että hän oli kyllä hyvin raitis ihminen, et siihen meän avioliitto ei missään nimessä kaatunut alkoholiongelmaan tai mihinkään tämmöseen.

Näitsä siellä Ruotsissa, tai tai vaivasko sua sellanen, kun sä sanoit, et oli vähän juureton, juureton olo, et sä halusit tulla katsomaan takasinpäin, niin oliko hmm, vaivasko sua se tämmönen juurettomuus siellä Ruotsissa Ei kuitenki?

Ei tota minusta se oli aika jännää sillä lailla, että vaikka sä olit asunut siellä kymmenen vuotta, 12 vuotta ja sä hallittit kielen tai jotaki niin ja tunsit et okei, se on sun koti ja elät siellä, niin joka kerta, kun sä tapasit jonkun ruotsalaisen, niin sulta kysyttiin: ”Ai jahaa, no mistä se sinä olet? (vahva kysyvä intonaatio) Mä, että ”Suomesta”. ”Ai jaa, eksää ookkaan Jugoslaviasta?” ”Ei, ko Suomesta!” ”Kylläpä sä puhut hyvää ruotsais!” ... Et se oli vakio tämmönen. ”Mitä sä tykkäät Ruotsista? Aiotko sä jäädä tänne?” Elikkä sä olit koko aika niinko heile, niinko sua ei kiinostas mikkään muu ko se oma siirtolaisuutes ja se on se ainoa asia, mistä sun kans voi keskustella. (hidasta, painokasta, vahvasti tauotettua puhetta) Samallai me varmaan kohellaan näitä meän omia ... tuota ... muualta... muuttaneita ihmisiä ... ulkomaalaisia täällä. Oon itekki syyllistyny ihan samoihin kysymyksiin, ko oon ollu tekemisissä tänne muuttaneiden ulkomaalaisten kanssa.

Mut sit sä oot saanu vielä yhden lapsen. Miten sä oot sopeutunu tänne Suomeen ja mitä sun elämälle sen jälkeen on tapahtunut?

Joo ... (hymyä).. Annika ... Annika täyttää nyt yheksän ja niin ... hmm hmm ... no minähän täältä Tornioista aikoinaan tosiaan lähdin takasin tonne Urjalaan (huokaus, ovelaa naurua, falski ilme) .. voi että tää on kamalaa ...

Niin no mitä sitte? No (naurua) mitä kamalaa siinä on?

No se, että mä oon joskus sanonu, että mä muutan, oon muuttanu niin monta kertaa. Et silloin ko me oltiin naimisissa, mä uskoin, et mun aviomieheni on semmonen levoton luonne, mut hän sit ko me ... ää ... erottiin, niin hän pysy Mikkelissä ... Mikkelissä kuolemaansa asti, mut minä sitä vastoin oon muuttanu senkin jälkeen. Et mä muutin Urjalaan ja olin maatalouslomittajana kolme vuotta. Sieltä Vilppulaan, olin siellä sit maatalouslomittajana kansa, kunnes sitten kävi sillä lailla, että ... niin... tulini tulini, mussa todettiin allergia, et ...mmm...pölypunkeille ja sit lehmän hilseelle allerginen, et siihen loppu niinko se työ, vaikka mä tykkäsin siitä kyllä, että ihan mielenkiinnostosta....Ja oppi näkemään niinko senkin puolen, että että ei se tuolla maalla eläminen ole vain sitä auringonpaistetta, että sitä vaan silloin tällön käydään lehmää rapsuttamassa ja ollaan ja maataan tuvan penkillä, et kyllä se totista työtä on ja et kyllä se raha ja elämä on tiukasa siellä. Ja oppi arvostaann niinko tämmöstä ihmisten työntekoa... niin (huokaus)... Niin sitte Vilppulasta minä tulini taas Tornioon. Se johtu varmasti siitä, että mullon sukulaisia täällä, et siksi tää vetää aina tämä perä takasin. Et mullahan silloin asu Torniossa veli ja sisko ja niin ... olin siellä sitten ... No ... tutustuin tähän Annikan issään ja ... sit meilä ei kuitenkaan ollut semmonen tää suhe et meilä ois ollu niinko jatkuvaa yhdessä ... tai oltas voitu ajatella rakentaa niinko yhteistä elämää. Mutta kun aloin oottaa Annikaa niin ... niin se oli sitte tervetullu ... (nauradus).. Ei kai siinä mittää, että jos on kaks lasta huolehtinu, niin kai sitä huolehtii kolmannenki. Tuota ...

No missä sä kävit töissä ? Sä oot nyt kuitenkin, eiks niin, et sä olit 500 päivää työttömänä, enneko sä oot tähän projektiin tullu? Ei.. Ei, vaan miten?

Ei (naurua ja pään pudistelua) mä en oo koskaan onnistunu pääseen niin pitkälle työttömänä (naurua), en....

No mitä sä oot tehny aikasemmin, tässä lähiaikoina?

No mä olin ... no silloin Tornioon Muuttaessani työllistämistöillä, mä olin niinko koulunkäyntiavustajana. Mä oon ollu aikasemminki koulunkäyntiavustajana niinko tämmöselle kehitysvammasselle lapselle tuolla harjaantumiskoulussa. Sit mä oon ... mä oon aina tehny jotakin. Elikkä että jos mä en oo saanu palkkaa, mä oon menny jollakin hara -rahalla, työkokeilurahalla tai jollaki mut kuitenkin mä oon aina tehny jotain. Elikkä mä olin silloinki, mä menin kursseille, mä olin tuolla Keroputaalla sairaalassa harjoittelemassa kurssijaksolla, sit mä olin Suojapirtillä ja Arkipäivässä ja Kemissä 94 ku tuli nää kurdit, ensimmäiset pakolaiset, olin heän kotiuttamisohjelmassaan töissä.. ja näile kurdipojille olin koulunkäyntiavustajana siinä kessään asti ja et aina jotakin.

Ja sit miten tähän (hyvin painokas) tulin hmm hmm, niin mähän olin, mä olin aikaisemmin kirjastossa täällä, Veitsiluodon kirjastossa sen puoli vuotta työllistämistuella ja sitten ... niin ... olin ...siinä pikkusen aikaa työttömänä ja sit taas menin aikuislukioon, kun sinne haettiin avustajaa, niin näitten ulkomaalaisten, heile oli niinko kurdinaisia, niin tota olin siellä kuukauden.

Mutta tähän lähti niinku tämä osallisuusprohektiin mukaanmeno siitä, että me alettiin miettimään ihan, et mitä tällä alueella pitäis tehdä, ku täälä ei oo ... siis toimintaahan täälä on, järjestötoimintaa, urheilutoimintaa, tämmöstä, mut se ei niinko ylety kaikkiin täälä asuviin. Että täälä on paljo ihmisiä, joila ei oo yhtään mittään. Ja syrjäytyneitä. Et me alettiin miettiin, et mikä vois olla semmonen, semmonen juttu, että vois alkaa tekeen jotakin Ja se ajatus lähti niinko kytemään ja mä olin ite yhteyvesä tänne kirkkoon, tänne diakoniatpuolele, mutta sinne se ei niinko taas ottanu tulta alle, he ei ... et he ollu kiinnostuneita. Sitä mä sain, sainkohan mä juuri diakonilta tietää tästä Juhasta ja osallisuusprojektista ja menin sitten yhteen tämmöseen informaatiotilaisuuteen ja sitä kautta sit alettiin toimimaan Hmm hmmm hankkimaan tiloja ja laittamaan käyntiin.

Kaupunkirakennejohtajan haastattelun litterointi

Minkälainen Kemin kehitys on tällä pian päättyvällä 90-luvulla ollut?

Jos tarkotetaan työpaikkojen kehitystä, niin meillä on tapahtunut valtava romahdus elikkä meillä on vähentynyt työpaikat noin neljällä tuhannella. Ja meillä oli 80-luvun lopulla vielä 14 000, nyt niitä on noin 10 000.

No, vieläkö ne vähenevät?

Kyllä tämä vähentämisen vauhti on vielä aika raju elikkä suurteollisuus on edelleen vähentämässä väkiä ja he ovat ilmoittaneet, että tavoitteena on noin viijensaan hengen vähentäminen.

Mistä ne työpaikat ja työ tilalle sitten?

Siinäpä hyvä kysymys ja siihenkö löytys hyviä vastauksia!

Kemin kaupunki on yrittänyt omalta osaltaan kehittää näitä uusia työpaikkoja Kemin teknologiakylään ja matkailun piiriin. Lumilinna-projekti meillä on edelleen käynnissä mutta samaan aikaan Kemin kaupunki on joutunut vähentään vakinaista väkeään noin kolmella sadalla.

Onks nyt esimerkiksi ens vuonna vielä uhkaamassa irtisanomiset, pakkolomat esimerkiksi Kemin kaupungin työntekijöille?

No budjetin valmistelun tässä vaiheessa näyttää siltä, että pakkolomat on edelleen uhkaamassa Kemin kaupungin vakinaista väkeä elikkä toiminnoista vastaaminen tänä päivänä on todella vaikeata.

No johtuuko sitten Kemin tämmönen väestökehitys myös siitä, että ne työpaikat on vähentyny? Tai millä tavalla sä näet tän väestöpohjan muutoksen?

Kyllä Kemi on muuttotappiokunta. Meillä on .elikkä meillä on kymmenessä vuodessa väki vähentyny. 25 ja puoli tuhatta oli ja nyt on 24 000 ja raja rikkoutuu varmaankin näinä päivinä. Ja tuota kysymys on nimenomaan työpaikoista. Nuoret täältä joutuu lähtemään niin kuin koko Lapista pois leivän perään. Kun työpaikkoja ei ole, niin on pakko lähteä.

Kenen vika se on?

No sitä en tiedä, kenen vika (naurua). Kyllä tässä minun mielestä tätä kansallista politiikkaa pitäisi tarkastella uudella tavalla elikkä nämä EU-ohjelmat eivät ole tuoneet Pohjois- ja Itä-Suomeen eikä muualle riittävästi työpaikkoja. Paljonhan on tehty, mutta ei nämä ole riittäviä toimenpiteet. Eli tarvittaisiin kansallisia toimenpiteitä, että ihmisten ie tarvis muuttaa kotiseudultaan niin paljo kun tähän saakka on tapahtunut.

No kun se Kemin talous on ruvella, niin onko se pelkästään sit kemiläisten syy tai teiän syy kun poliitikkoina päätätte ja virkamiehinä valmistelette ja päätätte asioista?

Ainahan pitää kattoa itteään peiliin

Talous ei tuu kuntoon ... velkaa on 13000 mk/asukas...

Mutta jos ajatellaan tätä talousasiaa vielä esimerkiksi kansantalouden näkökulmasta, niin täällä on iso satama ja sit on näitä isoja firmoja, jotka tekee vientiin tavaraa, niin eikö se oo jotenki suhteetonta kattoo, kuin paljon vientituloa tulee teidän kautta mutta teille ei siit jää juuri mitään?

Joo se se tuntuu katkeralta elikkä jos ajatellaan tätä vientiä niin Kemi-Tornio alueelta lähtee vajaa 10 prosenttia Suomen viennistä ja sen tuotta semmonen väkipohja, että meillä on ainoastaan noin 65 000 asukasta. Elikkä moninkertaisesti on vientiä asukasta kohden mutta se ei ole ratkaissut tämän alueen ongelmia. Elikkä kyllä tää vientiteollisuuden työntekijöillä on oikeus odottaa, että he saavat myös asialliset palvelut ja heidän lapsensa saa hyvän kasvatuksen, että ne voi sijoittua suomalaiseen yhteiskuntaan ja ulkomaille ja tuota kysymys on tulonjaosta ja verojärjestelmästä. Kyllä tälle jotakin täytyis tehdä.

No kun sä olet puhut siitä teknologiakylästä ja näistä uusista työpaikoista, niin tarkoittaako tämä suomeksi sanottuna: ah tulkoon Nokia ja pelastakoon meidät? Vai mikä se on?

No sehän on jo tullut meille. Meillä on Nokia Telecommunications tullu jo tuonne tutkimusyksikkö viime vuonna. Tämä on yks firma, jonka varaan tietenkin Kemi rakentaa tulevaisuuttaan ja toivon mukaan sitä sitten saadaan sitten kehitettyä riittävästi. Elikkä tällä hetkellä siellä on noin 250 työpaikkaa tässä mejän digipoliksessa ja tavoitteena on, että vuonna 2006 meillä on noin 750 työpaikkaa siellä. Sillä ei ratkaista Kemin kaupungin ongelmia. Sillä myöskään tällä matkailuun satsaamisella ei Kemin kaupungin työttömyysongelma tule ratkaistuksi, koska meillä on vajaa 3000 työtöntä ja heillä on sellainen koulutus. Eivät he tule sijoittumaan monikaan ainakaan tämmöiseen digipolissysteemiin. Elikkä jotakin uutta systeemiä tarttis kehitellä elikkä tekemätöntä työtä on julkisella sektorilla ihmisten auttamisessa vaikka kuinka paljon. Meiltähän on häipynyt lähes 300 työllistämistukilaista sosiaali- ja terveyspalveluista, elikkä suoraan ihmisten auttamisesta, kun kunnalla ja valtiolla ei ole rahaa kuulemma hoitaa asioita. Elikkä kyllä mä näkisin, että julkiselle sektorille pitäis edelleenkin aianakin joksikin aikaa ainakin, että tää muuttotappio tai tämä muuttoliike saadaan jollakin lailla hallintaan täytyis luoda työpaikkoja. Se ois yks keino ja semmosta varmasti tarvitaan.

Päähenkilö haastatteli kaupunkirakennejohtajaa työllisyydestä, syrjäytymisestä ja Kemin kehityksestä

Raili: Joo mä oon kuullukukki siitä, sehän ois ehkä semmonen ... Mun henkilökohtainen mielipie lumilinnasta on tietenki, en oo niin ilonen et rahaa siihen ja jalokivigalleriaan ja Sampoon. Ei oo mittään valtavan työllistävää vaikutusta, pysyvää kuitenkaan niinko Lumilinnalla ja Sampolla.

Joo, vaan uusia työpaikkoja sillä haetaan, siellä haetaan, eli jotakin uutta avausta, uudenlaista elinkeinoa on haettava jos vanha ei vedä. Elikkä meillä on tästä suurteollisuudesta elikkä StoraEnsolta, Metsä Botnialta ja Botnia Woodilta on häipynyt kuitenkin teollisuudesta 1500 työpaikkaa 1990-luvulla. Jotakin uutta täytyy kehittää tilalle.

Ex tempore -naisten haastattelun litterointi

Huomenta naiset! Huomenta! Huomenta! Ootteks te usein käyneet täällä asukastalolla?

No ollaan kai me täällä käyty. Lapset käyny, asustaa. Mä oon joskus täällä niinko vapaaehtosena Railin kansa, mun poika on täällä töisä, Kent.

No mutta minkälaista. Mitä te tykkäätte tästä Tää on toiminnasta ? ihan mahtava homma (yhteen ääneen molemmat toimittajan puheen päälle).

Täällä assuu hirveesti sakkia joka ihan tosissaan tarttee kaikkee, että ... ja itellekin jopa (naurua) kyllä tää on uhan hyvä homma.

No pitäskö tätä jotenki kehittää tätä juttua vielä?

Kyllähän täsä vielä paljo pystys laittaa erinäisiä juttuja tietenki. Raililla on hirveesti hyviä ideoita. Me tunnetaa Railin kans, me ollaan naapureita.

No miten tuota. Kuinka paljon te luulette, että on sellasii ihmisiä, jotka on kerta kaikkiaan riippuvaisia Tääläkö? Täälä on niinkö tämmösestä hommasta?

paljo, älyttömästi. Suurin osa just täällä on riippuvaisia, Rytikarin puolelta, mutta enimmäkseen just täsä ympäristösä samallai tuosa ko kesälläkin vietiin ruokaa, jonka ei pystyneet ite liikkumaan ja ne oli tosi tyytyväisiä.

No mistä se johtuu. Mikä on syynä siihen, että on paljon ihmisiä, jotka tarttee?

No tuota alkoholi on monesti syy

On, ja tää työttömyys

Ja täällä on paljo yksinäisiä

Paljo semmosia, jotka senkin takia on pulassa

Ja paljon yksinäisiä miehiä

On tommosia työttömiä

Ja on naisiaki ja yksinäisiä äitiä hirviästi

Ja vanhemmat naiset käy täällä palijo

Niin käyki ja

Päivän mittaan

Syömäsä ja juttelemasa hmm..

Nuo eläkeläiset tullee tänne ihan kimpasa aamusin

Niin tullee ja on kiva ko aina kaupasa käy ja näkkee nii ne juttelee ja kaikkee

No onks nyt niin, että poliitikot ja erityisesti kunnan päättäjät on jättäny ihmiset oman onnensa nojaan?

Mun mielestä ainakin on. Niinkö eihän tätäkään ois tullu, jossei Raili ois saanu niinkö sitä ideaa, että niinkö täälähän on moni vapaaehtosena työssä, määki aina välilä oon täälä ja käyty Railin kanssa kerjuureissula leipätehtaasa ja (naurua) joka paikasa.

Niin ja nää on kaikki lahjotuksena?

Joo, niin.

Joo...

Sitte kerätään tuolta niinko kaveritki annetaan. Vanhoja vaatteita me tuuaan sitte tänne niitä. Ja välilä mä laitan kotona ruuan ja tuun tänne ja ihan tommosta kaikkee Son hyvä homma kyllä... No sitte näkkeepähän tuttuja tääläkö käyvään.

No sen takia täälä varmaan käy monet ko ... pääsevät jutteleen (päällekkäin)

Nii onki ja ko muksuile. No Sirpallaki on kaks pikkutyttöä, ko tuosa on muksuile. Ne on onnellisia ko sielä on nuo kaikki pelit (päällekkäin)...

Ja ko ne tekkee tuola nuoriskalla, ko mulla on vielä kaks isompaa, no poika ei enää käy, mut ne kaks isompaa käy sitte tuola nuoriskalla sitte näisä...

Yhm...

Ko tää Kentti sielä häärii...

Joo, Kenttihän pittää tuosa muksuile. Nehän on ihan onnessaan tuola ko näkkee. Kent tuu töihin, viikonloppusinki se on joutune tulleen aukaseen muksuile tuon toisen tai siis tämän puolen, että ne saa olla ja pelata. Kyllä se on ihyvä homma.

No saanko rouvien nimet?

No mä oon Hilikka. **Kiitos!**

Sirpa. Kiitos!

Olkaapa hyvä! (yhteen ääneen)

Liite III. Tuotantoaikataulu

3.11.99 Eila Tiainen

Kemi tuotno 531-27001 aikataulu ja lyhyt johdatus aiheeseen

Kuvaukset 8.-12-11. 99, kymmenen tunnin päivät sovitettuna paikanpäällä.

Lähtö **maanantaina 8.11.** klo 9.00, perillä Kemin Hepolassa n. 15.00 ja kuvauksia asukastalon lasten ip-kerhossa.

Majoittuminen hotelli Merihoviin (uusi, vasta 2 viikkoa auki ollut kaupungin ”vanha” hotelli), yhteislasku suoraan Tampereelle.

Tiistai 9.11.99 Raili, ohjelman päähenkilö tekee töitä osallisuusprojektille ja kertoo haastattelussa siitä. Raili puuhaa kotona, missä hänen haastattelunsa hlökohtainen osa. Asukastalossa sinä päivänä yleistä ruokailua veteraaneille yms.

Keskiviikko 10.11.99 Hepolan asukastalojen vilkkain päivä. Klo 10-14 yleinen ilmainen ruokailu ja EU:n ruokapakettien jako.

Torstai 11.11.99 ylihammaslääkäri saa vastaanotolleen osallisuusprojektista potilaan klo 14.30, minkä jälkeen tohtori haastatellaan ja lähdetään hänen mukanaan ennaltaehkäisevään toimintaan = kävellen uimahallille.

Perjantai 12.11.99 organisaatiojohtajan haastattelu jollakin kaupungin työmaalla ja käynti teknologiakeskuksessa, minkä jälkeen paluu Jyväskylään.

Muutama sana taustaksi:

Päähenkilö on siis 43-vuotias **Raili**, joka on tähän mennessä jo elänyt värikkään elämän Suomessa, Ruotsissa ja taas Suomessa. Hänellä on kolme lasta, joista vanhimmalla on jo omia kersoja, siis isoäiti. Seuraava lapsi opiskelee ja 9 v. kuopus on kotona. Asunto on Hepolassa. Varsinaista koulutusta mihinkään ammattiin ei ole. Tällä hetkellä hän on siis osallisuusprojektin työntekijä.

Osallisuusprojekti on kaupungin ja EU:n rahoilla käyntiin laitettu ”pelastusohjelma”, jonka tarkoituksena on kurjassa kaupunginosassa Hepolassa lievittää syrjäytymisen aiheuttamia ongelmia: työttömyyttä, viina- ja huumeongelmia esim.

Hepola/Rytikari kaupunginosa, jossa menee kurjasti. Tyhjiä asuntoja on n. 80 kpl, palveluja ei enää ole, alue sinällään mukavannäköistä, merenrantaa yms. Työttömänä sen reilusta tuhannesta asukkaasta on 40%.

Haastateltavat Railin lisäksi ovat ylihammaslääkäri, joka on yhdyshenkilönä kemiläisten merkittäviä kuolinsyitä ja sairastavuutta koskeissa tutkimuksissa, projektin vetäjä, joka on osallisuusprojektista vastaava sosiaalityöntekijä ja kaupunkirakennejohtaja, jonka pitäisi mahdollisimman tehokkaasti ja halvalla pyöräyttää kaupungin palvelukonetta.

Statisteja eli erilaisia asiakkaita asukastaloissa.

Kuuluisat 2 juttujanaa ovat päivänkierto ja Radio Perämeren uutiset.

Päivänkierto tarkoittaa elämää asukastalossa: Raili tulee aamulla kotoaan ja käynnistää päivän toimet: syrjäytyneiden suihkutukset, pyykkien pesut, ruokailut, EU-ruokakassien jakelut, siivousten ym. tilaustöiden vastaanotot ja työntekijöiden lähettämiset kohteisiin. Koko ajan asukastaloissa pyörii jengiä, joko asioilla tai muuten vain. Viereisessä kämpässä hoidetaan lasten ip-kerhoa. Hoitaja on pääsääntöisesti Ruotsista tullut Ken (muuten Jope Ruonansuun serkku!).

Osallisuusprojektista käsin Raili roudaa hammalaslääkärin vastaanotolle jonkun leegottoman tai huonoleegoisen vapaaehtoisen ja vastaanotolla tapaamme auvoisan Sinikan, joka hoidettuaan potilaansa jakaa haastattelun ja lähtee hoitamaan itseään uimahalliin.

Osallisuusprojekti saa vieraakseen kaupunkirakennejohtajan, joka tulee tutkimaan, kuinka kaupungin rahat kuluu. Hänen mukanaan selviää kaupungin huoli Hepolan kaltaisista kaupunginosista, lomautuksista, työttömyydestä. Hän myös uskoo, että ”uusi päivä kaiken muuttaa voi” kun Nokia ja muuta yritystä tulee teknologiakylään.

Radio Perämeren uutiset tarkoittaa sitä, että asukastalossa myös seurataan aikaa eli synkeää uutisointia ennen niin kukoistavan punaisen kaupungin nykyhetkestä ja rimpuilusta kohti parempia aikoja.

Muuta: katsottavanani on läjittäin kuvaussihteerin ansiokkaasti hakemaa arkistomateriaalia, jonka käytöstä en ole vielä päättänyt. Samoin minulla on runsaasti eri lehtien mm. Kalevan ja Pohjolan Sanomien uutisia Kemin asioista. Mutta niidenkin kohtalo muuna kuin taustaineistona ratkeaa, kun liveaineisto on haettu. Musiikkia käytän myös, oletan, ehkäpä ihan aatteen musiikkia. Ja jos vielä pitää kiteyttää että mitä, niin haluan jutullani kertoa, että loistavan punaisen menneisyyden omaava edistyksellinen kaupunki asukkaineen on täydellisessä kusessa: työttömyys ei tahdo alentua (23,9%), jengi syrjäytyy, sairastuu muuta maata useammin viinaperäisiin tauteihin ja tappaa itsensä. Tulevaisuus näyttäytyy synkkänä ja näköalattomana. Kaupungin vaikutusmahdollisuudet ovat surkeat, vaikka hyvää tahtoa riittäisikin kuten osallisuus- eli Hepolan hengenpelastusprojekti osoittaa. Eikä se Lumilinnakaan kaikkea paranna.

Liite IV. Kohtausluettelo

10.12.99 Eila Tiainen

Kohtausluettelo

Pohjantähden alla

Ei kurjuutta kummempaa (Kemi)

1. 100% Raili 0.30 ”Jos toinen sanoo, ettei oo rahaa ... niin parempi maksaa viinavelat pois... niin vähästä se on kiinni ja syyäkin pittää.”
2. otsikko Ei kurjuutta kummempaa
3. Raili laittaa lapsensa kouluun
4. Raili puuhaa itsensä kuntoon
5. Raili lähtee kotoa kohti Hepolan asukastaloa
6. Raili saapuu Hepolan as.taloon ja päivä käynnistyy
7. Kahvipöydän äärellä aamusumpit ja hups: Uutiset ratiosta
(uutisiäni kertoo syrjäytymisen ehkäisystä ja osallisuusprojektista)
8. Lahjoitusvaatteiden lajittelua
9. Kakarat ip-hoidossa
10. Poliisi vierailee talossa
11. Euroruokakassien täyttämistä
12. Ratio jatkaa uutista työttömyydestä ja tyhjiä asunnoista, kuuntelulla myös proj.vastaava
13. Musiikillisia kohtauksia Hepolasta
14. Takaisin asukastalossa, vieraana kpkirak.johtaja, joka altavastaa Railille
15. Raili käy kaupungilla asioimassa: pankki
16. Kemin musiikillinen esittely ja arkistopläjäys: Kemin johtava asema teollisuudessa
17. Nokia yms. Rakentuu
18. Kpkirak.joht. sanoo, että se oli pelastus
19. Raili vie hammaslääkärille syrjäytyneen
20. Hallintoylilääkäri (hammaslääk.) huolissaan kemiläisten oudoista kuolinsyistä
21. Arkistopläjäys laman alusta
22. Ei ole nytkään hurraamista, sanoo pääluottamusmies
23. Raili jakamassa eurokasseja
24. Asukastalossa vierailee ent. päättjä Iris ihmettelemässä
25. Rouvat pöyhii vaatteita ja valitsee ja kehuu rojektia köyhän pelastuksena
26. Vanhahko herra saa kassinsa ja käy pihalla selittämään
27. Arkistopläjäys: Kansa kerran nousi barrikadeille, nyt ei perkele millään!
28. Sopan vienti jalattomalle
29. Kassillisia poistuu
30. Työllistetty Pirjo konkretisoi kurjuutta
31. Vanhahko herra poistuu kylmään auringonlaskuun ja juttu päättyy
32. Raili lähtee kotiin

Liite V. Aikakoodiluettelo

Kuva

0200 tunnus
0217 Kemi ristiin

0252-0259 otsikko
0300 Railin lapsi ulos
0308 tyttö polkee pihasta
0332 100% Railin naama
0347 koira

0355 eteinen (radio)

0421 Raili lähtee työhön
0444 linnut
0452 Raili tulee kohti asukastaloa
0503 koira
0508 100% Raili keittiössä
0514 asukastalon olohuone, laatikot
0531 pojat
0539 100% tehoste Raili
0553 vaatteita
0616 vaatteiden järjestely
0636 Ken sovittaa liiviä
0643 100% tehoste Raili
0656 100% tehoste Juha

0708 Kemi kuvajakso
0747 radio, jengi kuuntelee

0758 100% Juha
0800 lapset pelaa
0828 lapset
0843 tietokonepeli
0856 100% lapset laulavat
0900 poliisit
0921 lapsukainen
0926 100% poliisi
0938 100% tehoste poliisi
0950 lapset jää, poliisi poistuu

Ääni

musiikkia
0242-0249 Raili ”kon 600 mk ...”

Raili: ”Meeppä reippaasti ...”
”Mä oon 14 v. lähteny kemistä
100% ”Meitä oli ...
... puhe jatkuu.

uutiset ja Taavitsainen

Raili: ”Miks mä tulin Suomeen ...
... puhe jatkuu
Karstula ja muu elämä ...
... puhe jatkuu
100% ”Alettiin miettiä, mitä pitäs ...
... puhe jatkuu

100% ”Hyviä talavivaatteita ...
... puhe jatkuu ”Tukholman kaduilla
... puhe jatkuu ”tärkeä paikka, saa ruokaa

100% Raili: ”Sovitappas, mannekiini!”
100% Juha: ”Alakaa uutiset!”

uutiset (3 kpl)
”

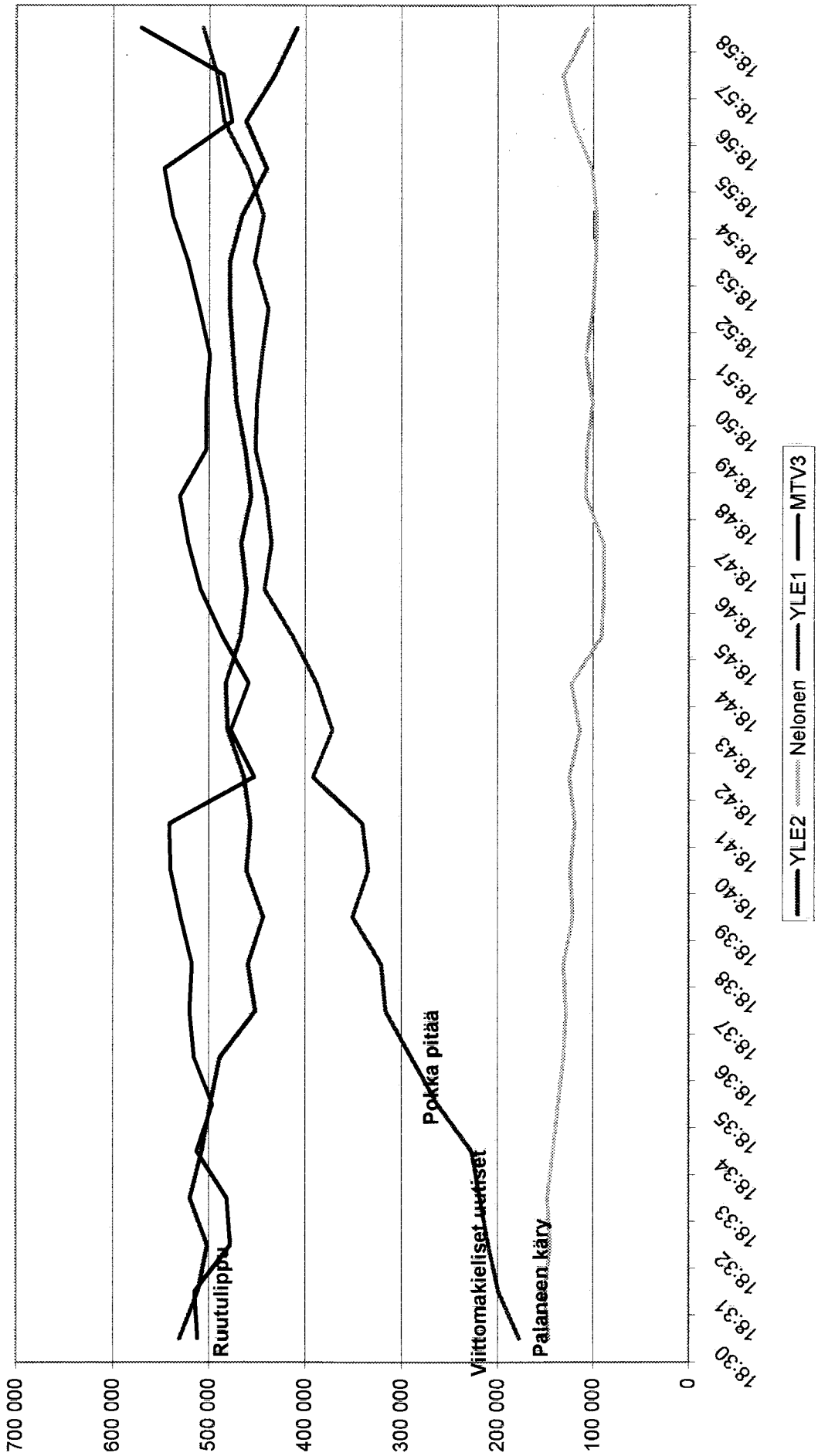
100% Juha: ”Oisko saatu rahhaa, ei oo ...
Raili: ”Alue tyhjenee ...
... puhe jatkuu viinaongelmista
lasten laulu alkaa ...
100% laulua
... puhe jatkuu: ” huumeongelmia on ...
... puhe jatkuu
100% ”Työttömyys ja syrjäytyminen ...
100% ”Heippa ja kiroilu kielletty.”

0956 vanhahko mies ja tv-kauniit	teh. ääni
1013 sos.työntekijä tulee	
1016 ruokailua	Raili esittelee toimintaa, 400 mk, siivous ...
1105 Raili ja kpkirakennejohtaja	... puhe jatkuu kangaspuista yms.
1117 100% kapkirak.joht.	100% kapkirak.joht.: ”Ja väkeä on riittänyt?”
	Raili esittelee pelastusarmeijaa ja eu:ta
1138 eu-kassien tekoa	
1202 100% Raili	100% Raili: ”Missä se myötätunto on?”
1212 kuvajakso Rytikari- Hepola	musiikkia
1304 kpkirak.joht, Raili ja Hepolaa	uutiset (2 kpl)
1317 kpkirak.joht. ja Raili vaatekasoilla	
1352 100% kpkirak.joht.	100% kpkirak.joht.: ”Menetettiin 4000 työ-
1405 kpkikuvaa, rak.työmaa	paikkaa ...
1429 100% päältn.	1412 päältn: ”Kehitys on huono ...
1444 kassien hakua	100% päältn. ”Burnoutit yms. ...
1500 kassien hakua	... puhe jatkuu
1510 100% työntekijä	tehosteellista ääntä toimesta
1520 vanhahko mies kuittaa	100% työntekijä: ”Oon pätkätoissa ollu ...
1542 kamera seuraa miestä	Raili: ”Vilkasehan vähän vaatteita!”
1557 tiivistys mieheen	Mies: ”Kelepaa ...
1605 Raili, numerolappu, pankissa	Raili: ”Tiiä itkiskö vai nauras, nöyryytys
1614 Raili ulos ja autoon	auttamisessa ...
1626 Kemin kaupunkikatukuvia	musiikkia
1735 arkisto mv-kuvaa teollisuudesta	selostus: Lapin teollisuudella menee hyvin...
1824 rakennuskuvaa	kpkirak.joht.: ”Uusia työpaikkoja tarvis saada
1851 100% kpkirak.joht.	100% kpkirak.joht.: ”1500 työpaikkaa hävin-
1900 Kemin Digipolis	nyt ... v. 2006 750 uutta työpaikkaa, mutta
1946 100% kpkirak.joht.	sillä ei ratkea, 3000 työtöntä, ei sijoitu ...
1956 Raili ja potilas	100% kpkirak.joht.: ”Kunnalla ei oo rahkeita..
2018 potilas odotushuoneessa	... puhe jatkuu ”...muuttoliike 2012 saakka.”
	radio rämpyttää

2018 radio	uutiset (3 kpl)
2035 hammaslääkäri duunaa	uutiset jatkuu
2116 100% hammaslääkäri	100% hammaslääk.: ”Syrjäytymistä, viinaa...
2207 100% sos.työnt.	100% sostyönt.: ”25 000 masentunutta ..
2230 eu-kassien noutoa	tehosteään
2244 ” ”	”
2250 naiset vaatteilla	”
2258 100% Iris	100% Iris: ”Hyvä hanke, apua saa, sossu ei ...
2319 radio	tunnelmoi ja rämpyttää
2327 100% ex tempore -naiset	100% naiset: ”Railin idea ...
2450 100% ”	100% naiset: ”työttömiä, eläkeläisiä ...
2412 radio	uutiset (2 kpl)
2459 ruuan vientiä	uutiset päättyy, rämpytys alkaa
2505 Rytikarin kuvia	Iris: ”Kaiken pitäs tuottaa voittoa ..
2528 100% Iris	100% Iris: ”Ihmisarvoa ei enää ole.”
2544 100% Raili	100% Raili: ”Ei aina jaksa pururattaa...
2600 100% vanhahko mies lähtee ja kättelee ja menee	tehoste: ”Tervetuloa.” 100% mies: ”Ainahan minä ...
2619 arkisto, tukkisuma	musiikki, ”vallankumous”
2710 kassien jakoa	” ”
2731 100% Iris	100% Iris: ”Rikkureita ...lakko...
2755 arkistokuvia	...puhe jatkuu ”voimaa tarvii ...
2807 100% Raili	100% Raili: ”Ruokaa että pyssyy elosa
2843 graffiti ”vittu”	...puhe jatkuu ”ei vielä barrikadeille ...
2838 100% Iris	100% Iris: ”Ei oo tarpeeksi kurjaa ...
2845 ark.kuvia, lakko	... puhe jatkuu ”Kai se ...
2901 ruokailua asukastalossa	Raili: ”Mitähän jos maailman pienin lumilinna

2914 arkisto, lumilinna	tv-uutisten ääni kertoo lumilinnasta
2927 100% Iris	100% Iris: ”Kuulun kyllä lumilinnapuolueeseen ... Kaupungin imago nousee...
2942 100% vanhahko mies	100% vanh. mies: ”Ootan eläkepäätöstä, sairaspäivärahoilla oon.
2957 100% vanh. mies ja menee auringonlaskuun	100% vanh. mies: ”Heippa!” musiikki nousee
3000 kuvia Kemistä	musiikkia
3027 asukastalo	musiikkia
3035 Raili ulos ja kotiin	musiikkia
3050 mustiin ja tekstit, loparit	musiikkia häivytyksellä

POHJANTÄHDEN ALLA: EI KURJUUTTA KUMMEMPAA 13.2.2000 MINUUTTIYLEISÖ (10+ V.)

**POHJANTÄHDEN ALLA: EI KURJUUTTA KUMMEMPAA 13.2.2000 KATSOJAMÄÄRÄT
IKÄRYHMITTÄIN**

